

Studie a zprávy

Historický sborník pražského okolí
ročník 11 / číslo 2

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Nymburk
se sídlem v Lysé nad Labem

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-venkov
se sídlem v Dobřichovicích

Oblastní muzeum Praha-východ

Regionální muzeum v Jílovém u Prahy

Městské muzeum v Čelákovících

- © Autoři: Václav Matoušek, Michal Šrubař, Robert Radim Novotný, Martin Dolejský,
Jan Hergesell, Martin Hůrka, Martin Škába, Igor Votoupal, Milan Pátra, 2023
- © Překlady: Michaela Buchtelová, 2023
- © Redakce: Jana Cingrová, Jan Hergesell, Martin Hůrka, Karin Pátrová,
Veronika Stachurová Kucrová, Jaroslav Šulc, Igor Votoupal, 2023
- © Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno, 2023
- © Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Nymburk
se sídlem v Lysé nad Labem, 2023
- © Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-venkov
se sídlem v Dobřichovicích, 2023
- © Oblastní muzeum Praha-východ, 2023
- © Regionální muzeum v Jílovém u Prahy, 2023
- © Městské muzeum v Čelákovících, 2023
- © Grafická úprava: ASTRON print, s. r. o., 2023

ISSN 1805-3874
evidenční číslo MK ČR: E 23730

Časopis je vědeckým odborným periodikem s vědeckou redakcí, od ročníku 7 vychází pravidelně 2× do roka. Texty zařazené do rubriky Recenzované studie jsou podrobeny nezávislému recenznímu řízení. Autor je povinen před vydáním zapracovat připomínky recenzentů do studie. Články uveřejněné v rubrice Recenzované studie je možné vykázt jako výsledky výzkumu s cílem získání podpory dle zák. č. 130/2002 Sb. o podpoře výzkumu, experimentálního vývoje a inovací z veřejných prostředků a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o podpoře výzkumu, experimentálního vývoje a inovací).

Vědecká rada:

PhDr. Daniel Doležal, Ph.D.; doc. PhDr. Martin Franc, Ph.D.;
Mgr. Jan Hrdina, Ph.D.; Mgr. Jan Kypta, Ph.D.; PhDr. Karin Pátrová, Ph.D.;
Mgr. Veronika Stachurová Kucrová, Ph.D.;
PhDr. Robert Šimůnek, Ph.D., DSc.

Výkonná redakce:

Mgr. Jana Cingrová; Jan Hergesell; Mgr. Martin Hůrka;
PhDr. Karin Pátrová, Ph.D. (vedoucí redaktorka);
Mgr. Veronika Stachurová Kucrová, Ph.D.;
PhDr. Jaroslav Šulc; Mgr. Igor Votoupal

OBSAH

Recenzované studie

MATOUŠEK Václav – ŠRUBAŘ Michal, Dobřichovice neobyčejné i obyčejné. Vývoj letoviska mezi lety 1920–1941 11

NOVOTNÝ Robert Radim, Státní okresní archiv Kladno a jeho předchůdci (1. část) 31

Materiály

DOLEJSKÝ Martin, Mezi bezradností a pasivitou. Komunistická strana Československa v okrese Praha-východ v letech 1986–1989 79

HERGESELL Jan, Zvon Pán Ježíš a polemiky o znaku města Čelákovic 99

Zprávy

HŮRKA Martin – ŠKÁBA Martin, Průzkum říčanských sklepů 111

Literatura a výstavy

Recenze

Jan KRÁLÍK (ed.), Alena Králíková. Zasuté vzpomínky (Martin Hůrka) 121

Anotace

Jan ŘEHOUNEK – Josef ŠŤASTNÝ a pamětníci, Sedm set let obce na říčce Doubravce. Straky 1323–2023 (Igor Votoupal) 123

Jaroslav ČVANČARA – Vlastislav JANÍK (eds.), Deníky parašutistů z bojů na západní frontě 2. světové války (Martin Dolejský) 125

Matěj KRATOCHVÍL, Vy havíři umouněný, co vy z toho máte... Výzkum hornických písní na Kladensku v letech 1953–1959 v kontextu dobové vědy a politiky (Martin Dolejský) 126

Martin GROMAN, Kriegel. Voják a lékař komunismu (Martin Dolejský) 128

Výstavy

Brandýské skvosty – krajinomalba: obraz, kresba, grafika (Milan Pátra) 130

Seznam autorů příspěvků 131

Pokyny pro autory 132

CONTENTS

Peer-reviewed articles

MATOUŠEK Václav – ŠRUBAŘ Michal, Dobřichovice extraordinary and ordinary: Development of the resort between 1920–1941 11

NOVOTNÝ Robert Radim, The State District Archive in Kladno and its predecessors (Part 1) 31

Articles

DOLEJSKÝ Martin, Between cluelessness and passivity: The Communist Party of Czechoslovakia in the Prague-East District in 1986–1989 79

HERGESELL Jan, The Lord Jesus Bell and the controversy about the heraldic arms of the town of Čelákovice 99

Reports

HŮRKA Martin – ŠKÁBA Martin, Survey of cellars in the town of Říčany 111

Literature and exhibitions

Reviews

Jan KRÁLÍK (ed.), Alena Králíková. Sunken memories (Martin Hůrka) 121

New Book Announcements

Jan ŘEHOUNEK – Josef ŠŤASTNÝ and memoirists, Seven hundred years of the village on the River Doubravka. Straky 1323–2023 (Igor Votoupal) 123

Jaroslav ČVANČARA – Vlastislav JANÍK (eds.), Paratroopers' diaries from the battles of the Western Front during World War II (Martin Dolejský) 125

Matěj KRATOCHVÍL, You miners, what do you get out of it... Research of mining songs in Kladno in 1953–1959 in the context of contemporary science and politics (Martin Dolejský) 126

Martin GROMAN, Kriegel: Soldier and doctor of communism (Martin Dolejský) 128

Exhibitions

Brandýs nad Labem jewels – landscape painting: painting, drawing, graphics (Milan Pátra) 130

List of contributors 131

Instructions for authors 132

RECENZOVANÉ STUDIE

Dobřichovice neobyčejné i obyčejné. Vývoj letoviska mezi lety 1920–1941

VÁCLAV MATOUŠEK – MICHAL ŠRUBAŘ

Václav Matoušek – Michal Šrubař, Dobřichovice extraordinary and ordinary: Development of the resort between 1920–1941

In the early development of the Dobřichovice holiday resort, it is possible to distinguish between two very distinct periods. In the first period, from 1875 until World War I, a holiday resort comprised of exclusive summer villas of Prague's bourgeois elite gradually formed on the hillside above the right bank of the River Berounka. The Prague and Dobřichovice developers bought up field and meadow land in the area, which they then parcelled out and sold as building plots to rich Prague burgesses. In the second period, after 1918, especially in the 1920s, in connection with the land reform, there was a large-scale parcellation of field land on the left bank of the river, mainly to the northeast and to a lesser extent to the northwest of the historic centre of Dobřichovice. The local building plots were also bought mainly by Prague residents, this time from all social classes. Some of the villas, smaller villas and cottages were originally intended only for recreation. Other buildings were used for permanent housing from the very beginning. In the interwar period, Dobřichovice maintained its tradition as an exclusive holiday resort, but at the same time it acquired the character of a Prague garden suburb for the broadest social classes.

Keywords

Central Bohemia, Lower River Berounka valley, Dobřichovice, villa/chalet recreational colony

Prostorové a časové vymezení studia

Dobřichovice náleží do skupiny nejstarších a také nejdůkladněji zkoumaných historických letovisek v pražském okolí. Zasloužené je místní villegiaturě dlouhodobě věnována soustavná badatelská pozornost. Po článku Jana Pešty z devadesátých let minulého století¹ byla lokalita představena samostatnou kapitolou v souhrnné monografii *Slavné vily Středočeského kraje*.² Brzy po ní pak následovala obsáhlá a svým pojetím na dlouhou dobu zcela ojedinělá monografie zaměřená

¹ Jan PEŠTA, *Rezidenční vilová čtvrť Brunšov v Dobřichovicích*, Časopis památkového ústavu středních Čech v Praze 13/2, 1999, s. 13–22.

² Rostislav ŠVÁCHA (ed.), *Slavné vily Středočeského kraje*, Praha 2010, s. 25–29.

již výlučně na samotné Dobřichovice.³ V předloženém textu bychom však rádi upozornili badatelskou veřejnost na několik stránek vývoje dobřichovického letoviska, kterým dosavadní studium věnovalo jen okrajovou nebo vůbec žádnou pozornost. Kromě již důkladně pojednaných vil se proto zaměřujeme i na další druhy a typy staveb budovaných pro potřeby individuální rekreace. Na rozdíl od výše uvedených kolektivních monografií, jejichž přednostním zájmem bylo hledisko uměleckohistorické, respektive významné a architektonicky hodnotné stavby a jejich majitelé, rozšiřujeme v předloženém textu svůj zájem na veškeré stavby rekreačního charakteru. Klademe důraz zejména na vývoj časoprostorových vztahů a rovněž na stránku sociálně historickou. Snažíme se proto pojmenovat základní tendence vývoje letoviska na celém katastru Dobřichovic a pokoušíme se alespoň v obecných rysech charakterizovat aktéry vývoje letoviska – zadavatele staveb, architektky a stavitele.⁴

Přednostně se věnujeme období po roce 1918, kdy se obecně (nejen v Dobřichovicích) zájem o vlastnictví (výstavbu, koupi) či dlouhodobý pronájem rekreačního objektu rozšířil ve všech společenských vrstvách české společnosti.⁵ Horní časovou hranici našeho zájmu vedeme čtyřicátými lety 20. století. V letech 1941 a 1943 byl protektorátní správou opakovaně vydán zákaz budování nových staveb.⁶ Po roce 1948 se pak v důsledku převratných politických a společenských změn zcela změnil i charakter historických letovisek.

Prameny a literatura, metoda studia

Studium dobřichovického letoviska je součástí dlouhodobého neformálního badatelského programu Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy zaměřeného na prvá desetiletí rekreačních aktivit obyvatel velkých industriálních měst ve venkovské krajině. Zvláštní důraz je kladen na formování vilových a vilochatových rekreačních

³ Šárka KOUKALOVÁ (ed.), *Letní rezidence Pražanů. Dobřichovice a vilová architektura 19. a 20. století*, Praha 2013.

⁴ Za cenné rady a spolupráci děkujeme Karin Pátrové a Janě Šuchmové ze Státního okresního archivu Praha-venkov se sídlem v Dobřichovicích (dále SOKA Praha-venkov), Jiřímu Topinkovi ze SOKA Beroun, Václavu Kratochvílovi, bývalému starostovi Dobřichovic, Tomáši Vyskočilovi ze Všenor a Šárce Koukalové z Národního památkového ústavu, Územní odborné pracoviště středních Čech v Praze.

⁵ K tomu souhrnně Václav MATOUŠEK, *Vznik a počáteční vývoj rekreačních vilových a vilochatových kolonií v pražském okolí ve druhé polovině 19. a první polovině 20. století. Pokus o inventuru*, *Historická geografie* 49/1, 2023, s. 83–107.

⁶ Vládní nařízení 166/1941 Sb. ze dne 7. 5. 1941 uvádělo v §1, že „stavby, s jejichž prováděním na staveništi nebylo dosud začato, nesmějí býti zahájeny“ a upřesňovalo v §2, že z nařízení jsou vyňaty stavby „válečně důležité“, „státně-politické“ a „hospodářsko-politické důležitosti“ a dále stavby s náklady do 5000 K a stavby životně důležité. Vládní nařízení 118/1943 Sb. ze dne 10. 4. 1943 v podstatě zopakovalo nařízení z roku 1941. Viz <https://www.aspi.cz> (cit. 12. 9. 2023).

kolonií v okolí Prahy počínaje druhou polovinou 19. století a konče čtyřicátými lety 20. století. Dosud byla v rámci tohoto programu zkoumána a publikována soustava meziválečných rekreačních kolonií na soutoku Vltavy a Sázavy⁷ a soustava meziválečných kolonií na dolní Berounce.⁸ Ve formě diplomové práce zatím zůstává studie o kolonii v Božkově u Mnichovic.⁹ Předložený text o Dobřichovicích volně navazuje na studii o letovisku v Senohrabech.¹⁰ V obou případech se jedná původně o villegiatury pražských měšťanských elit ze závěru 19. století. Po roce 1918 se však obě lokality staly vyhledávanými letovisky i nižších měšťanských vrstev, což významně ovlivnilo jejich další vývoj.

Aby byla podpořena vzájemná srovnatelnost studií o jednotlivých vilových a vilchatových koloniích, vychází výše naznačený projekt primárně z údajů stejného pramene – žádostí o odložení platby daně z novostavby. Žádosti byly adresovány příslušným finančním, respektive berním úřadům. Složky jednotlivých staveb, respektive stavebníků obsahují kromě samotné žádosti a závěrečného rozhodnutí řadu dílčích údajů, které příslušný obecní či městský úřad více či méně důsledně vyplňoval: jméno a příjmení stavebníka, jeho domovskou adresu, číslo popisné stavby a číslo stavební parcely. Zaznamenával také datum zahájení stavby, dokončení stavby a zahájení užívání stavby. Pravidelnou součástí dokumentace jsou také stavební plány a popisy jednotlivých částí stavby. Dále uváděl název stavební firmy provádějící stavbu a spíše v ojedinělých případech i název architektonické kanceláře vytvářející stavební projekt.

Další, doplňující údaje čerpáme v uvedeném projektu z obecních kronik, agendy obecních úřadů (zápisy z jednání obecního zastupitelstva), memoárové literatury, soukromých rodinných archivů a dalších písemných zdrojů. Velmi důležité jsou rovněž prameny kartografické.

V případě Dobřichovic jsme základní údaje o vývoji letoviska čerpali z výše citované obsáhlé monografie kolektivu vedeného Šárkou Koukalovou.¹¹ Dalším důležitým zdrojem informací byl fond Berní správa Smíchov, uložený ve Státním okresním

⁷ Václav MATOUŠEK – Štěpán KEPRTA, *Pikovice, Hradištko, Rajchardov. Vznik a prvá desetiletí vývoje komplexu meziválečných letovisek na soutoku Vltavy a Sázavy*, Středočeský sborník historický 45, 2019, s. 105–124.

⁸ Václav MATOUŠEK, *Hlásná Třebeň je krásná... Příspěvek k poznání meziválečných rekreačních vilo-chatových kolonií v Hlásné a Zadní Třebani a v Letech*, Historická geografie 45/2, 2019, s. 323–356.

⁹ Lucie KOUBOVÁ, *Letovisko Božkov. Příspěvek ke studiu proměn příměstské krajiny v době industrializace*, diplomová práce, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, Praha 2015.

¹⁰ Romana CHALOUPKOVÁ – Václav MATOUŠEK, *Do Senohrab jezdí kde kdo. Sociální a krajinnotvorné aspekty vývoje přípražského letoviska v 19. a v první polovině 20. století*, Lidé města 22/1, 2020, s. 3–35.

¹¹ Š. KOUKALOVÁ (ed.), *Letní rezidence*.

archivu Praha-venkov se sídlem v Dobřichovicích. Žádosti o odložení platby daně z novostavby z dvacátých až čtyřicátých let 20. století jsou uloženy v kartonech 16–26. Dochované svazky obecní kroniky ani agenda obecního úřadu ze sledovaného období neobsahovaly nikterak významné informace k historii letoviska.

Kartografické prameny jsme studovali v archivu Českého úřadu zeměměřického a katastrálního. Využívali jsme zejména císařský otisk stabilního katastru Dobřichovic (Dobrzichowitz) z roku 1840 a Základní mapu 1 : 10000, list M-33-77-B-a-3 z roku 1956. Pro detailní identifikaci polohy jednotlivých staveb jsme použili Orientační plánec Dobřichovic, signovaný „Ing. Jindřich, květen 1947“.¹² Při dohledávání životopisných údajů o několika místních stavebních firmách z Hlásné Třebaně, Dobřichovic a Všenor jsme využívali policejní přihlášky (Polizeiliche Anmeldung) z období 2. světové války uložené ve Státních okresních archivech v Berouně a Dobřichovicích. K dohledávání adres několika majitelů staveb v Dobřichovicích nám posloužil *Chytilův adresář hl. města Prahy*.¹³

Jak se pozná rekreační objekt?

Při studiu vývoje rekreační výstavby v Dobřichovicích jsme museli řešit problém, s jakým jsme se při studiu ostatních výše zmíněných lokalit do té doby nesetkali. Ať jsme zkoumali historické rekreační kolonie v blízkém údolí Berounky, nebo ve vzdáleném Posázaví či v Polabí, vždy se jednalo o sídelní soustavy jednoznačně oddělené od trvale osídlené místní zástavby. Buď byly kolonie zřetelně oddělené od nejbližší obce pásem lesní či zemědělské půdy (např. Kersko), nebo, a to častěji, rekreační kolonie na trvalou zástavbu od počátku těsně navazovala, ale trvalé osídlení se s rekreačními stavbami, přinejmenším do čtyřicátých let, nepromísilo (např. Hlásná Třebaň v údolí Berounky, Hradištko nad soutokem Vltavy a Sázavy).¹⁴

Dobřichovická elitní villegiatura byla v době svého vzniku v závěru 19. století od trvalé místní zástavby rovněž jednoznačně oddělena řečištěm Berounky. V meziválečném období však byly rozparcelovány polní pozemky na levém břehu Berounky, severovýchodně od obce – polohy Pod vinicí a v Dlouhých dílech. A zde se, soudě podle údajů z žádostí o odložení daně z novostavby, od počátku mísily stavby místních občanů se stavbami majitelů z jiných lokalit, především z Prahy, v poměru přibližně 1 : 1. V prostoru severozápadně od historického jádra Dobřichovic, v poloze U truh, byly stavby místních a cizích stavebníků rovněž promíseny, byť zde převažovali stavebníci místní.

¹² Za laskavé zapůjčení ze soukromého archivu děkujeme panu Václavu Kratochvílovi, bývalému starostovi Dobřichovic.

¹³ Alois CHYTIL, *Chytilův adresář hl. města Prahy I*, Praha 1925.

¹⁴ Před 2. světovou válkou prostorové vztahy trvalých a rekreačních sídel systematicky zkoumány nebyly. Pro období po 2. světové válce navrhla typologii prostorových vztahů Dana FIALOVÁ, *Typologie rekreačních lokalit*, in: Ivan Bičík a kol., *Druhé bydlení v Česku*, Praha 2001, s. 90–102.

Jednoznačné prostorové odlišení místní a historické rekreační zástavby proto na levém břehu Berounky není možné. Hovořit v tomto případě o rekreační kolonii v tom smyslu, jak ji známe např. z nedaleké Hlásné Třebaně, nelze. Přistoupili jsme proto pouze k rozdělení stavebníků na místní a cizí. Bez detailního studia osobních poměrů jednoho každého stavebníka (které jsme vzhledem ke značnému počtu staveb podnikli jen v omezeném rozsahu)¹⁵ proto nemůžeme přesný počet primárně rekreačních objektů stanovit. Můžeme pouze konstatovat, že mezi lety 1920–1949 podalo Berní správě na Smíchově žádost o odložení platby daně z novostavby 139 stavebníků s trvalým bydlištěm mimo Dobřichovice.¹⁶ Pouze ve 14 případech je v žádosti objekt specifikován jako „letní byt“ či obecně stavba užívaná pouze k letnímu pobytu. V 16 případech je novostavba charakterizována jako „weekendová chata“ či „weekendový domek“ nebo zkráceně „weekend“. Z toho ve 2 případech bylo ve formuláři upřesněno, že weekendová chata slouží jen „pro letní pobyt“.

Nástin historie lokality do roku 1918

Tradice využívání Dobřichovic k oddechu a odpočinku od rušného světa je doložena od 16. století, kdy byla zdejší původní středověká tvrz přestavěna na letní sídlo řádu Křižovníků s červenou hvězdou.¹⁷ Ve druhé polovině 19. století náleží prvenství ve výrazném posunu prostoru údolí dolní Berounky směrem k systematicky budované oddechové zóně Prahy Všenorům. V roce 1874 Jan Noltsch (Nolč), majitel statku Všenory, nechal v obci postavit první hotel s restaurací a zahájil tak budování všenorské villegiatury.

Ale již v roce 1875 byla zahájena výstavba villegiatury na dobřichovickém katastru, v Brunšově,¹⁸ ve svahu nad pravým břehem Berounky, konkrétně v lokalitě zvané Kopanina. Jak vysvítá z listu VI císařského otisku stabilního katastru Dobřichowitz z roku 1840, jednalo se původně o soustavu polních pozemků s menšími plochami luk, ve východní části podmáčených. Vily, respektive stavební parcely, byly rozmístěny na pravoúhlém ulicovém půdorysu, jehož základ

¹⁵ Srov. níže exkurz: *Detailní demografická sonda do situace na severovýchodním okraji Dobřichovic* na s. 29.

¹⁶ Ani tento údaj však nemusí pravdivě odrážet historickou realitu. Dokladem je náhodně ověřený případ montované chaty čp. 372 v ulici Ke Křížku, východně od historického jádra Dobřichovic. Majitelka Božena Bendová uvedla v žádosti o odklad placení daně z nemovitosti domovské bydliště v Dobřichovicích. Ve skutečnosti však byla v té době trvale hlášena v Praze na Pankráci. Více v pozn. 50.

¹⁷ Podrobněji k historii Dobřichovic a dobřichovické villegiatury např. Václav KRATOCHVÍL et al., *Dobřichovice*, Dobřichovice 2006; R. ŠVÁCHA (ed.), *Slavné vily Středočeského kraje*, s. 25n; Š. KOUKALOVÁ a kol., *Letní rezidence*; Miroslava ŠUCHMOVÁ – Jiří BOUBÍN, *Archiv obce Dobřichovice 1760–1945 (1954)*, inventář SOkA Praha-venkov, Dobřichovice 2021.

¹⁸ Původně Braunseifen, viz M. ŠUCHMOVÁ – J. BOUBÍN, s. 1; Branczow na listu č. 124 1. vojenského mapování.

vycházel z původních polních a lesních cest, stoupajících v mírném sklonu od řeky směrem k lesu Občina.¹⁹ Menší skupina vil vznikla na stavebních parcelách při dnešní ulici Strmé, původně rovněž polní cestě stoupající od řeky k lesní poloze Pod chlumem.

Prvními developery dobřichovické, respektive brunšovské villegiatury byli pražští vilaři – obchodník Matěj Suda a advokát JUDr. Miroslav Krajník. Skupovali od místních sedláků rozsáhlé pozemky, které pak následně rozprodávali jako stavební parcely dalším zájemcům o letní vily. Na aktivity Sudy a Krajníka navázal místní developer Josef Cicvárek a pražský stavitel František Buldra. Villegiatura vznikla v ideální poloze přímo nad dobřichovickým nádražím na trati Smíchov–Plzeň zprovozněné již v roce 1862.²⁰

Podobně jako v řadě jiných villegiatur sehrál významnou roli v rozvoji brunšovské kolonie okrašlovací spolek. Dobřichovičtí vilaři spolek založili společně s místními občany v roce 1895. Jeho prvním předsedou byl jmenován výše zmíněný JUDr. Miroslav Krajník. V letech 1898–1899 tento spolek vybudoval tenisové kurty, kuželník, upravoval lesní cesty. Dole pod Brunšovem, při pravém břehu Berounky, v blízkosti nádraží zřídil spolek i říční lázně/koupaliště. Dále spolek spravoval vodárnu, pořádal společenské akce, mimo jiné také ochotnická divadelní představení. Okrašlovací spolek, respektive pražští vilaři JUDr. Antonín Randa a JUDr. Josef Herold, se významně zasloužili také o výstavbu dobřichovického mostu přes Berounku, otevřeného v roce 1897. Vilaři tak získali kromě vlakového spojení do Prahy i pohodlné spojení s historickým jádrem Dobřichovic.

Vývoj stavebních aktivit

V případě lokalit zkoumaných v rámci našeho projektu v uplynulých letech jsme při analyzování trendů stavebního vývoje vycházeli vždy z dat zahájení staveb. Ta podle našeho mínění vyjadřují trend stavebního vývoje spolehlivěji než data ukončení stavby. Datum zahájení stavby můžeme interpretovat jako svědectví o tom, kdy byl stavebník definitivně rozhodnut a také připraven stavbu realizovat. Datum dokončení stavby může, kromě úsilí stavební záměr dokončit, odrážet také nepředvídané problémy s realizací stavebního projektu.

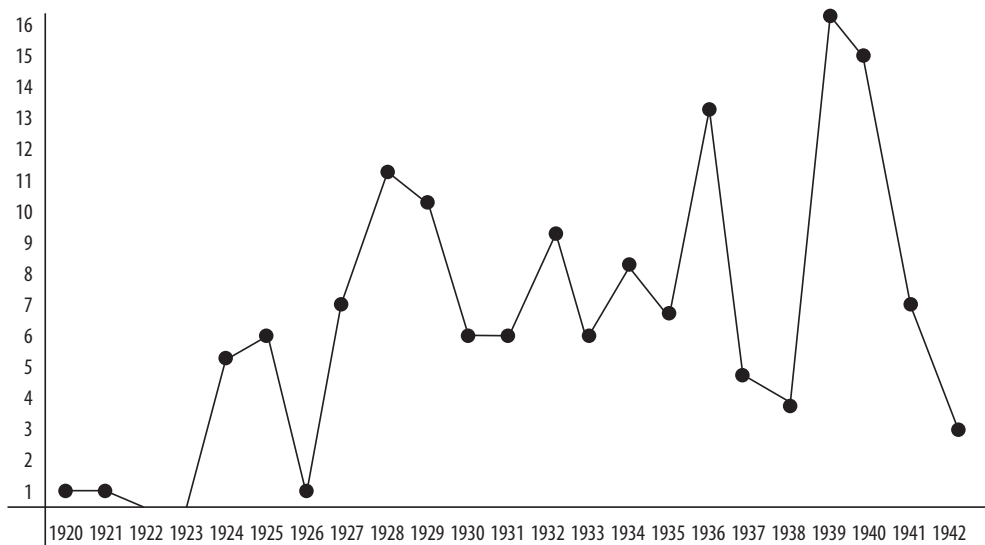
V případě stavebního vývoje v Dobřichovicích v letech 1918–1934 máme k dispozici údaj o dokončení stavby jenom u 27 ze 72 staveb, tj. u necelé poloviny. Z údajů o dalším stavebním vývoji v Dobřichovicích i na jiných zkoumaných lokalitách vyplývá, že doba výstavby rekreačních objektů zpravidla nepřesáhla období 12 měsíců. Graf vývoje stavebních aktivit proto odráží (ve většině případů) rozhodnutí zahájit stavbu s ročním zpožděním.

¹⁹ Dnešní ulice K Dubu, Krajníkova a Pod Pensionátem.

²⁰ Železniční zastávka však v Dobřichovicích vznikla později. Budova nádraží je datována k roku 1881.

Graf

Vývoj počtu dokončených staveb v letech 1920–1942

Z grafu vyplývá, že po ojedinělých stavbách v období 1919 (?) – 1921 se první vlna zájmu o vybudování vlastního objektu v Dobřichovicích projevila v letech 1923–1925. Po krátkém propadu zájmu v letech 1925–1926 lze předpokládat trvalý, byť kolísající zájem mimo dobřichovických stavitelů v letech 1926–1938. Období největší (re-kreační?) stavební aktivity můžeme klást do let 1927–1929 a 1931–1932.

Počínaje rokem 1935 máme k dispozici data ukončení i data zahájení staveb, můžeme tak následný vývoj pojmenovat již s mnohem vyšší pravděpodobností. V roce 1935 bylo zahájeno 11 staveb, v roce 1936 jich bylo 7, v roce 1937 byly jen 3 a v roce 1938 jich bylo opět 7. V roce 1939 počet zahájených staveb prudce vystoupil na 17, v roce 1940 poklesl na 11 a v roce 1941 stavební vývoj ukončila 1 zahájená stavba.²¹ Období největších stavebních aktivit ve druhé polovině třicátých a první polovině čtyřicátých let představují roky 1936, 1939 a 1940.

Srovnáme-li vývoj rekreačních staveb v Dobřichovicích s vývojem v další původní villegiaturě závěru 19. století v Senohrabech, pak vidíme shodu především ve stavební konjunktuře v letech 1939–1940.²² Obdobný, byť ne zcela totožný byl i vývoj mezi roky 1926–1932. Výrazné zvýšení zájmu o výstavbu rekreačních objektů na přelomu třicátých a čtyřicátých let jsme pozorovali také v nedaleké soustavě

²¹ Stavební aktivity zahrnují i přestavby starších objektů – v roce 1938 jednoho, v roce 1939 čtyř a v roce 1940 dvou.

²² R. CHALOUPOKOVÁ – V. MATOUŠEK, *Do Senohrab jezdí kde kdo*, s. 14.

letovisek v Zadní a Hlásné Třebani a v Letech²³, v Hradištku nad soutokem Vltavy a Sázavy²⁴ i ve vzdálenějším Božkově u Mnichovic²⁵ a Kersku v Polabí.²⁶ Jako pravděpodobnou hypotézu proto nabízíme vysvětlení, že nápadně časté skokové zvýšení rekreační výstavby v období 1938–1941 souviselo s nejistou situací těsně před 2. světovou válkou a v jejích prvních letech. Výstavba vlastního rekreačního objektu se v této době mohla stát relativně bezpečnou formou investice do nemovitosti.

Relativně stabilní, byť lokálně značně proměnlivý zájem o výstavbu rekreačních objektů ve dvacátých a třicátých letech (do roku 1938/1939) může také, kromě obliby rekreace mimo velká města, odrážet i dílčí společenské otřesy – nabízí se především období hospodářské krize v závěru dvacátých a na počátku třicátých let.

Základní skupiny staveb a jejich vývoj v čase

Obdobně jako při práci na všech ostatních studiích vývoje historických letovisek v okolí Prahy ani při zkoumání vývoje po roce 1918 v Dobřichovicích se bohužel nepodařilo do badatelského týmu zapojit historika architektury. Proto i v tomto případě rozdělujeme rekreační stavby jen do tří základních skupin: 1. velké honosné patrové i vícepatrové vily, 2. menší, nejvýše patrové vilky a zděné domky a 3. zděné a dřevěné chaty.

Jakkoliv hrubé a nepřesné se může toto dělení jevit, přináší zajímavé výsledky. Rekreační výstavbu po roce 1918 zahájila v Dobřichovicích série vilek a domků a v menší míře také chat, zejména v letech 1923–1925. Období mezi lety 1927–1931 můžeme obecně charakterizovat jako dobu výstavby velkých honosných vil. Roky 1935–1936 charakterizuje výstavba chat a naopak výrazný pokles zájmu o velké vily a ustala téměř výstavba malých vilek. Celé sledované období zakončil v letech 1939–1940 pro změnu skokový nárůst počtu velkých vil a menších vilek.

Srovnávací soubor rekreačních objektů v Senohrabech oproti tomu vykazuje v průběhu sledovaného období vyrovnaný vzájemný poměr všech tří základních skupin staveb.

Prostorový vývoj

Pomocí kartografických pramenů, především Orientačního plánu Dobřichovic z roku 1947, se nám podařilo identifikovat umístění 135 staveb mimo dobřichovických stavebníků. 131 staveb se nacházelo přímo v Dobřichovicích, 4 stavby byly

²³ V. MATOUŠEK, *Hlásná Třebaň je krásná*, graf na obr. 3.

²⁴ Václav MATOUŠEK, *Příklady proměny české krajiny v důsledku rozvoje vilových a vilo-chatových kolonií ve druhé polovině 19. a první polovině 20 století: Stará řeka, Velká řeka, Zlatá řeka*, in: Tomáš Cajthaml – Jan Frouz – Bedřich Moldan (eds.), *Environmentální výzkum a hrozby 21. století*, Praha 2022, s. 183–203, obr. 11.3.

²⁵ L. KOUBOVÁ, *Letovisko Božkov*, obr. 34.

²⁶ Václav MATOUŠEK, *(Nejen) „lesní město“ Kersko. Vznik a prvá dvě desetiletí existence rekreačních vilo-chatových kolonií ve středním Polabí*, Studie a zprávy. Historický sborník pražského okolí 10/2, 2022, s. 99–126, graf na s. 116.

zjištěny v Karlíku. S ohledem na časový vývoj jsme rozdělili období po roce 1918 na časové úseky 1918–1937 a 1937–1942. Tři základní období formování historického letoviska: 1875–1918, 1918–1936 a 1937–1942 jsme potom promítli do plánů Dobřichovic a dobřichovického katastru (viz barevná příloha).

Původní oblast elitní villegiatury v brunšovské poloze Kopanina nad pravým břehem Berounky zůstala vývojem mezi lety 1918–1942 jen minimálně poznamenána. Elitní vilová čtvrť se po roce 1918 rozvíjela v západní části Brunšova, v částečně zalesněné poloze, podél dnešní ulice Na Vyhlídce (původně lesní cesty). Malá enkláva meziválečných vil zaplňovala prostor kolem ulice Strmé. Na přelomu třicátých a čtyřicátých let se vilová zástavba v Brunšově rozšiřovala dále západním směrem podél ulice Na Vyhlídce a poté směrem do zalesněného svahu pod Chludem, dnes trojúhelník ulic Nová cesta – Lesní – K Lomu (základní vymezení tohoto prostoru bylo historicky dáno opět původními lesními cestami).²⁷

Řadu staveb mimo dobřichovických stavebníků nacházíme na pravém břehu Berounky pod Brunšovem ve výhodné poloze u nádraží a zároveň v bezprostřední blízkosti říčních lázní. Osou této nevelké sídelní aglomerace je lomená ulice Všenorská. Mezi lety 1918–1942 zde vznikaly honosné vily, malé vilky, ale také zděné i dřevěné chaty. Ovšem „*po skončení první světové války se těžiště územního rozvoje obce přeneslo na levý břeh Berounky*“.²⁸ Jednalo se především o prostor severovýchodně od historického jádra tehdejšího městyse, v menší míře severozápadně od něj. Jaroslav Šulc, který podrobně zpracoval územní vývoj Dobřichovic v 19. a 20. století, zdůrazňuje několik důležitých okolností, které určovaly stavební vývoj na levém břehu Berounky po roce 1918.²⁹ Stavební parcely vznikaly na původních pozemcích řádu křížovníků, parcelace probíhala podle nedochovaného polohopisného plánu vypracovaného již koncem 19. století. Stavební rozvoj významně podpořila pozemková reforma, díky níž městys Dobřichovice i řád křížovníků získal od Státního pozemkového úřadu četné stavební a zemědělské pozemky. Jednalo se především o rozsáhlou parcelu 273 Pod vinicí severovýchodně od historického jádra a další velkou parcelu 106 U struh severozápadně od Dobřichovic, které městys koupil se souhlasem Státního pozemkového úřadu od řádu křížovníků „*k zakoupení jednotlivých (stavebních) parcel z uvedených pozemků za cenu levnější*“.³⁰ Jaroslav Šulc připomíná též iniciativu Stavebního a bytového družstva pro Dobřichovice, které žádalo kromě parcelace v bezprostředním okolí Dobřichovic také vyměřování stavebních parcel v okolí Karlíka.³¹

²⁷ Jaroslav ŠULC, *Územní plánování a územní rozvoj Dobřichovic v 19. a 20. století*, in: Š. Koukalová a kol., *Letní rezidence*, s. 83, upřesňuje, že tento prostor začal být parcelován a následně zastavován po rozsáhlém odlesnění ve 20. letech, vynuceném lesní kalamitou, způsobenou přemnožením bekyně mnišky.

²⁸ Š. KOUKALOVÁ a kol., *Letní rezidence*, s. 80.

²⁹ Podrobně k územnímu rozvoji Dobřichovic J. ŠULC, *Územní plánování*, s. 70–89.

³⁰ Zápis ze schůze obecního zastupitelstva – citováno podle J. ŠULCE, *Územní plánování*, s. 82.

³¹ J. ŠULC, *Územní plánování*, s. 80–81.

Zaneseme-li do plánu Dobřichovic stavby mimo dobřichovických stavebníků po roce 1918, vidíme, že nejintenzivnější výstavba rekreačních (?) objektů probíhala severovýchodně od historického jádra na původních polních polohách Pod vinicí a v Dlouhých dílech. Dodnes je tento prostor vymezen ulicemi Polní na severu, Fügnerovou na západě, Na Křížku na jihu a Americkou na východě. Při bližším pohledu je patrné, že v období 1918–1936 stavěli mimo dobřichovičtí stavebníci po celém takto vymezeném prostoru, v období 1937–1942 zastavovali poslední volné parcely při severním okraji, mezi ulicemi Polní, Jiráskovou a na jihu v ulici Ke Křížku.

Severozápadně od historického jádra, v původní polní poloze U struh, stavěli mimo dobřichovičtí stavebníci (s jednou výjimkou) jen v období 1918–1938. Totéž platí o malé enklávě staveb západně od historického jádra při levém břehu Berounky v poloze Za mlýnem. V Karlíku jsou 3 rekreační (?) stavby doloženy v období 1918–1938 v západní části obce a jedna v centru, na úrovni kostela sv. Martina a Prokopa.

Z přehledu staveb, jejichž majitelé požádali po roce 1918 o odložení platby daně z nemovitosti, je patrné, že výše citovaný záměr umožnit (nejen) na dobřichovickém levobřeží „zakoupení parcel za cenu levnější“ se zdařil. Na levém i pravém břehu Berounky, jakož i v Karlíku spatřujeme pestrout směs honosných vil, skromnějších vilek a domků i zděných a dřevěných chat. Pouze Brunšov si po roce 1918 uchoval svůj původní charakter výlučné domény elitních vilařů. Zbývající část Dobřichovic se vyvíjela v souladu s obecným trendem rozšíření fenoménu soukromého rekreačního objektu na široké spektrum tehdejší společnosti, zahrnující stavebníky od společenských elit až po nižší vrstvy. Pozorujeme i další obecný trend rezignace na prostorové oddělování jednotlivých společenských vrstev. Situaci, kdy nebylo výjimkou těsné sousedství velké vily s prostou dřevěnou chatou (např. levobřežní prostor východně od historického jádra vymezený ulicemi Pražská – Francouzská – Březová – Americká), podtrhuje na celém levobřeží promísení rekreačních staveb se stavbami dobřichovických rezidentů určených k celoročnímu obývání. Za pozornost také stojí jihovýchodní část Dobřichovic, kde přímo pod původním historickým jádrem elitní brunšovské villegiatury vznikala především mezi lety 1930–1942 na pravém břehu Berounky početná chatová osada. Od elitních vilařů oddělovala chatáře pouze Tyršova ulice a železnice.

Bydliště stavebníků

Ze 139 mimo dobřichovických stavebníků, respektive žadatelů o odložení platby daně z nemovitosti, uvedlo 130 bydliště v Praze. Zbylých 9 bylo po jednom z nedaňských Řevnic, Radotína, Berouna a dále ze vzdálenějších Tuchoměřic, Mirošova, Turnova, Lovosic a Říčan. Aloisie Procházková, která si nejprve koupila na parcelách 25/1-2, 37/1 stodolu a na jejím místě si pak v roce 1937 nechala pražským stavitelem Josefem Bendou postavit vilu čp. 453³², uvedla bydliště v Německu, konkrétně v Hamburku.

³² V Palackého ulici, v historickém jádru Dobřichovic.

Velké honosné vily si ovšem v Dobřichovicích nechávali stavět především obyvatelé pražské aglomerace. Nejvíce jich bylo z Nového Města (10), Smíchova (10), Královských Vinohrad (6) a Žižkova (4). Třikrát byli zastoupeni vilaři ze Starého Města, po dvou z Košíř, Holešovic a po jednom z Vyšehradu, Vokovic a Bubenče.

Poněkud pestřejší byl původ stavebníků menších vilek a domků. Pocházeli nejvíce ze Starého Města (6) a Nového Města (5) v Praze. Trvalé bydliště v Libni, na Smíchově, v Holešovicích, na Žižkově a na Královských Vinohradech uvedli shodně vždy 4 stavebníci. Nižšími počty jsou zastoupeny Dejvice a Podolí (2). Po jednom zástupci kategorie „vilky a domky“ mají dnešní pražské čtvrti Břevnov, Hostivař, Vršovice, Košíře, Ruzyně a Zlíchov a dále Beroun, Tuchoměřice, Mirošov, Turnov, Lovosice a Říčany.

Naopak téměř všichni chataři pocházeli z Prahy, nejvíce z Nového Města (5), Smíchova, Košíř, Žižkova (4) a z Nuslí (3). Na Královské Vinohrady a Malou Stranu se hlásili vždy dva chataři, po jednom ze Starého Města, Libně, Vršovic, Břevnova, Dejvic a Střešovic. Jedinou mimopražskou výjimku představoval úředník Karel Koller s chotí Annou z tehdy ještě samostatného Radotína. Ti si v roce 1924 nechali postavit dřevěnou montovanou chatu systému Döcker čp. 209 v Anglické ulici, severovýchodně od historického jádra Dobřichovic.³³

Nastíněný demografický přehled souzní s poznatky z dalších zkoumaných meziválečných rekreačních kolonií v pražském okolí. Mezi majiteli velkých honosných vil nacházíme všude nejčastěji rezidenty z Královských Vinohrad a Nového Města, v menší míře i ze Smíchova. Majitelé skromnějších vilek a domků pocházeli již z většího spektra pražských čtvrtí a částí. A majitelé chat měli trvalé bydliště často v průmyslových předměstích v Karlíně, na Smíchově, v Libni nebo v okrajových částech Prahy, například v Košířích.³⁴

Vysoký podíl rekreatantů ze Smíchova v Dobřichovicích nebyl v oblasti dolního toku Berounky ojedinělý. Stálí obyvatelé Smíchova byli hojně zastoupeni i v blízkých rekreačních koloniích v Hlásné Třebani a v Letech. O důvodech lze jen spekulovat. Je vysvětlení tak prosté, že do údolí Berounky měli obyvatelé Smíchova relativně snadný přístup Západní dráhou ze smíchovského nádraží? Motivy k výběru vhodného letoviska byly pravděpodobně složitější. Dokládá to i fakt, že pouze v Hlásné Třebani a v Dobřichovicích nacházíme rekreatanty s trvalým bydlištěm v Říčanech, východně od Prahy...

³³ K systému Döcker podrobně níže v kapitole *Montované stavby* na s. 25.

³⁴ K charakteru jednotlivých čtvrtí a částí Prahy v období industrializace podrobně a přehledně např. Pavla HORSKÁ, *Klasická urbanizace v českých zemích (1830–1930)*, in: Eduard Maur – Pavla Horská – Jiří Musil, *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha – Litomyšl 2002, s. 121–236. Konkrétní příklad pražských bydlišť majitelů rekreačních objektů kategorií vila – vilka – chata v Hradištku na soutoku Vltavy a Sázavy in: Václav MATOUŠEK, *Vzorné letovisko Hradištko. Vznik a prvé desetiletí meziválečného letoviska na soutoku Vltavy a Sázavy*, *Historická geografie* 41, 2015, s. 47–81, obr. 15.

Poznámky ke společenskému postavení stavebníků

Celkem 73 žadatelů o odložení platby daně z nemovitosti uvedlo ve formuláři bližší údaje o svém společenském postavení – akademické tituly, profesi, pracovní zařazení.

Mezi majiteli velkých honosných vil nacházíme nejčastěji právníky (12), obchodníky a velkoobchodníky (5) a blíže neurčené ředitele institucí (5), také armádního generála, kavárníka, majitele lékárny nebo univerzitního profesora. Menší vilky si stavěli zejména úředníci (8), též učitel, lékař, inženýr. Pestrou směsicí profesí představují chataři. Podobně jako u menších vilek jasně převažují úředníci (8), ale byli mezi nimi kromě průvodčího a blíže neurčeného železničáře také lékař, profesor a ředitel blíže neurčené instituce.

Zatímco v případě velkých vil i menších vilek a domků můžeme spatřovat přímou úměru velikosti a charakteru stavby k předpokládanému společenskému postavení, v případě chat již tato úvaha tak jednoznačně nevychází. Situace v Dobřichovicích přitom není nikterak výjimečná. Mezi chataři doby meziválečné i období 2. světové války vidíme v námi studovaném vzorku běžně lékaře, pedagogy i umělce, jakož i další osoby, u nichž bychom předpokládali relativně vysoké postavení v dobové společenské hierarchii. Nabízí se srovnání s trojicí sousedních vilochatových kolonií – Zadní Třeboň – Hlásná Třeboň – Lety. V období dvacátých až čtyřicátých let zde mezi chataři nacházíme mimo jiné i tři obchodníky a jednoho velkoobchodníka, zemského školního inspektora, dva lékaře, právníka, ředitele gymnázia, herce Járu Kohouta, Emanu Fialu a spisovatele a novináře Viléma Wernera.³⁵ Počátky chataření jsou v českých zemích v obecném povědomí i v odborné literatuře spojované tradičně s trampským hnutím.³⁶ Soustavné studium konformních vilochatových kolonií z období dvacátých až čtyřicátých let však naznačuje, že chataření v trampských osadách a v konformních rekreačních koloniích nutně bezprostředně souviset nemuselo. Jeví se spíše pravděpodobné, že se jednalo o dvě současné, ale přinejmenším zpočátku na sobě nezávislé formy trávení volného času mimo město. Zatímco u trampů lze oprávněně předpokládat, že výstavba chaty byla většinou směsí romantiky a nouze, v případě konformních rekreatantů můžeme stavbu chaty chápat více jako projev specifického pojetí rekreace, který ilustruje dobový autor: „... *lehké zatímni weekendy, především dřevěné, nebo letní domky a chaty trvalé, tak řešené a konstruované, aby všude dostupným stavivem, rychlou výstavbou, jednoduchým a ladným svým zjevem poskytovaly stavebníku a jeho rodině při jednoduchých životních podmínkách uprostřed přírody v letní době dobré a uzdravující bydlení.*“³⁷ Letní vila i vilka ve všech svých podobách reprezentovala i po roce 1918 tradiční pojetí rekreace odvozené od majestátního aristokratického letního sídla, naplňujícího představu slastné zahálky

³⁵ V. MATOUŠEK, *Hlásná Třeboň je krásná*.

³⁶ Např. Jiří VÁGNER, *Vývoj druhého bydlení*, in: Ivan Bičík a kol., *Druhé bydlení v Česku*, Praha 2001, s. 42–54.

³⁷ Antonín Šrámek, *Bydlení v přírodě*, Předměstí 1941, s. 3.

uprostřed okázalého luxusu. Chata představuje nový přístup k rekreaci. Ostentativní zdobnost a monumentálnost ustupuje ve prospěch střídme až spartánské funkčnosti a skromnosti. Je-li vila a vilka odkazem na aristokratické hodnoty a zároveň snahou rozšířit městský styl života i na venkov, chata odkazuje na dobové ideály skautské, woodcrafterské, tramské, turistické a sportovní a zcela jednoznačně se distancuje od městských standardů. Zatímco venkovské rekreační vily a vilky se nikterak neliší od vil a vilek městských, určených k celoročnímu obývání,³⁸ chata je od počátku stavba určená pouze a jenom pro rekreaci mimo město.

Co ještě můžeme vyčíst z daňových formulářů

Ve studii o vývoji senohrabského letoviska po roce 1918 jsme si také všímali forem vlastnictví rekreačních objektů deklarovaných v daňových formulářích. V Senohrabech jsou jako majitelé uvedeni ve 37 % muži, v 17 % ženy a ve 46 % manželské dvojice. V Dobřichovicích je uveden muž jako majitel v 60 % případů, 20 % vlastnily samotné ženy a 20 % vlastníků deklaruje rekreační objekt jako společný majetek manželů. Vzorek jsme ještě doplnili o data z Hlásné Třebaně. V této vilochatové kolonii doložené daňovými formuláři až od roku 1929 jsou jako majitelé rekreačních staveb uvedeni ve 45 % muži, ve 27 % ženy a ve 28 % manželé. Při interpretaci těchto dat by bylo vhodné shromáždit údaje z většího počtu lokalit. Zatím je lze chápat především jako výzvu pro další bádání.

Za pozornost stojí také přestavby rekreačních objektů. Třikrát jsou doloženy přestavby původních užitkových staveb na rekreační objekt. Již jsme připomínali vilu čp. 453 Aloisie Procházkové, která v roce 1937 vznikla na místě původní stodoly. Podobně nechal Emil Valenta z pražského Podolí přestavět v roce 1927 truhlářskou dílnu manželů Josefa a Anny Matouškových na malou vilku čp. 283 v Raisově ulici, severozápadně od historického jádra. V roce 1929 přestavěli manželé Václav a Anna Pilátovi z Dobřichovic skladiště na „*provisorní domek k obývání na léto*“ – malou zděnou chatu s pokojem, kuchyní a verandou. V tomto případě se jednalo zjevně o podnikání v oboru turistického ruchu.

Odlisný je případ čp. 392 v ulici Nad Jezem, západně od historického jádra. V roce 1933 si zde Antonín Holík, účetní ústředních elektráren z Nuslí, nechal postavit dřevěnou chatu, kterou v roce 1939 přestavěl na malou vilku. Zajímavý je případ stavby čp. 259 na křížení Americké a Březové ulice, severovýchodně od historického jádra. V roce 1926 si zde na parcele 362/85 nechal bankovní úředník Antonín Doležal z pražského Žitkova postavit „*zahradní domek*“ /chatu. V roce 1932 však již manželé Antonín a Milada Doležalovi z Nového Města v Praze žádají o odložení platby daně z novostavby honosné patrové vily, v níž nechyběla kromě kuchyně, koupelny a záchodu ani prostorná hala a sedm pokojů. Oproti tomu Božena Müllerová, manželka velkoobchodníka z Prahy, nechala svou patrovou vilku čp. 378 v Jugoslávské ulici, severovýchodně od historického jádra, v roce 1932 jen nepatrně zvětšit na úrovni prvního patra.

³⁸ Což výmluvně dokládá ediční řada *Slavné vily* z různých oblastí Čech a Moravy.

Stavební firmy

Název a adresu stavební firmy, výjimečně i projektové kanceláře obsahují formuláře berní správy u 134 staveb. Polovina staveb (67) byla dílem pražských stavebních firem. Lokální firmy se na dobřichovické výstavbě podílely méně: devatenáct staveb realizovaly firmy z Dobřichovic, sedmnáct ze Všenor a čtrnáct ze Zadní Třebaně.

Nejvíce domů postavili v Dobřichovicích dva stavitelé. Antonín Hájek ze Zadní Třebaně³⁹ zbudoval mezi lety 1929–1940 celkem čtrnáct staveb, z toho čtyři velké vily, osm menších vilek, jednu zděnou chatu a jednu dřevěnou chatu. Stejně aktivní byl Vlastimil Čechelín ze Všenor.⁴⁰ Mezi lety 1935–1940 postavil také celkem čtrnáct staveb, z toho pět velkých vil, čtyři menší vilky a pět dřevěných chat. Sedm staveb (jednu vilu, čtyři menší vilky a domky a dvě chaty) realizoval v letech 1924–1940 Václav Veselík z Dobřichovic.⁴¹ Šest staveb vytvořil v letech 1929–1934 Karel Hulan z Budňan.⁴²

Čtyři stavitelé realizovali v Dobřichovicích po čtyřech stavbách: Antonín Franc, zednický mistr z Dobřichovic, Vojtěch Raška, zednický mistr ze Všenor, Josef Benda z pražské Letné a Ing. Otakar Petr z Kralup nad Vltavou. František Kudrna z Dobřichovic a František Hodek z tehdejší Prahy VI postavili v Dobřichovicích shodně po třech stavbách. Další čtyři pražské firmy realizovaly v Dobřichovicích dvě stavby. Šedesát pět stavitelů uskutečnilo v Dobřichovicích jen jednu stavbu. Většinou se jednalo o stavitele z Prahy. Téměř všichni stavitelé pocházeli z více či méně blízkého okolí v údolí řeky Berounky (z Berouna, Srbska, respektive Budňan, Zadní Třebaně, Řevnic, Dobřichovic, Všenor, Černošic, Mokropes a Radotína) a z Prahy. Výjimkou byli výše zmíněný Ing. Petr z Kralup nad Vltavou a Jaroslav Strejček, architekt a zednický mistr z Chocerad, který v letech 1938–39 postavil Oldřichovi a Emilii Řezáčovým z pražského Smíchova přízemní vilku čp. 463 v Jiráskově ulici, severovýchodně od historického jádra.

Mimořádně aktivní Antonín Hájek ze Zadní Třebaně nestavěl jen v Dobřichovicích. Mnoho rekreačních staveb vytvořil souběžně také v nedaleké Zadní a Hlásné Třebani a Letech. Rovněž Antonína France jsme již poznali jako tvůrce rekreačních objektů v Zadní Třebani.

³⁹ Antonín Hájek (narozen v roce 1899). Původně zedník, později zednický mistr a stavitel. Podle protektorátní policejní dokumentace uložené v SOKA Beroun.

⁴⁰ Vlastimil Čechelín (1908–1967) prožil celý život ve Všenorech. Vyšší průmyslovou školu stavitelskou navštěvoval v Praze na Betlémském náměstí. V roce 1935 získal stavitelskou koncesi. Po roce 1948 pracoval postupně v několika institucích jako stavbyvedoucí, projektant a na několika úřednických místech v oboru stavebnictví. Podle rukopisu *Rodinné záznamy* z rodinného archivu Tomáše Vyskočila ze Všenor, zetě V. Čechelína.

⁴¹ Václav Veselík (1883–1944), do roku 1914 žil v Bubenči (dnes v Praze). Podle protektorátní policejní dokumentace uložené v SOKA Praha-venkov.

⁴² Karel Hulan, narozen 1894 v Nedrahovicích u Sedlčan. Asi v roce 1899 se přestěhoval do Srbska u Berouna. V nedalekých Budňanech měl patrně jen sídlo firmy. Podle protektorátní policejní dokumentace uložené v SOKA Beroun.

Montované stavby

Rekreační chaty z dvacátých až čtyřicátých let 20. století dosud zůstávají stranou zájmu historiků architektury. Ve formulářích o odložení platby daně z novostavby však byly v Dobřichovicích zmíněny třikrát montované stavby, k nimž bylo možné v odborné a populárně naučné literatuře nalézt upřesňující historické údaje. Jedná se o montované chaty systému Döcker a systému Calofrig.

„Systém Döcker“ byl pojmenován po dánském vojáku Johannu Gerhardu Clementu Döckerovi, který v roce 1880 nabídl organizaci Červeného kříže řešení snadné konstrukce mobilních polních nemocnic. Základem konstrukce byl lehký dřevěný rám pokrytý lisovanými deskami. Po kladném ocenění na mezinárodních výstavách v letech 1883 a 1884 se pojem „Döckerovy nemocnice“ stal synonymem pro mobilní domy. V mnoha variacích se Döckerův systém využíval pro vojenské i civilní účely, mimo jiné i pro konstrukci levných letních rekreačních chat.⁴³ V roce 1882 získali Dánové Christian Ferdinand Christoph a Rudolf Unmack licenci na výrobu „Döckerových domků“. V Čechách vznikla první pobočka závodu v roce 1891 v Bunzendorfu/Boleslavi, severně od Frýdlantu. V roce 1912 vznikl v sousedních Černousech sklad, do něhož byla v roce 1915 výroba přenesena.⁴⁴ Výše zmínění manželé Kollerovi z Radotína si v roce 1924 nechali postavit dřevěnou montovanou chatu systému Döcker čp. 209 v Anglické ulici, severovýchodně od historického jádra Dobřichovic. Stavbu provedla pražská filiálka firmy Christoph a Unmack, skand. dřevařský průmysl, v Černousech.

Pojem „Calofrig“ / „systém Calofrig“ byl odvozen od názvu firmy Calofrig, akciová společnost pro izolační korkový a křeménkový průmysl se sídlem na Královských Vinohradech. Firma byla založena v roce 1919 a provozovala dvě továrny v Borovanech na Třeboňsku a v Hrobcích u Roudnice nad Labem. Továrna v Hrobcích vyráběla izolační kamenné desky Emulgit, továrna v Borovanech zpracovávala lokální sedimenty křemelin a jílu, využívané již od pozdního středověku k hrnčířské výrobě. Podnik Calofrig (CALOrie – teplo + FRIGorie – chlad) používal tyto sedimenty k produkci a montáží tepelně izolačních výrobků.⁴⁵ Od roku 1924 začal borovanský provoz vyrábět tvárnice Isostone a desky Calofrig. Tyto desky byly ohnivzdorné, lehké, snadno opracovatelné, izolovaly teplo, tlumily zvuk, nehnilý a neplesnivěly a získaly si proto značnou oblibu ve stavebnictví v ČR i v zahraničí.⁴⁶ Důvody, proč se systém Calofrig uplatnil při rekreační výstavbě, naznačují

⁴³ Podrobně in: Wojciech KORYCINSKI – Paweł KOZAKIEWICZ, *Portable wood buildings at the turn of the 20th Century – a historical review of structural solutions*, Annals of Warsaw University of Life Sciences – SGGW, Forestry and Wood Technology 100, 2017, s. 176–183.

⁴⁴ Podrobně o podniku v Černousích in: Luděk LIŠKA, *Historie panelových dřevostaveb*, Tepelná ochrana budov 1, 2012, s. 46–49.

⁴⁵ Jiří CUKR – Tomáš HUNČOVSKÝ – Adriana NÁPRAVNÍKOVÁ, *Calofrig. Historie těžby a průmyslového podnikání v Borovanech*, Borovany – České Budějovice 2020, s. 23.

⁴⁶ TAMTÉŽ, s. 24–25.

citace z publikace Jindřicha Kellera *80 vzorných návrhů levných rodinných domků a vil*:⁴⁷ „Zdivo systému ‚Calofrig‘ není zplna vyzdíváno, alebrž tvoří vnější a vnitřní stěnu budovy... vyrobená hmota má váhu jako hodně vyschlé měkké dřevo..., nechá se vrtat, řezat, krájet, probíjet hřebíky apod..., vedena snahou ukázat v dnešní době, jak levně a hezky možno stavby ze hmoty Calofrig provést, provedla firma Freiwald a Böhlm standardní typy domků nazvané ‚Campo‘, jež výborně se hodí pro vybudování kolonie zahradních domků.“⁴⁸

Doplňující informace o systému Calofrig obsahuje inzerát na nečíslované straně publikace *Weekendové chaty a domky* z roku 1930: „Na místě, kde stavebník chce postavit tento domek pro letní byt, zřídí svým nákladem podezdívku (dle dodané skizy), do které zazdí kotevní šrouby. Na zřízenou podezdívku namontuje se železný rám, který se vyplní deskami, které jsou již v továrně připevněny na v plánu odpovídající velikosti. Veškeré řemeslné práce, jako jsou okna, dveře, vazba krovu atd., dodají se na stavbu současně s ostatním materiálem, takže celý domek je v několika málo dnech schopný k obývání. Cena typu A dle vyobrazení s provedením práce jako popsáno, bez nábytku je ca Kč 9,500.-“ Z inzerátu se čtenář také dozvěděl, že „zastavěná plocha celého domku činí 29,30 m²“. Uvnitř se nacházel pokoj, kuchyň, spíž a klozet. Do chaty se vcházelo krytou verandou. Okna byla opatřena okenicemi, stěny kryl zvenku „asbestinový nátěr“, zevnitř barevná juta a na střeše byla položena ruberoidová krytina (asfaltová lepenka).⁴⁹

V létě roku 1932 vznikly na katastru Dobřichovic dvě montované chaty z desek Calofrig. Prvou dokončil 4. června stavitel Josef Kříž z Dolních Mokropes pro Jana Roztočila z pražské čtvrti Košíře. Jednalo se o čp. 365 v Karlíku. Dne 13. srpna téhož roku dokončil Karel Hulan z Budňan montovanou chatu čp. 372 v ulici Ke Křížku, východně od historického jádra Dobřichovic. Majitelka Božena Bendová uvedla v žádosti o odklad placení daně z nemovitosti domovské bydliště v Dobřichovicích. Ve skutečnosti měla v té době trvalé bydliště v Praze na Pankráci.⁵⁰ Stavba byla charakterizována v berním formuláři jako „stavba provisorní“ na 10 let.

Kromě Dobřichovic je systém Calofrig uveden výslovně ještě v dokumentaci stavby chaty čp. 102 z roku 1935 v Pikovicích. Majitelem byl Ing. Ladislav Jíra z Prahy II, stavbu provedl Ing. František Troníček, rovněž z Prahy II. Ing. Jíra ovšem v roce 1941 na sousedním pozemku postavil honosnou vilu a na místě chaty systému Calofrig vybudoval zahradní pavilon.⁵¹

⁴⁷ Jindřich KELLER, *80 vzorných návrhů levných rodinných domků a vil*, České Budějovice 1925.

⁴⁸ J. CUKR – T. HUNČOVSKÝ – A. NÁPRAVNÍKOVÁ, *Calofrig*, s. 111–113.

⁴⁹ Karel KUTHAN, *Weekendové chaty a domky. Místo – dispozice – konstrukce – rozpočet a výkresy – deset typů různé velikosti*, Praha 1930.

⁵⁰ Podle protektorátní policejní přihlášky uložené v SOKA Praha-venkov byla Božena Bendová v Dobřichovicích trvale přihlášena teprve od srpna roku 1943.

⁵¹ Štěpán KEPRTA, *Vznik a počáteční vývoj meziválečného letoviska Pikovice*, diplomová práce, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, Praha 2018, s. 65.

Závěry

V úvodu jsme si stanovili úkol srovnat vývoj dobřichovického a senohrabského letoviska v období dvacátých až čtyřicátých let 20. století. U obou lokalit nalezneme několik shodných znaků. Obě vznikly v závěru 19. století jako rekreační villegiatury pražských měšťanských elit. Proces založení i počáteční vývoj měl na obou lokalitách charakter developerských projektů. Obě lokality si udržely pověst elitního letoviska i po roce 1918. A na obou lokalitách také můžeme sledovat po roce 1918 paralelní vývoj elitní zóny honosných vil a kvalitativně odlišné nové zástavby prostších malých rekreačních vilek, domků a chat. Obě základní skupiny staveb se na obou lokalitách také prostorově odlišují. V Dobřichovicích bylo díky specifické konfiguraci krajiny i odlišnému vývoji v 19. a na počátku 20. století oddělení původní elitní a mladší smíšené vilochatové rekreační zástavby jednoznačnější. Dělicí linií zde představuje řeka Berounka. Pravý břeh, respektive stráž nad řekou, zaujímá dodnes rozlehlá elitní villegiatura Brunšov. Jedinou výjimkou z elitního charakteru dobřichovického pravobřeží představuje úzký pás smíšené zástavby bohatších vil a menších vilek a chat v poloze V luhu.

Levobřežní plochá niva náleží od počátku, tj. po roce 1918, smíšenému osídlení bohatších vil i menších vilek, domků a chat. Zásadním způsobem se však Dobřichovice od Senohrab odlišují smísením objektů trvalého bydlení a rekreační zástavby jak přímo v Dobřichovicích, tak v nedalekém Karlíku. Omezená výpověď daňových formulářů a neúplná historická evidence stálých obyvatel⁵² nedovolují zpětně dešifrovat prostorové sídelní vztahy do detailu. I na základě dochovaných informací lze však s jistotou konstatovat, že trvalé a rekreační osídlení bylo na levém břehu silně promísené. Převahu mělo trvalé osídlení pouze v historickém jádru.

Právě promísení trvalé a rekreační zástavby na levém břehu bylo pravděpodobně pro Ivanu Suttrovou⁵³ důvodem k hodnocení Dobřichovic jako historického pražského „suburbia“. Autorka sice neupírá Dobřichovicím charakter letoviska, primárně je však chápe jako projev „*prostorového rozpínání města (Prahy) do okolní krajiny*“ – jako pražské suburbium.⁵⁴ Základním pramenem pro studium vývoje Dobřichovic byly I. Suttrové výsledky pravidelného sčítání lidu z let 1869 až 1970.⁵⁵ Přestože autorka vycházela z odlišných pramenů a na rozdíl od našeho studia chápe Dobřichovice jako jeden nedělitelný urbanistický celek, její závěry se od výsledků naší práce nikterak zásadně neodlišují.

⁵² SOKA Praha-venkov, Archiv obce Dobřichovice.

⁵³ Ivana SUTTOVÁ, *Proces suburbanizace a formování prvních suburbií v zázemí Prahy v první polovině 20. století: případová studie obce Dobřichovice*, bakalářská práce, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2016.

⁵⁴ TAMTÉŽ, s. 10.

⁵⁵ TAMTÉŽ, s. 15. Jednotlivá sčítání proběhla v letech 1869, 1880, 1890, 1900, 1910, 1921, 1930, 1950, 1961, 1970. Nejprve se jednalo o Sčítání lidu, od roku 1921 Sčítání lidu a bytů, od roku 1950 tzv. Národní sčítání a od roku 1961 Sčítání lidu, domů a bytů.

Důvod srovnatelných závěrů shledáváme ve výše zmíněném prostorovém mísení trvalé a rekreační zástavby na dobřichovickém levobřeží po roce 1918. Meziválečné Dobřichovice skutečně nebyly obcí, při níž by vznikla rekreační kolonie. Tak bychom mohli zdejší urbanistickou konfiguraci interpretovat snad jenom v 19. století. Nejpozději počínaje rokem 1918 se Dobřichovice stávají skutečným pražským suburbium. Zásadně se tak lišily od jiných lokalit, které si i v meziválečném období udržely charakter symbiozy mateřského venkovského sídla a přilehlé rekreační kolonie (jako např. v nedaleké Hlásné Třebani, ve vzdálenějších Pikovicích a Hradištku na soutoku Vltavy a Sázavy či v Kersku v Polabí).

Další důvod, proč se raději kloníme k charakteristice suburbium, respektive *zahradní suburbium*,⁵⁶ je fakt, že výpověď daňových formulářů o skutečné povaze jednotlivých staveb a jejich majitelů je značně nejistá. Výše jsme připomněli, že pouze malý počet novostaveb mimopražských stavitelů je ve formulářích charakterizován výslovně jako rekreační objekt. A příklad Boženy Bendové, majitelky montované chaty čp. 372, která ve formuláři uvedla bydliště Dobřichovice a ve skutečnosti měla bydliště v Praze, názorně dokládá problém jednoznačného určení, kdo ve sledovaném období byl v Dobřichovicích skutečně příslušníkem obce a kdo se do městyse, ať již z jakéhokoliv důvodu, jen hlásil.

Můžeme proto konstatovat, že vývoj rekreační zástavby v Dobřichovicích po roce 1918 potvrzuje obecný trend rozšíření fenoménu rekreační kolonie z prostředí měšťanských elit do nižších vrstev. Upozorňuje však také na to, že v některých venkovských lokalitách v okolí Prahy byli rekreanti ochotni rezignovat i na vytváření výlučných, relativně nezávislých rekreačních kolonií a spokojili se (možná upřednostnili?) rekreaci uvnitř zástavby určené pro trvalé bydlení. Tento přístup nemusel nutně znamenat programové splnutí s domácím, venkovským obyvatelstvem.

Lze souhlasit s I. Suttrovou, že podstatnou část nových obyvatel Dobřichovic tvořili ve dvacátých až čtyřicátých letech 20. století obyvatelé pražské aglomerace. Část Pražanů přesídlila do Dobřichovic trvale (a dojížděla odsud pravděpodobně pravidelně za prací do Prahy). Pro další část Pražanů byly Dobřichovice ve sledovaném období jen přechodnou rekreační destinací. Trvalé bydliště si ponechali v Praze, do Dobřichovic se přesouvali krátkodobě pouze za odpočinkem. V jistém smyslu proto jak „místní“, tak „rekreanti“ tvořili v prvních desetiletích po roce 1918 homogenní komunitu Pražanů.

S I. Suttrovou lze souhlasit i v předpokladu, že si domácí obyvatelé Dobřichovic stavěli nové domy v relativně pokročilém věku (v našem vzorku ve věku 53 a 57 let), zatímco nově příchozí byli mladší (v našem vzorku ve věku mezi 25–47 lety).

Lze uzavřít, že stavební boom spojený s prudkým nárůstem počtu obyvatel dokumentovaný v Dobřichovicích ve dvacátých až čtyřicátých letech 20. století byl výsledkem příznivého souběhu dvou okolností. Dobřichovice si i po roce 1918 zachovaly pověst exkluzivního letoviska pražských elit. A transformace rozsáhlých

⁵⁶ TAMTÉŽ, s. 56n.

zemědělských ploch na relativně levné stavební parcely přilákala do Dobřichovic velké množství lidí, nejenom z Prahy, ale z celých středních Čech i vzdálenějších lokalit (Toužim, Turnov, Lovosice, Hamburk, Vídeň...). Lze předpokládat, že tito stavebníci byli do Dobřichovic zlákáni jak blízkostí Prahy, respektive vidinou života v pražském zahradním suburbu, tak leskem exkluzivní villegiatury. Dobřichovice se staly pro vyšší i střední vrstvy vyhledávanou „dobrou adresou“. Jak velký byl ve sledovaném období podíl stavebníků, kteří se do Dobřichovic stěhovali natrvalo, a stavebníků, kteří se, alespoň zpočátku, spokojili „jen“ s rekreačními pobyty, nelze dnes již, s ohledem na torzovitou pramennou základnu, přesně stanovit.

Exkurz: Detailní demografická sonda do situace na severovýchodním okraji Dobřichovic

Inspirovaní prací Ivany Suttrové sledovali jsme podrobně demografické charakteristiky majitelů staveb na severovýchodním okraji Dobřichovic. Jedná se o deset bloků vymezených ulicemi Polní – Viničná – Pražská – Americká. Ve sledovaném období zde bylo postaveno celkem 52 staveb. Z toho u 21 staveb uvedli majitelé v žádosti o daňovou úlevu stálou adresu mimo Dobřichovice: osmnáctkrát Prahu, po jedné Beroun, Řevnice, Tuchoměřice.

U 31 staveb v žádosti o daňovou úlevu neuvedli majitelé žádnou adresu. S pomocí policejních přihlášek z období protektorátu bylo možné upřesnit, že dva stavebníci byli původem z Dobřichovic, čtyři pocházeli z Prahy, ale ve sledovaném období se do Dobřichovic přestěhovali. Pět majitelů bylo původem z dalších míst (Křížkovický Újezd,⁵⁷ Toužim, Řevnice, Hospozín, Vídeň) a také se ve sledovaném období do Dobřichovic přestěhovalo.

⁵⁷ Jednalo se pravděpodobně o Křížkovský Újezdec. Omyly v názvech sídel i osob nejsou ve formulářiích berních správ výjimkou.

Státní okresní archiv Kladno a jeho předchůdci

ROBERT RADIM NOVOTNÝ

Robert Radim Novotný, The State District Archive in Kladno and its predecessors

The first part of the study on the history of the Kladno state district archive (until 1951) focuses mainly on its direct predecessors: municipal offices active for several continuous centuries (Slaný, Velvary, Kladno, Unhošť), and later municipal archives, established in connection with the emerging care of written monuments in the Habsburg monarchy and Czechoslovakia.

Keywords

State District Archives, municipal archives, municipal offices, history of archives, diplomatic, Kladno (Kladno District), Slaný (Kladno District), Velvary (Kladno District), Unhošť (Kladno District)

Hledáme-li počátky existence kladenského státního okresního archivu, přirozeně se nabízí první polovina padesátých let 20. století, kdy se v tehdejší Československu vytvářela jednotná archivní organizace. K obdobným závěrům dospěly také práce kolegů z Benešova, Nymburka nebo Prahy, mapující vývoj tamních státních okresních archivů.¹

Přitom však poněkud macešsky opomíjíme nezřídka i několikasetletou kontinuitu činnosti městských kanceláří, jež oprávněně vnímáme jako přímé předchůdce budoucích městských a posléze i okresních archivů. Právě jim bude věnována první část předkládané studie s podtitulem *Od městských a vrchnostenských kanceláří k městským archivům*. Ve druhé části se zaměříme jednak na vznik a nedlouhé působení dvou původních okresních archivů ve Slaném a v Kladně, jednak na dnes již více než šedesátiletou existenci stávajícího Státního okresního archivu Kladno.

Současnou podobu kladenského okresu přinesla až územněsprávní reforma z léta 1960. Po předchozích více než sto deset let, tedy od zániku patrimoniální správy, bylo jeho teritorium místem působnosti zejména politických okresů Slaný (jeho rozloha byla poněkud okleštěna v letech 1913 a 1949) a Smíchov, následně

¹ Michal ŘEZNIČEK, *Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem*, Středočeský sborník historický (dále jen SSH) 38, 2012, s. 203–209; Jaroslav ŠULC, *Státní okresní archiv Praha-západ se sídlem v Dobřichovicích*, SSH 39, 2013, s. 265–282; Roman KOLEK, *Státní okresní archiv Praha-východ se sídlem v Přemysleni*, SSH 40, 2014, s. 308–321; Michal SEJK, *Státní okresní archiv Benešov*, SSH 41, 2015, s. 363–372.

v roce 1893 nahrazeného Kladnem. V jejich rámci bylo činných hned šest okresů soudních – Slaný, Nové Strašecí (do 1949 součást slánského politického okresu), Velvary (od 1913 náležel do nově vzniklého kralupského politického okresu), Unhošť, Smíchov (do 1926) a Kladno (konstituován 1878).

Doposud postrádáme podrobnější popis vývoje stávajícího kladenského státního okresního archivu, respektive jeho přímých předchůdců, byť se určité pokusy v minulosti uskutečnily.² Předkládaná práce si ale rozhodně nečiní nárok na definitivní postihnutí jeho dějin, zohledňující všechny dobové podmíněné aspekty, které se nutně promítaly do jeho vzniku a fungování v minulosti i současnosti.

Od městských a vrchnostenských kancelářů k městským archivům

Přestože se na území stávajícího kladenského okresu nacházela na konci monarchie tři královská města (Slaný, Velvary a Kladno), datují se nejstarší dochované archiválie až do poloviny 15. století. Na druhou stranu bylo v oblasti (ne)státní péče o archiválie na co navazovat.³ Slaný i Velvary disponovaly již na konci středověku fungujícími městskými kancelářemi.⁴ Nejdéle v průběhu 17. století můžeme předpokládat péči o vlastní – v té době živou – úřední registraturu také u vrchnostenských měst a městeček Kladna, Unhoště nebo Muncifaje (od 1882 Smečno).

² Pro samotné Kladno pouze starší práce Stanislav KRAJNÍK, *Okresní archiv v Kladně*, SSH 8, 1973, s. 329–333; Václav KRŮTA, *Státní okresní archiv Kladno*, SSH 25, 1999, s. 237–242. Z dalších dílčích popisů předchůdců současného kladenského státního okresního archivu, často nepublikovaných, připomeňme třeba Jindřich HULINSKÝ, *Historický archiv města Slaného*, Slánský obzor 30, 1922, s. 34–45 (na s. 39–45 soupis archiválií, který byl ve stejném roce vydán také samostatně); Otokar HAVLÍN, *Okresní archiv Kralupy nad Vltavou. Průvodce po archivních fondech*, Praha 1959 (strojopis), zejména s. 4–7; Josef PŘÍHODA, *Historie Městského archivu v Unhošti*, Zprávy – Melicharovo muzeum v Unhošti 1, 1956, s. 1–3.

³ Obecně k problematice péče o archiválie např. Miloslav VOLF, *Český zemský výbor a samosprávné archivy*, Zprávy českého zemského archivu (dále jen ZZA) 9, 1946, s. 135–194; TÝŽ, *Popis městských archivů v Čechách*, ZZA 11, 1948, s. 1–333; Josef BOROVIČKA, *Královský český zemský archiv (1862–1912)*, ZZA 4, 1915, s. 1–133; František ROUBÍK, *K počátkům státní péče o městské archivy v Čechách*, Časopis archivní školy 2, 1924, s. 28–43 (mezi jednašedesáti opisy inventářů, dodaných začátkem 19. století pražskému guberniu, ale žádný z městských archivů současného kladenského okresu nefiguruje); Václav VOJTÍŠEK, *O archivech městských a obecních a o jejich správě*, Praha 1924.

⁴ Z mála relevantních dosud publikovaných studií jmenujme alespoň Antonín HAAS, *Městské zřízení ve Velvarech před třicetiletou válkou*, SSH 3, 1959, s. 1–41; TÝŽ, *Městské zřízení ve Velvarech před třicetiletou válkou*, SSH 4, 1969, s. 1–49; Karel KŘESADLO, *K dějinám města Slaného do porážky husitské revoluce*, SSH 8, 1973, s. 55–69; TÝŽ, *K dějinám města Slaného v 15. a 16. století*, SSH 9, 1974, s. 119–134; případně nepublikovanou diplomovou práci Karel KŘESADLO, *Městské knihy, kancelář a správa ve Slaném v polovině 16. století*, diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, Praha 1969.

Slaný

Slánská městská kancelář pokračovala ve své činnosti i poté, kdy se bývalé královské město stalo ve třicátých letech 17. století patrimoniálním, patřícím do portfolia smečenských Martiniců. Přestože dosud neznáme příliš podrobností,⁵ je zřejmé, že byl vedle úředních knih v registratuře přímo v budově radnice (budoucí čp. 3), snad dokonce ve vyhrazených místnostech, ukládán také aktový materiál.⁶ Velice dobře je to patrné na listech poselacích, jejichž podstatná část nese od druhé poloviny 16. století kancelářské poznámky, svědčící o jejich manipulaci v městské kanceláři. Minimálně v první polovině 17. století si vedl městský písař (a zřejmě současně i registrátor) pro funkční období každého konšela registraturní pomůcku, repertář („*rejstřík*“), do něhož si zapisoval stručné registry došlých missivů (odesílatel, datace listu) a přidělil jim pořadové číslo, které následně zaznamenal také na dorsu příslušného listu, zpravidla nad adresu, zatímco pod ní připsal den a hodinu (počítal podle tzv. celého orloje, tedy hodiny italské, vlašské či české, začínající západem slunce) doručení missivu do městské rady.⁷

⁵ Činnosti slánské městské kanceláře v první polovině 17. století se ve své výborné diplomové (a také rigorózní) práci zatím nejlépe, přesto však spíše okrajově, věnovala Romana KMOCHOVÁ (provdaná Petrunčíková), „*I přišli k nám tito soldáti...*“ *Město Slaný za třicetileté války optikou pramenů městské kanceláře*, diplomová práce na Katedře pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 2015 (rigorózum 2016), zejména s. 263–291.

⁶ Dosud nebyla v dochované nezpracované materii nalezena jakákoli dobová kancelářská instrukce, nepřímým důkazem se však jeví předepsaná formulace přísahy městského písaře ze sklonku 17. století, srovnej Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno (dále jen SOkA Kladno), Archiv města Slaný (dále jen AM Slaný), nezpracováno, kniha přísah úředníků z roku 1699 („*Přísahy městské rozdílné ode mě, Daniele Březovského, toho času písaře radního, zhotovené. 1699*“), bez provizorní signatury, kde třeba fol. 7r – 8v: „*Přísaha písaře radního. Já N. přísahám Pánu Bohu Všemohoucimu, Blahoslavené Panně Marii a všem božím svatým, též J[eho] Excel[enci], Vysoce Urozenému hraběti a pánu, panu Jiřímu Adamovi Svaté římské říše hraběti z Martinic, vladaři domu smečanského, pánu na Smečně, Slaném [...] jakožto dědičnému pánu mému milostivému, že v tomto ouřadě a povolání mém, v kterémž [j]sem od J[eho] Vys[oké] hrab[ěcí] m[ilos]ti od J[eho] Excel[ence] za městskýho písaře k radě tohoto města Slaného ustanoven, vždyckny [!] se věrně a pravě chovati [...] při spisování rozepří, ortelův a vejpovědí, též kšaftův a přijímání svědkův ku právu tomuto i zapisování všelijakých vyznání, dobrovolných i outprných, též při smrti zločincův bez přijímání osob, věrně, pravě a pilně pracovati, knihy městské bezpečně chovati a je bedlivě opatrovati, i v tom ve všem, což dále a vejšě k této mé povinnosti písařské přísluší a náleží, spravedlivě se chovati i vseckny dotčené věci v tejnosti [!] zachovati, v ničemž je neměnití a toho všelijak šetřiti a pilně se varovati, aby se mou vinou žádnému nikdá [!] v ničemž žádného zkrácení nestalo, též co mi kdy jménem a na místě J[eh]o Excel[ence] od pana hejtmána a správce nám představeného i také z plné rady poručeno bude, to vše s ochotností, poslušně a pilně konati dobré, poctivé a užitečné [...] K tomu mně dopomáhej Pán Bůh Všemohoucí, Matka Boží i vseckni svatí. Amen.*“

⁷ SOkA Kladno, AM Slaný, repertáře k došlým listům poselacím městského písaře z období 1612–1650, konkrétně např. repertář pro úřadování konšela Mikuláše Vodvářky (vulgo Nicolaus Oxiporinus) od prosince 1613 do ledna 1614 („*Consule domino Nicolao Oxyporino, qui suscepit*

Rozeznatelný je také trojí systém značení dochovaných úředních knih signaturami – nejstarší, pocházející zřejmě již z 18. století (číslo psáno nejčastěji přímo na desky), tzv. stará čísla (přelepka v hlavě hřbetu knihy s číslem a názvem knihy, aplikovaná velice pravděpodobně v roce 1829) a nová čísla (menší přelepka na hřbetu knihy s číslem, pozůstatek soupisu Jindřicha Hulinského a Františka Durase z roku 1922).⁸ Zatím zůstává nezodpovězenou otázkou, zda se v obou starších případech jedná o doklad snahy o vytváření historického archivu, tedy ve smyslu systematictějšího uspořádání a popsání na vyhrazeném místě uložených písemností, nebo zda spíše poukazuje na účelově podmíněné sestavování soupisů či inventářů dokumentů v tehdejší městské spisovně. Nicméně právě ten zjevně nejstarší systém označení úředních knih nebyl dosud žádným badatelem nejen zkoumán, ale ani zmíněn.

Na aktovém materiálu, řazeném nejdéle po roce 1783 chronologicky do věcných fascikulů, odpovídajících známému rozdělení registratury do sedmi hlavních oddělení u postátněných krajských úřadů, se pravidelně vyskytují kancelářské poznámky (především presentatum, číslo jednací, spisová skupina, expedice, taxy),

*consulatum v pondělí po třetí neděli adventní léta 1613. Psaní za ouřada [!] pána prošlá v tomto rejstříku [!] pořád poznamenaná najdou se“), v němž je zaneseno 17 missivů, mezi nimi třeba žádost purkmistra a městské rady Budyně nad Ohří Slánským ze 17. 12. 1613 kvůli dědickým nárokům Mariany, manželky slánského měšťana Martina Šoltyse, po jejím zemřelém otci Diviši Houškovi, v repertáři číslo 3; na dorsu příslušného missivu u adresy kancelářské poznámky: „N. 3. Dodáno k ouřadu ve středu po Moudrosti Boží [18. 12. 1613] v hodinu 19. léta 1613.“ Přehled evidovaných došlých missivů ze stejného období TAMTÉŽ, tzv. registra služebnícká 1612–1615 (původní sign. 43, staré č. 67, nové č. 42), fol. 134r. Z dalších listů poselacích z tohoto období, k nimž se zřejmě nedochoval repertář, uvedme např. TAMTÉŽ, aktový materiál, relace purkmistra a městské rady Litoměřic Slánským ze 7. 5. 1620 ohledně možného vpádu vojska saského kurfiřta Jana Jiřího I. (1585–1656) do Čech, kde na dorsu u adresy kancelářské poznámky: „No. 4. Dodáno k ouřadu purkmistrskému [!] a čteno v místě radním v pátek po neděli Misericordias [!; 8. 5. 1620] v hodinu 13. léta 1620.“ K počítání stejně dlouhých hodin v minulosti třeba Gustav FRIEDRICH, *Rukověť křesťanské chronologie*. 2. vydání, Praha – Litomyšl 1997, s. 31–32.*

⁸ Např. SOKA Kladno, AM Slaný, radní manuál 1595–1604, původní značka na deskách „N. 27 Acta forensia anno 1595“, tzv. staré číslo na přelepce v hlavě hřbetu knihy „No. 54 Acta curiae ab anno 1595–1604“, tzv. nové číslo na přelepce na hřbetu knihy „29“. Srovnej také soupis Jindřich HULINSKÝ – František DURAS, *Seznam historických archiválií města Slaného*, Slaný 1922, kde uváděna tzv. nová a stará čísla. Nejvyšší dosud dohledané tzv. staré číslo je na knize patentů, srovnej SOKA Kladno, AM Slaný, kniha patentů 1827–1829 (na deskách štítek „Rakonitzer Kreis, Stadt Schlan, Patentbuch für das Jahr 1827, 1828, bis 14. Febr. 1829“), tzv. staré číslo na přelepce v hlavě hřbetu knihy „No. 227 Patentbuch ab anno 1827–1828“, tzv. nové číslo „149“. Srovnej TAMTÉŽ, inventární kniha města Slaný z roku 1829 („*Urbarium der Stadtgemeinde Schlan*“, na frontispisu J. Hulinským dopsáno „Nro 264 st.“). Novodobé provizorní číslování knih, provedené v prvním decenniu 21. století bývalou kolegyní a sloužící spíše jako lokační seznam fondu ve slánském depozitáři, nezohledňujeme a v současnosti ani nepoužíváme, protože se, mj. i vzhledem k řadě omylů, jeví spíše zavádějícím.

doprovázené navíc pomocnými registraturními pomůckami.⁹ Postátněný Krajský úřad Rakovník (1751–1850) měl zpočátku své sídlo v Praze, od roku 1788 však již trvale ve Slaném. Nakolik se „*modus manipulandi*“ tohoto státního úřadu (minimálně rozdělení na sedm hlavních oddělení, tedy „*contributionale, publicum, dietale, commerciale, camerale, militare a judiciale*“) promítl do registraturního plánu slánského magistrátu, se však bez dosud chybějícího výzkumu můžeme pouze dohadovat.¹⁰ Každopádně se ale úzká souvislost nedá vyloučit.

Nejstarší dosud nalezené manipulační schéma pro městskou registraturu tak pochází až z roku 1830, čítá 17 věcných skupin a obsahuje také instrukci pro městského registrátora („*Belehrung für den Registrator*“), začínající celkem výmluvnými slovy: „*Der Zweck jedes Registraturplanes ist, die reponirten [!] Akten schnell aufzusuchen. Zu diesem Ende sind im gegenwärtigen Plane [!] in 17 Fächern untergeteilt [!] worden, und jedes Fach oder Fascikel wieder in mehre Subfascikel. Dieses ist jedoch nicht der einzige Zweck dieses Planes, sondern er vereinigt noch jenen mit sich, den ganzen verhandelten Gegenstand beisam[m]en zu halten.*“¹¹ Přímo související je soudobá inventární kniha města Slaný („*Urbarium der Stadtgemeinde Schlan*“), v níž jsou přílohou mj. soupisy mobiliáře radnice a především „*obci náležejících knih, privilegií, listin a dalších pamětihodností*“, de facto dosud nejstarší známý inventář městské registratury.¹²

V první polovině 19. století působil na smečenském panství František Karel Miltner (1797–1874), syn Karla Miltnera, slánského měšťana a kontribučního výběrčího. Tento sice neškolený, avšak o to více zanícený historik, numismatik a archeolog, především ale také sběratel, což se negativně promítalo do jemu přístupných registratur, z nichž si soustavně „vypůjčoval“ jednotlivá akta, méně také knihy,¹³ byl

⁹ SOKA Kladno, AM Slaný, např. repertář spisů „*politicum*“ 1783 („*Politicum Repertorium anno 1783 über die bei dem Schlaner Magistrat in der oberwehrten Jahre [!] in diesem Gegenstand vorgekommene-, entledigte- und aufbewahrte Aktenstücke*“). Dochovaly se také pomůcky pro další věcně ukládané spisy.

¹⁰ Blíže k vývoji krajské správy a registraturním plánům úřadů např. Jaroslav MACEK – Václav ŽÁČEK, *Krajská správa v českých zemích a její archivní fondy*, Praha 1958, k rakovnickému krajskému úřadu zejména s. 222–227.

¹¹ SOKA Kladno, AM Slaný, manipulační schéma 1830 („*Registraturplan in Politicis anno 1830*“), fol. 15r.

¹² TAMTÉŽ, inventární kniha města Slaný z roku 1829 („*Urbarium der Stadtgemeinde Schlan*“), fol. 82r – 83v: „*Protokollsbeilage Nro 6 – Inventarium über die Kanzlei-Einrichtungsstücke im schlaner Rathhause*“, fol. 84r – 90r: „*Protokollsbeilage Nro 7 – Inventarium über die der schlaner Stadtgemeinde gehörigen Bücher, Privilegien, Urkunden, und sonstige Denkwürdigkeiten*“.

¹³ SOKA Kladno, Miltnerova sbírka Slaný, nezpracováno, která momentálně sestává kromě nečetné korespondence již pouze z opisů a výpisů, jež si autor pořídil z literatury (třeba ze Schallerovy *Topographie des Königreichs Böhmen*) a v menší míře také z tehdejších archivů (např. Archiv země České). Konstatování Romany Kmochové, že F. K. Miltner z rozchváceného archivu smečenského dominia „*zcela nezáměrně zachránil alespoň část písemností, které si půjčil a zapomněl vrátit*“, je typickou ukázkou nemístného eufemismu, srovnej R. KMOCHOVÁ, „*I přišli k nám tito soldáti...*“, s. 18. Drtivá většina originálů, vrácených po roce 2018 zpět do fondu AM Slaný, totiž pocházela právě z původní městské registratury.

od roku 1829 justiciárem a poté i vrchním úředníkem na panství Smečno a Slaný. Ve třicátých letech 19. století měl na smečenském zámku uspořádat archiv vrchnostenského úřadu, nicméně pozůstatky jakékoli jím uplatněné manipulace postrádáme. Na konci čtyřicátých let vstoupil do státní služby a v roce 1862 byl penzionován jako představený Krajského úřadu v Písku. Jeho syn Jindřich Otakar Miltner (1827–1881), který zdědil po svém otci stejné záliby, nakonec působil jako policejní komisař v tehdy haličském Krakově.¹⁴

Po zániku patrimoniální správy se Slaný stal sídlem jak okresního soudu, tak i úřadu, v letech 1850–1855 podkrajského, poté do roku 1868 smíšeného, později okresního hejtmanství. Opět lze předpokládat příznivý vliv existence místního politického úřadu první instance na správu registratury samotného městského úřadu. Byly vedeny registraturní pomůcky (podací protokoly, elenchy), aktový materiál byl ukládán podle používaného manipulačního schématu, nikoli nepodobnému tomu, který byl předepsán pro státní úřady.¹⁵

V souvislosti s rodící se péčí o písemné památky v habsburské monarchii byly zejména od devadesátých let 19. století, kdy se do čela Archivu země České postavil František Ivan Dvorský (1839–1907), ve zvýšené míře podnikány výzkumné cesty jeho úředníků do jednotlivých okresů, při kterých byly pořizovány soupisy a opisy nejvýznamnějších archiválií z tamních městských, obecních, farních, justičních, vrchnostenských, ale také školních registratur, případně i z muzejních sbírek.¹⁶ Samosprávná okresní zastupitelstva byla opakovaně vyzývána oběžníky Zemského výboru Království českého ke zvýšené péči o zachování historických a uměleckých památek, včetně návodu na uspořádání městských archivů.¹⁷ Jako obvykle se ale praxe více než méně rozcházela s požadovaným ideálním stavem.

V roce 1902 přišla řada i na Slaný a hodnocení nedopadlo nejlépe: „Vedle přepisování archiválií v Plzni, Stříbře a ve Slaném, navštíveno tehdy ještě jiných 13 malých

¹⁴ Nejnověji přinesl krátký medailon F. K. Miltnera Martin KLEČACKÝ a kol., *Slovník představitelů politické správy v Čechách v letech 1849–1918*, Praha 2020, s. 449–450. Též Josef DVOŘÁK, *Chronologický přehled vrchních úředníků panství slánského a smečenského*, Slánský obzor 40, 1932, s. 8; Jindřich HULINSKÝ, *František Karel Miltner*, Slánský obzor 41, 1933, s. 3–9.

¹⁵ Např. v období existence smíšeného okresního úřadu („Bezirksamt als Bezirksgericht“) bylo závazným předpisem nařízení ministrů vnitra a spravedlnosti č. 52/1855 ř. z., úřední instrukce pro politické úřady („die Amtsinstruktion für die rein politischen und für die gemischten Bezirks- und Stuhlrichterämter“). Lze konstatovat, že zejména po roce 1868 manipulační schémata, velice podobná těm, jež byla předepsána státním úřadům, nalezneme až do roku 1941 také ve slánské městské registratuře.

¹⁶ Např. M. VOLF, *Český zemský výbor a samosprávné archivy*, zejména s. 146–152. V letech 1898–1902 frekvence cest ztlačně klesla v souvislosti s náročným přebíráním starých pozemkových knih od okresních soudů do zemského archivu.

¹⁷ Přetisk oběžníků Zemského výboru Království českého pro okresní výbory čj. 36 141 z 23. 12. 1893 („péče o zachování a ochranu historických a uměleckých památek a starožitností“, v návaznosti na oběžník čj. 10 640 z 12. 6. 1868) a čj. 23 665 z 24. 3. 1900 („pravidla o spořádání a opatrování městských archivů“) TAMTĚŽ, s. 189–194.

*měst a vesnic. Městský archiv slánský tehdy také pochvalu nedostal.*¹⁸ Zdá se, že ani toto pokárání od zemského archivu nijak zvlášť slánskou městskou reprezentaci nepřimělo k zodpovědnější péči o starší dokumenty. I nadále se soustředila především na správu vlastní registratury, jak je ostatně patrné z elenchu skupiny 1 („věci obecní“) z let 1882–1941, konkrétně podskupiny zn. 1-7 („obecní hospodářství vůbec“), respektive z dochovaných spisů, týkajících se slánských archiválií. Na jaře 1904 sice oslovil slánský Muzejní a literární spolek Palacký městskou radu se žádostí, „aby uspořádání městského archivu svěřeno bylo profesoru Pavlu Roubíkovi, ježto ředitelství královského [!] zemského archivu je ochotno jemu přiměřené instrukce dáti a za uspořádání archivu ve smyslu těch instrukcí se horlivě přimlouvá.“¹⁹ Je signifikantní, že slánská reprezentace se nejvíce zajímala o případné finanční zabezpečení, které by bylo s jakýmsi srovnáním archiválií z minulých století – tak je třeba chápat tehdejší pojem „uspořádání“ – spojeno: „Vzhledem k tamnímu podání ze dne 21. dubna 1904 stran uspořádání městského archivu dovolujeme si po usnesení rady městské ze dne 25. dubna 1904 [vznést] slušný dotaz, zdali a mnoho-li nákladu by uspořádání to vyžadovalo.“²⁰ Spolek Palacký reagoval o necelých čtrnáct dní později a obavy radních z nechtěných finančních nákladů zažehnal: „Na ctěný dopis slavné městské rady stran uspořádání zdejšího městského archivu dovolujeme si odpověděti, že by nějakého zvláštního a mimořádného nákladu k tomu potřebí nebylo mimo obyčejné kancelářské potřeby a v případě, že by bylo třeba delšího opisování starých listin, nákladu na písaře.“ Městská rada následně svěřila srovnání archiválií profesoru Roubíkovi.²¹

Nakolik byl učitel Roubík ve svém snažení úspěšný, nevíme, ale ještě v roce 1922 psal bývalý úředník slánského městského úřadu a snad od roku 1920 správce archivu Jindřich Hulinský (1864–1934),²² že archiválie „uloženy byly v bezpečné sice, ale neútluné a nepatrné místnosti pod věží, a nesrovnány a neseřazeny ve stavu takřka

¹⁸ TAMTÉŽ, s. 151.

¹⁹ SOkA Kladno, AM Slaný, sign. 1-7/604, čj. 1859, pres. 22. 4. 1904, žádost Muzejního a literárního spolku Palacký Slaný z 21. 4. 1904. Pavel Roubík byl v té době tajemníkem spolku, učil na slánském gymnáziu.

²⁰ TAMTÉŽ, koncept odpovědi z 5. 5. 1904, exp. 6. 5. 1904. Srovnej také TAMTÉŽ, kniha zápisů ze schůzí městské rady 1897–1904, zápis ze schůze z 25. 4. 1904, bod č. 11.

²¹ TAMTÉŽ, čj. 2309, pres. 18. 5. 1904, relace Muzejního a literárního spolku Palacký Slaný ze 17. 5. 1904; na dorsu kancelářská poznámka o vyřízení: „Usnesením rady městské z 30. června 1904 uspořádání archivu panu profesoru Roubíkovi svěřeno a muzejní spolek o tom ústně zpraven. 20. 5. 1904.“ Srovnej také TAMTÉŽ, kniha zápisů ze schůzí městské rady 1904–1908, zápis ze schůze z 30. 5. 1904, bod č. 29. Z dalších spisů z tohoto období, týkajících se slánského městského archivu, jsme dosud dohledali pouze TAMTÉŽ, sign. 1-7/339 (zápůjčka archiválií do Zemského archivu země České, čj. 5668/1903, čj. 2660/1904, čj. 499/1908, čj. 608/1908), sign. 1-7/608 (zápůjčka archiválií profesoru slánského gymnasia PhDr. Antonínu Krecarovi, čj. 2387/1907), sign. 1-7/1182 (zápůjčka archiválií do Zemského archivu země České, čj. 335/1916).

²² Základní informace k osobě J. Hulinského třeba Jaroslava HOFFMANNOVÁ – Jana PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů českých zemí*, Praha 2000, s. 254 (medailonek z pera Stanislava Krajníka).

kaleidoskopickém“ a že teprve současné vedení města v čele se starostou Čeňkem Petersem rozhodlo „v plném porozumění věci při nutné dislokaci místností kancelářských v radnici přikázati archivu umístění důstojnější ve dvou suchých, světlých a větřání i vytápění schopných místnostech přízemního traktu radnice.“²³

Podle dochovaného spisu k žádosti slánského městského úřadu (čj. 933 z 21. prosince 1905) o trvalé osvobození čp. 3 od daně domovní z ledna 1906 byla v prvním poschodí budovy radnice místnost (pořadové číslo tzv. místopisu 28), označená jako „*archiv pokoj*“, způsobilá k obývání. Na stejném patře měly být ještě další dvě místnosti (č. 19 a 20), patřící ovšem městské spořitelně, nazvané „*archiv kabinet*“, obě naopak k obývání nezpůsobilé. V následujícím spisu z února 1908 již tyto místnosti (nově č. 19 a 20, označené jako „*archiv*“) příslušely obecnímu důchodu, zřejmě se tedy jednalo o depozitáře městské účtárny. Na stejném podlaží se nacházely ještě další dvě místnosti, první obyvatelná č. 24 (v roce 1906 č. 28, „*pokoj co archiv*“) a druhá nezpůsobilá pro kanceláře č. 25 (dříve č. 27, „*předsíň co archiv*“). Teprve ve spisu z listopadu 1937 najdeme v „*nižším přízemí*“ radnice místnosti č. 2 a 3, označené jako „*archiv městského úřadu*“, první z nich nevhodnou pro obývání. Ve zvýšeném přízemí („*polopatro*“) byly opět prostory nehodící se pro kanceláře, v nichž se nacházely depozitáře městského důchodu (č. 17 a 18, „*archiv*“). Ve stejné době byla dokončena také adaptace prvního patra sousedního domu čp. 4 (Ungelt, čj. 10778/37 z 8. listopadu 1937), do něhož městský úřad umístil část svých úřadoven (mj. podatelnu). Z pěti místností byla jedna (č. 2, půdorys v měřítku 1 : 100 pořídil v září 1935 místní stavitel František Novák) o rozloze 9,30 m² vyhrazena pro „*archiv*“. Přílohou místopisu ze srpna 1942 je půdorysný plánec radnice, který v měřítku 1 : 100 nakreslil slánský stavitel Josef Kočí, na němž můžeme vidět v přízemí, vpravo od vchodu do budovy na konci chodby za schodištěm do patra, dvě místnosti (č. 2 a 3), označené jako „*městský archiv*“.²⁴

Takové bylo působiště prvního správce městského archivu J. Hulinského, v letech 1923–1934 také slánského kronikáře²⁵ a po několik let i redaktora věstníku *Slánský obzor*, jímž začíná kontinuální řada místních a odborně nepřipravených dobrovolných pracovníků, kteří měli pečovat o archiválie nejen ve Slaném, ale také

²³ J. HULINSKÝ, *Historický archiv města Slaného*, s. 37–38.

²⁴ SOKA Kladno, Berní správa Slaný, nezpracováno, spisy Slaný čp. 3 a čp. 4.

²⁵ SOKA Kladno, AM Slaný, kronika města 1836–1937, pag. 5: „*Pisatel těchto řádků Jindřich Hulinský, městský vrchní oficiál ve výslužbě v Slaném, pověřen byl usnesením obecního zastupitelstva ze dne 19. března 1923 úřadem kronikáře města Slaného. Po dohodě se starostou města panem Čeňkem Petersem pokračují a doplňují zápisy této staré knihy pamětní, pořázené roku 1835 (do níž ale jen do roku 1843 bylo spoře zanášeno), pokud jsem jakých věrohodných a zaručených zpráv v archivu města, pamětní knize děkanství zdejšího, v časopisech, v záznamech vlastních atp. naléztí a získati mohl, až do roku 1914, aby aspoň ty nejzajímavější a pamětihodné události uplynulého období toho byly zachyceny.*“ Srovnej TAMTĚŽ, kniha zápisů ze schůzí městského zastupitelstva 1921–1925, zápis ze schůze z 19. 3. 1923, bod č. 3 („*zavedení a vedení pamětní knihy obecní*“).

v Kladně, ve Velvarech, v Buštěhradě nebo v Unhošti. Je signifikantní, že nejčastěji se tito nepřilíši poučení laici se zájmem o historii rekrutovali z řad učitelstva. Nejvýznamnějším počinem J. Hulinského bylo rámcové uspořádání – společně s tehdejšími kustodem místního muzea Františkem Durasem (1852–1931) – dochovaných knih a části aktového materiálu (chronologicky „dle desíletí, některé zvlášť vydatné fascikle z konce ‚zlatého věku‘ dle jednotlivých ročníků“) a jejich následný soupis, používaný jako „katalog (inventář)“, jenž měl být „jakýmsi klíčem k obsahu archivu a má orientovati jak úředníka, tak i badatele, kde má bez obtíží vyhledati potřebný materiál“.²⁶

Po náhlém úmrtí J. Hulinského v říjnu 1934 byl novým kronikářem od června následujícího roku slánským obecním zastupitelstvem jmenován učitel místní II. obecné školy chlapecké Vladimír Slunečko (1891–1964), jenž se současně ujal také role správce městského archivu.²⁷ Snad nejlépe charakterizoval V. Slunečkovo dlouholeté angažmá v pozici slánského archiváře on sám, když v září 1941 odpovídal prof. Václavu Vojtíškovi (1883–1974), tehdejšímu archivnímu inspektorovi pro Čechy, na dotaz ohledně stavu jím spravovaného městského archivu: „Správce archivu nemá, vázán svým povoláním, tolik času, kolik by vyžadovala systematická práce v bohatém archivu, nemá ani podrobných odborných znalostí, které by zde mohl uplatnit školený archivář-odborník. Poukázal na to též starostovi města panu Jaroslavu Janu Pálovi a doporučoval ustanovení úředníka-archiváře. To je zatím z finančních i z jiných důvodů nemožné [...]“²⁸ Vskutku nečekaně kritická sebereflexe, minimálně v porovnání s obvykle sebevědomým vystupováním, jež bylo pro Slunečkovu archivní kariéru charakteristické...

Během druhé poloviny třicátých let a válečného období se V. Slunečko snažil zpracovávat nejstarší aktový materiál, tedy chronologicky řadit především přijatou korespondenci, v roce 1940 dokonce za krátkodobé pomoci kladenských kolegů – městského archiváře Josefa Vašaty (1884–1942) a kustoda muzea Josefa Švejdy (1878–1958). Do archivních krabic pořízených v létě 1943 byly postupně

²⁶ J. HULINSKÝ, *Historický archiv města Slaného*, s. 38.

²⁷ SOkA Kladno, AM Slaný, kronika města 1836–1937, pag. 357–358; TAMTÉŽ, kronika města 1938–1947, pag. 5: „Městským archivářem a kronikářem se [Slunečko] stal roku 1935 po svém předchůdci Jindřichu Hulinském. Funkce kronikářské se vzdal koncem roku 1950, aby se mohl pilně věnovat práci v městském archivu.“; TAMTÉŽ, kniha zápisů ze schůzí městského zastupitelstva 1933–1935, zápis ze schůze z 21. 6. 1935, bod č. 7 („obsazení místa městského archiváře a kronikáře“). Srovnej také J. HOFFMANNOVÁ – J. PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů*, s. 584 (autorem medailonku byl Stanislav Krajník); případně SOkA Kladno, Okresní školní výbor Slaný, nezpracováno, osobní spis učitele Vladimíra Slunečka.

²⁸ SOkA Kladno, Okresní a městský archiv Slaný (dále jen OaMA Slaný), nezpracováno, agenda z let 1934–1948, spis zn. 664, čj. 13441, pres. 10. 9. 1941, žádost archivního inspektora pro Čechy čj. 110/41 z 6. 9. 1941, stejnopis relace „řídícího učitele“ V. Slunečka jako „městského kronikáře a správce archivu královského města Slaného“ ze 14. 9. 1941, odpověď prof. Vojtíška čj. 119/41 insp. z 3. 10. 1941.

rovnány a registry opatřovány jednotlivé přijaté dokumenty, v lednu 1945 dospěl zpracovatel v této činnosti téměř do konce 17. století.²⁹ Kromě spolupráce se státními i městskými archivy (především Archiv země České a Archiv ministerstva vnitra, z dalších např. Zemědělský archiv Praha, Městský archiv Česká Lípa, Obecní archiv Baťov nebo Městský archiv a muzeum Chomutov) třeba na probíhajících edičních projektech, jako byly Sněmy české, se V. Slunečko přirozeně zabýval také běžnou agendou, nejčastěji písemnými dotazy rodopisců. Zvláště neodbytný byl tehdejší předseda Svazu přátel rodopisu v Praze, redaktor časopisu Rodokmen a „emeritní ředitel záložny“ Karel Vyšín z Prahy-Michle, který se např. v březnu 1942 pro jistotu současně obrátil také na starostu Jaroslava Jana Pálu (1882–1963), správce slánského muzea, opět vysloužilého učitele, Františka Fořtíka (1876–1961) a farní úřad.³⁰

Ve svých zprávách o činnosti, od roku 1941 celkem pravidelně zasílaných archivnímu inspektorovi profesoru Vojtíškovu, respektive Archivu země České, Slunečko opakovaně volal po vytvoření lepších podmínek pro jím spravované archiválie, jako třeba v září 1941: „*Městský archiv je umístěn stále v přízemní místnosti radnice, málo vhodné. Pracovny není. [...] Hlavní snaha správce archivu jest zachovati cenné městské archiválie neporušené, a proto se snaží získati pro archiv nové místnosti. Byly přislíbeny v budově starého gymnasia na náměstí (kde je nyní museum), jakmile budou uprázdněny. Městská spořitelna slíbila provésti v nich práce zabezpečovací (isolaci*

²⁹ TAMTÉŽ, agenda z let 1934–1948, např. stejnopis zprávy městského archiváře o jeho činnosti a stavu městského archivu za rok 1941 z 26. 3. 1942, bez spisového znaku; stejnopis zprávy za rok 1944 z 11. 1. 1945, bez spisového znaku. Ke spolupráci s kladenským archivem TAMTÉŽ, dotaz archivního inspektora pro Čechy prof. Vojtíška na stav městského archivu (čj. 110/41 z 6. 9. 1941), spis zn. 664, čj. 13441, pres. 10. 9. 1941, stejnopis odpovědi V. Slunečka ze 14. 9. 1941: „*V posledních měsících má podepsaný účast na průzkumu listinného materiálu zdejšího archivu, který tu pro kladenský archiv provádí tamní archivář pan Vašata s řídícím učitelem ve výslužbě Švejdu každý čtvrtek.*“

³⁰ TAMTÉŽ, agenda z let 1934–1948, dopis K. Vyšína z 30. 3. 1942; z dřívějších jeho rodopisných dotazů např. TAMTÉŽ, dopis K. Vyšína z 25. 11. 1935; z pozdějších naopak dopis J. Švejdy z 29. 5. 1948 ohledně společné návštěvy s K. Vyšínem slánského farního úřadu (matriky) a archivu. Ke spolupráci s archivy např. TAMTÉŽ, slánským městským úřadem předané žádosti Archivu země České ohledně zápůjčky listin z prvního decennia 17. století (čj. 6941 z 20. 11. 1935), spis sign. 1-7/1458, čj. 12136, pres. 3. 12. 1935; případně výzkum archivního koncipisty Antonína Haase ve Slaném (čj. 7674 z 26. 10. 1937), spis sign. 1-7/1458, čj. 10089, pres. 29. 10. 1937; žádost Archivu země České o zaslání přehledu poslanců sněmu Království českého pro chystaný slovník představitelů samosprávy (čj. 872 z 3. 2. 1937), spis sign. 1-7/2869, čj. 1523, pres. 12. 2. 1937; další ohledně archivního výzkumu tzv. smolných knih (čj. 893 z 6. 2. 1940), spis sign. 1-7/1523, čj. 1913, pres. 9. 2. 1940; žádost Zemědělského archivu v Praze kvůli firmě Bolzano, Tedesco a spol. ve Slaném (čj. 600/41 z 25. 10. 1941), spis zn. 664, čj. 16080, pres. 27. 10. 1941. Medailonky Josefa Vašaty, jeho syna a pokračovatele Zdeňka Vašaty a Josefa Švejdy z pera Stanislava Krajníka J. HOFFMANNOVÁ – J. PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů*, s. 651 (Švejda) a s. 685 (J. a Z. Vašatovi).

proti ohni apod.) i dodati zařízení. K realizaci by mohlo dojít do roka. Na žádost správce archivu bylo pamatováno na místnosti pro archiv také v plánech pro novou radnici. [...] Smečenská registratura jest v museu, v jejím pořádání nastala pauza odůvodněná stěhováním a uspořádáním musea v nových místnostech."³¹

V květnu 1942 přijel na inspekci slánského depozitáře zemský vrchní archivní komisař Leopold Peřich (1901–1974), začátkem srpna 1943 potom Oberarchivrat Joachim Prochno (1897–1945). Ten v protokolu ze své návštěvy mj. přikázal opatřit krabice pro archiválie, stěhované v létě 1943 v souvislosti s výnosem říšského protektora (čj. I-3e-985 z 5. ledna 1943) z radnice do vhodnějších prostor, jimiž měly být dvě místnosti č. 10 a 11 v prvním patře konventu františkánského kláštera ve Slaném (čp. 221). Jedním z hlavních důvodů pro přemístění městského archivu byla ochrana proti možnému leteckému útoku, navíc však muselo být prostřednictvím okresního úřadu požádáno o svolení k umístění depozitáře zcela výjimečně do patra budovy. Podle Slunečkova vyjádření ve vyčleněných místnostech františkánského konventu „*uskladnění archiválií bylo lze provésti daleko lépe a bezpečněji vzhledem k ochraně jejich trvanlivosti, než tomu bylo dosud. V klášterních místnostech není ani elektrického světla, ani kamen, proto pracovna pro archiváře byla umístěna na radnici v kanceláři číslo 7.*“³²

Ve zprávě o činnosti za rok 1944 pro městský úřad mj. Slunečko začátkem ledna 1945 uvedl, že dosud zpracované archiválie do roku 1699 byly uloženy do 28 krabic, ale je k nim ještě „*nutno založiti lístkový katalog, aby náš bohatý archiv se vyrovnal uspořádáním archivům jiných měst a usnadnil práci příštím pracovníkům o historii našeho města.*“ Skartace spisů z registratury podle nařízení dr. Prochna byla realizována pro léta 1850–1878 a „*umístění archivu ve františkánském klášteře vyhovuje, není tam však ani světla, ani kamen, proto pracuje archivář na radnici*

³¹ SOkA Kladno, OaMA Slaný, agenda z let 1934–1948, dotaz archivního inspektora pro Čechy prof. Vojtíška na stav městského archivu (čj. 110/41 z 6. 9. 1941), spis zn. 664, čj. 13441, pres. 10. 9. 1941, stejnopis odpovědi Vladimíra Slunečka ze 14. 9. 1941.

³² TAMTÉŽ, stejnopis zprávy o stavu archivu města Slaného ze 4. 10. 1943; dále „*Protokoll über die Besichtigung des Stadtarchivs Schlan*“ z 3. 8. 1943; k ochraně archiválií proti leteckým útokům např. intimát velitelství uniformované obecní výkonné policie (čj. 564/42 ze 14. 12. 1942), spis zn. 259, čj. 2134, pres. 21. 2. 1943; dotaz Okresního úřadu Slaný, zda již byly městský archiv a registratura přestěhovány do františkánského konventu („*Stadtarchiv und städtische Registratur in Schlan*“, čj. 2925, zn. I-20a/128 z 9. 3. 1943), spis zn. 664, čj. 3020, pres. 12. 3. 1943, stejnopis odpovědi z 3. 4. 1943, stejnopis relace Archivu země České ze 17. 4. 1943; intimát říšského protektora ohledně přemístění slánského městského archivu (čj. I-2a Arch. 203 ze 4. 5. 1943), spis zn. 664, čj. 5282, pres. 8. 5. 1943; intimát Okresního úřadu Slaný ohledně přemístění archivu do vhodných prostor „*für die Sicherung von Archiven gegen Luftgefahren*“ (čj. 11492, zn. I-21a/1 ze 7. 5. 1943); stejnopis inventářů vybavení depozitářů ve františkánském konventu k 1. 10. 1943, k 31. 12. 1943 a k 31. 12. 1945 (ve všech je navíc evidována „*registrační skříň ‚Jerry‘ na chodbě 1. poschodí v čp. 4*“). Srovnej také J. HOFFMANNOVÁ – J. PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů*, s. 486–487 (L. Peřich) a s. 515–516 (J. Prochno).

v úředově číslo 7". Na druhou stranu ale „vydáním nařízení o totálním nasazení byly omezeny práce v archivech na práce udržovací a na vyřizování běžné agendy a archivář jest nyní zaměstnán téměř výhradně ve vyživovacím oddělení městského úřadu“.³³

Po skončení války byl Archiv země České pověřen Zemským národním výborem v Praze (dále jen ZNV Praha) dohledem nad organizací nestátních archivů a ochranou písemných památek (čj. I-6a-108/4 ai 1945 z 27. 6. 1945), mezičlánky se staly okresní a místní národní výbory. V říjnu 1945 byl Slunečko opětovně jmenován řídícím učitelem na II. obecné škole chlapecké ve Slaném, takže byl nucen utlučit svoji činnost v archivu, kde chtěl nadále „pracovati ve svém volném čase“.³⁴ Měl sice v plánu pokračovat ve zpracovávání archiválií od roku 1700, přání však zůstalo otcem myšlenky.

V březnu 1947 odpovídal V. Slunečko na osmibodový dotazník Archivu země České, týkající se současného stavu slánského městského archivu a „*kterak pokračily práce od poslední zdejší revize*“. Popsal uložení archivu ve dvou místnostech ve františkánském konventu u kostela Nejsvětější Trojice, konstatoval, že „*nových přírůstků není*“, stejně se vyjádřil i k páté („*Které části archivu jsou zinventovány?*“) a šesté („*Lze v archivu pracovat v zimě? Netrpí vlhkem?*“) otázkou, přičemž jediným pozitivem bylo, že „*místnosti vlhkem netrpí*“. Na poslední dva dotazy ohledně finančního zabezpečení archivu v obecním rozpočtu a zvláštní přání vůči Archivu země České odpověděl, že ročně vyčleněná částka na provoz obnáší 2 400 Kčs a případné nutné výdaje „*hradí městský důchod od případu k případu*“, respektive „*případnou návštěvu referenta AZČ předem ohlásiti, aby archivář se mohl uvolnit ze svého zaměstnání*“.³⁵

V roce 1947 vyšla také práce tehdejšího zemského archivního rady a referenta archivní inspekce Miloslava Volfa (1902–1982) o stavu městských archivů v Čechách, přičemž hodnocení Slaného nedopadlo až tak špatně.³⁶ Je zajímavé, že Volf stávající umístění slánského městského archivu nesprávně situoval do

³³ SOKA Kladno, OaMA Slaný, agenda z let 1934–1948, stejnopis relace „o stavu archivu královského města Slaného za rok 1944“ z 11. 1. 1945.

³⁴ TAMTÉŽ, relace Okresního národního výboru Slaný (dále jen ONV Slaný) ohledně ochrany archivních památek (čj. 9308/45 ze 6. 8. 1945), u Městského národního výboru Slaný (dále jen MěNV Slaný) spis zn. 673, čj. 9989, pres. 8. 8. 1945; stejnopis relace archiváře V. Slunečka MěNV Slaný ohledně přerušení zaměstnaneckého poměru z 20. 10. 1945; relace MěNV Slaný archiváři V. Slunečkovi se stanovením odměny (200 Kčs měsíčně) za vykonanou práci archiváře počínaje 1. 11. 1945, čj. 15415/45 z 5. 12. 1945.

³⁵ TAMTÉŽ, intimát Archivu země České (čj. 1351 z 1. 3. 1947, „Archivní inspekce“) ohledně stavu slánského městského archivu, spis zn. 664, čj. 4598, pres. 15. 3. 1947 (s kancelářskými poznámkami „*doručeno 14. 3. 1947*“ a „*spěšně!*“); stejnopis odpovědi z 15. 3. 1947.

³⁶ M. VOLF, *Popis městských archivů v Čechách*, s. 257–258. Srovnej také J. HOFFMANNOVÁ – J. PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů*, s. 700–701 (M. Volf).

bývalé piaristické koleje při kapli Zasnoubení Panny Marie (čp. 159). Během února a března 1948 zjišťoval inspektor nestátních archivů v Čechách M. Volf osudy části registratury bývalé smečenské vrchnostenské kanceláře, která měla být uložena na faře tamního děkanského úřadu. Druhá část, kterou mělo ve správě slánské muzeum, byla v té době umístěna v uzamčené místnosti františkánského konventu.³⁷

Koncem května 1948 se v Národním domě na pražských Vinohradech konala aukce, pořádaná knihkupcem, antikvářem a nakladatelem Emanuelem Hladíkem, při které měly být draženy mj. tři dokumenty, zřejmě missivy, odeslané slánské městské radě v letech 1611, 1615 a 1620 Jindřichem Matyášem hrabětem z Thurnu (1567–1640), císařem Matyášem II. (1557–1619) a králem Fridrichem Falckým (1596–1632). Archiv země České, který měl zájem, aby neskončily v soukromých rukou a „unikly tak vědeckému zpracování“, na aukci upozornil přímo Slunečka a projevil ochotu Slaný při dražbě zastupovat. Podle ručně psaného konceptu odpovědi ale slánský archivář u městského národního výboru nepochodil, protože „byla k tomu nevhodná předvolební doba [volby do Národního shromáždění se konaly 30. května 1948], v níž kompetentní činitelé byli příliš zaměstnáni jinak“. Nejstarší list nakonec pro své potřeby zakoupil Archiv země České. Lapidárně se k velice pravděpodobnému původu dražených archiválií ve svém dopise řediteli slánské městské spořitelny Karlu Čížkovi vyjádřil Stanislav Lacina, tehdejší představa Okresního soudu ve Volyni: „Asi to někdo, možná, že ze slánského archivu, vyvlastnil a pak, stěhlil.“³⁸ „Nihil novi sub sole,“ chce se k celé záležitosti říci.

Patnáct let vedl V. Slunečko také slánskou kroniku, s blížícím se pensionováním se koncem roku 1950 funkce kronikáře vzdal. Jakékoli archivní činnosti se tou dobou prakticky nevěnoval, navíc byl každoročně vyzýván inspektorem nestátních archivů v Čechách, aby dodal zprávu o činnosti za uplynulý rok. Odpovídal ve stejném duchu, jako třeba v únoru 1950: „Stav městského archivu nezměněn. Přírůstků není kromě dokladů ze současné doby (vyhlášky, plakáty atd.). Protože jsem velmi zaneprázdněn svým zaměstnáním (ředitel národní školy a správce budovy, ve které jsou tři školy) a účinkováním v hudební, učitelské trojce jako klavírista, nemohu

³⁷ SOKA Kladno, OaMA Slaný, agenda z let 1934–1948, dotaz inspektora Volfa z Archivu země České (čj. 1142 ze 13. 2. 1948) ohledně údajného uložení části registratury smečenského panství na faře ve Smečně, u MěNV Slaný spis zn. 664, čj. 4686, pres. 24. 2. 1948, dle kancelářské poznámky postoupeno archiváři V. Slunečkovi k vyřízení 25. 2. 1948; stejnopis dotazu smečenskému děkanovi Josefu Dvořákovi z 26. 2. 1948; odpověď Děkanského úřadu ve Smečně z 3. 3. 1948, spis zn. 664, čj. 5420, pres. 8. 3. 1948; stejnopis odpovědi Archivu země České z 10. 3. 1948.

³⁸ TAMTÉŽ, relace Archivu země České (čj. 3654 z 26. 5. 1948) ohledně chystané aukce, bez čj.; koncept odpovědi Vladimíra Slunečka z 31. 5. 1948; relace Archivu země České (čj. 3765 z 5. 6. 1948) s příloženými registry dražených archiválií, bez čj.; příložený korespondenční lístek Laciny Čížkovi, odeslaný z Volyně 18. 5. 1948, došlý do Slaného 20. 5. 1948.

*věnovati mnoho času práci v archivu [...] je ve dvou místnostech prvního poschodí zdejšího františkánského kláštera [...] klenuté nejsou, dveře nejsou pobité plechem, v zimě nelze tam pracovati – není kamen, ani světla.*³⁹

Koncem února 1950 se V. Slunečko v pražském Archivu země České zúčastnil týdenního krajského archivního kursu, na němž přednášeli třeba Miloslav Volf, Antonín Haas (1910–1971) nebo prof. Václav Vojtíšek. V polovině dubna 1950 do osudů slánského městského archivu neblaze zasáhla první fáze známé Akce K, násilné likvidace klášterů a katolických mužských řeholních řádů. Depozitáře archivu v místním františkánském konventu nakonec zůstaly více než rok nepřístupné. Koncem října 1950 se Slunečko omlouval ve své odpovědi na výzvu Státního historického ústavu v Praze ohledně soupisu urbářů: *„K Vašemu čj. 1337/50 [...] sděluji, že nemohu nyní v archivu vůbec pracovati. Archiv je uložen ve zdejším uzavřeném františkánském klášteři a je mi přístupný pouze v průvodu úředníka ONV, který má klíče od budovy. To působí obtíže a časově znemožňuje jak návštěvy, tak práci. Jednám proto nyní o přestěhování archivu.*“⁴⁰

V lednu 1951 popsal V. Slunečko archivnímu inspektorovi M. Volfovi ve své zprávě o činnosti za uplynulý rok další podrobnosti, signifikantní pro aroganci komunistické moci nejen vůči církevnímu majetku: *„Městský archiv je umístěn ve zdejším bývalém františkánském klášteři. Jak jsem již hlásil koncem dubna 1950, byl*

³⁹ TAMTĚŽ, agenda z let 1949–1951, intimát archivního inspektora Ministerstva školství, věd a umění (čj. 1011/Vf z 20. 1. 1950) kvůli povinnosti dodat zprávu o činnosti městského archivu za uplynulý rok, bez čj.; relace V. Slunečka z 11. 2. 1950; intimát Archivu země České (čj. 917 z 10. 2. 1949) kvůli dodání zprávy o činnosti za rok 1948, bez čj.; relace V. Slunečka z 16. 2. 1949: *„K dotazu [...] dovoluji si sdělit, že na mých údajích z 15. 3. 1947 čj. 4598-664 o stavu městského archivu se celkem nic nezměnilo. Protože jsem v činné službě, zbývá mi velmi málo času na práci v archivu. [...] Lituji, že nemohu podati lepší zprávy, avšak nejen má práce ředitele školy, nýbrž i jiná práce v místní radě osvětové, činnost hudební a kronikářská spotřebovují většinu volného času.*“ Ke kronikářské činnosti např. TAMTĚŽ, intimát Okresní rady osvětové Slaný (čj. 3196/48-okl z 27. 12. 1948) o dozoru nad vedením obecních kronik, spis zn. 674, čj. 24805, pres. 29. 12. 1948; kopie relace Okresní radě osvětové Slaný z 27. 1. 1949; stejnopis relace ONV Slaný (ke zn. 352-50) o městské kronice z 19. 4. 1950; stejnopis relace MěNV Slaný, kulturnímu a školskému referátu (ke zn. 352-50), o obecní kronice a budoucím obsazení místa kronikáře z 22. 12. 1950.

⁴⁰ TAMTĚŽ, oběžník Státního historického ústavu (čj. 1337/50 z dubna 1950) ohledně soupisů pramenů urbářského charakteru, u MěNV Slaný bez čj., pres. 26. 4. 1950; intimát Státního historického ústavu (čj. 1675/50 z 15. 5. 1950) kvůli uvedení přesnějších údajů k soupisu, bez čj.; odpověď V. Slunečka z 31. 10. 1950. Ke krajskému archivnímu kursu 20.–25. 2. 1950 TAMTĚŽ, oběžník Krajského národního výboru v Praze (dále jen KNV Praha), čj. 368-17/1-1950-IV z 31. 1. 1950) s programem jako přílohou, u MěNV bez čj., pres. 3. 2. 1950; relace KNV Praha (čj. 198-S 849-I/3 z 21. 2. 1950) o udělení dovolené učiteli V. Slunečkovi k účasti na krajském archivním kursu; fotografie účastníků kursu, na rubu podpisy Miloslava Volfa a tehdejšího ředitele Archivu země České Otakara Bauera (1901–1956); poznámkový sešit *„Archiv. Školení a pracovní porady archivářů od 20. 2. 1950 do 29. 4. 1958“*, vedený V. Slunečkem. Srovnej také J. HOFFMANNOVÁ – J. PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů*, s. 70–71 (O. Bauer), s. 198–199 (A. Haas), s. 698 (V. Vojtíšek).

klášter 14. 4. 1950 vzat pod ochranu SNB a pověřence pana Smrkovského. Po nějakém čase převzal správu ONV, který nabídl budovu ministerstvu vojenství. Zdejší posádka převzala klíče, avšak v prosinci byl vrácen objekt opět ONV, protože adaptace by byly neúnosné. ONV dal nyní budovu k dispozici městskému komunálnímu podniku, který tam bude mít skladiště. Do dnešního dne jsem se mohl podívat do archivu celkem třikráte, protože získání někoho k otevření a jako průvodce bylo u všech postupných majitelů klíčů spojeno s velkými potížemi... Práce v archivu roku 1950 tedy celkem žádná! V dohledné době se uvolní pro archiv tři místnosti v přízemí bývalé Občanské záložny na náměstí, kde je dosud archiv národního podniku Bateria. Doufám, že se dočkám do léta a zakotvím snad na delší dobu a dostanu se i k práci, protože o prázdninách jdu jako šedesátiletý do penze. Podám včas zprávu o přestěhování."⁴¹

K přesunu archiválií do budovy bývalé Občanské záložny (čp. 136) došlo teprve začátkem března 1951, kde byly uskladněny v jedné místnosti (plocha 29 m²) v přízemí v převezených starých regálech a skříních. Rozpočet MěNV Slaný počítal pro rok 1951 na materiální vybavení archivu s částkou do 10 000 Kčs, odměna pro archiváře byla zvýšena na 5 000 Kčs. V plánu bylo získat ještě jednu místnost, aby bylo možno pokračovat v pořádacích pracích a také zahájit skartační řízení v registratuře MěNV Slaný.⁴²

V poslední dekádě března se V. Slunečko v Praze zúčastnil I. sjezdu archivních pracovníků Pražského kraje, o němž podal v souladu se zde získanými pokyny zprávu svému zaměstnavateli: „Archivní služba je zájmem státu. MNV si musí uvědomiti, že archiv je živým organismem a součástí úřadovny MNV, ukazuje historický vývoj práce magistrátů, má stejnou důležitost jako kterýkoli jiný referát MNV. Zvláštní pozornost se musí věnovati spisovně, která se přebere do archivu, a to spisy až do roku 1945 po skartaci, k níž vydá směrnice ministerstvo vnitř. [...] Archiv slouží své obci, státu a badatelům. [...] Do rozpočtu na rok 1952 nutno zařaditi částky na věcné a personální vybavení archivní služby [...] Archivu nutno zajistiti vyhovující místnosti. Konečně oznamuji, že jsem byl jmenován členem archivní komise KNV v Praze.“⁴³

Situace v prostorovém a materiálovém zabezpečení se však do konce roku příliš nezměnila. V. Slunečko byl sice v létě pensionován, takže měl od září 1951 více času věnovat se archivní činnosti, nicméně i nadále chyběly prostory pro další depozitář, nové regály, archivní krabice. Alespoň pracovní, ve které úřadoval v dopoledních hodinách, měl ve stejné budově, byť až ve druhém poschodí. Podle hlášení pro Státní úřad statistický obnášel slánský městský archiv na konci roku 1950 „122 knih,

⁴¹ SOKA Kladno, OaMA Slaný, agenda z let 1949–1951, stejnopis relace archivnímu inspektorovi M. Volfovi z 13. 1. 1951, bez čj. Nezpracované fondy Bateria Slaný, státní podnik 1945–1992 a Pála, a. s., Slaný 1919–1945 jsou v současnosti trvale uloženy ve Státním oblastním archivu v Praze (dále jen SOA v Praze).

⁴² SOKA Kladno, OaMA Slaný, agenda z let 1949–1951, relace k oběžníku KNV Praha, referátu pro školství, osvětu a tělesnou výchovu (zn. IV/2-354-12/3 1951-K z 12. 3. 1951, u MěNV Slaný pres. 16. 3. 1951, zn. IV-354) o stavu archivu z 21. 3. 1951.

⁴³ TAMTÉŽ, relace pro MěNV Slaný o sjezdu archivních pracovníků z 24. 3. 1951, bez čj.

11 zlomků, na 300 knih a protokolů po roce 1760, asi 4 000 kusů listin od roku 1485, privilegia a netříděný materiál".⁴⁴ V tomto stavu vstoupil do roku 1952, v němž se měl stát archivem okresním.

Velvary

Také kancelář jednoho z nejmenších královských měst (v roce 1848 zde mělo žít 1 449 obyvatel ve 193 domech) během 17. století navázala na své mnohaleté tradice, vážně narušené především zhoubným požárem během švédského vpádu v říjnu 1639, jemuž měla padnout za oběť mj. většina děkanské i městské registratury. Objem zničených dokumentů bohužel neznáme a s pravděpodobností rovnající se jistotě nezjistíme. Nejstarší dochovaný a bohužel nepříliš podrobný „inventář kněh [!] v kanceláři královského města Velvar, svěřených a postoupených“ pisaři Janu Jakubovi Zborovskému, totiž pochází z března 1695. Mnohem rozsáhlejší je až soupis knih, sestavený tehdejší pisařem Karlem Josefem Vepřeckým z Vepřberku v listopadu 1709. Protože královské město Velvary drželo patronátní právo k místním kostelům, najdeme mezi 103 úředními knihami také šest účetních pro záduší sv. Kateřiny, sv. Jiří, Všech svatých a navíc i sv. Barbory v poddanské vsi Nabdín.⁴⁵ Na spisech však žádné kancelářské poznámky, naznačující aplikaci nějakého manipulačního schématu, nejsou.

⁴⁴ TAMTÉŽ, koncept hlášení pro Státní úřad statistický a Státní úřad plánovací na formuláři „Statistické hlášení pro kontrolu plánů a ukazatelů“ a „Návrh plánu výkonu muzeí, galerií a archivů“, antedatováno 31. 12. 1950; stejnopis zprávy o činnosti městského archivu pro školský referát MěNV Slaný z října 1951, zn. A-20-X-51-Sl.; stejnopis zprávy o činnosti za rok 1951 z 26. 12. 1951, zn. A-26.XII-1951-Sl.

⁴⁵ SOKA Kladno, Archiv města Velvary (dále jen AM Velvary), nezpracováno, kniha smíšené agendy, provizorní sign. 5 („*Liber memorabilium et contractuum sub No. 1*“), fol. 208r – 211v („*Inventář kněh v kanceláři, při důchodech a ouřadech se nacházejících v městě Velvařích dne 3. Novembris léta Páně 1709 založený a vyhotovený*“); též mezi aktovým materiálem dva mírně se lišící koncepty, pořízené 3. 1. 1710 opět městským pisařem K. J. Vepřeckým z Vepřberku, dle kancelářských poznámek projednáno na zasedání městské rady v březnu 1710 („*Publicatum in consilio civitatis Welvariensis die 10. Martii Anno 1710*“) a poté zapsáno do pamětní knihy („*Ingrossatum libro memorabilium albo Welvariensis civitatis. [!] Folio 208.*“); dále nejstarší dochovaný soupis z 25. 3. 1695, nebo zcela ojedinělý exhibitní protokol z roku 1713 („*Lit. H. Registrum všech expediti zdet [!] při kanceláři královského města Velvařích a milostivých apelatorních, též ouřadu krajského poručení, a rozličných psaní, též lidských žádostí, a to za jeden rok pořád zběhlý od 1. Januarii až do ultima Decembris léta přítomného 1713*“), čítající 78 číslovaných a 3 jinak značených položek. Bohužel nebyly záznamy příliš pečlivé, nezřídka chybí kromě data i bližší určení dokumentu, navíc je u předposledního čísla jednacího („*počet od kurátorův Tatýrkovských složený*“) uvedeno datum 12. 10. 1713. Srovnej TAMTÉŽ, aktový materiál, bez signatury.

K velikosti Velvar např. František PALACKÝ, *Popis Království českého*, Praha 1848, s. 8. Pro srovnání, ve Slaném v té době žilo 4 180 obyvatel ve 476 domech, Muncifaj měla 1 346 lidí a 142 domů, Vraný 918 obyvatel a 129 domů, Zlonice 761 obyvatel a 102 domů, Buštěhrad 1 296 obyvatel a 151 domů, Kladno 1 395 obyvatel a 169 domů, Unhošť 1 676 obyvatel a 179 domů, srovnej TAMTÉŽ, s. 3 (Slaný), s. 4 (Muncifaj), s. 6 (Vraný), s. 7 (Zlonice), s. 17 (Buštěhrad), s. 18 (Kladno) a s. 19 (Unhošť).

Určitou představu o farních archivech ve druhé polovině 18. století můžeme získat právě na příkladu toho velvarského. V pamětní knize, založené v roce 1761 a dosud nesprávně zařazené v nezpracovaném fondu Archiv města Velvary, je zápis tehdejšího děkana Václava Vrány (1726–1801) o obsahu a místě uložení farního archivu, po zániku v ohni válečného konfliktu nově budovaného od osmdesátých let 17. století děkanem Matyášem Maxmiliánem Josefem Jodlem (1650–1719).⁴⁶ V přiloženém seznamu třiatřiceti knih, označených arabskými čísly, najdeme v první části matriky, které lze ztotožnit s dodnes dochovanými exempláři.⁴⁷ Archiv měl být umístěn ve speciální uzamykatelné místnosti⁴⁸ v budově fary a řadu v seznamu uvedených knih lze identifikovat v současném archivním fondu.⁴⁹

⁴⁶ SOKA Kladno, AM Velvary, pamětní kniha děkanství, provizorní sign. 105 („*Liber memorabilia incliti Regni Bohemiae, regia que urbis Welwariensis [!] confinens, et iura ecclesiarum ac decanatus Welwariensis etc.*“), pag. 476–478 („*Notatae pro futuro inventario circa archivum ecclesiarum, et decanatus Welwariensis*“ z 30. 5. 1764), kde je na úvod výmluvná pasáž: „*Archivum ecclesiae, decanatus, et curiae Welvariensis cum civitate absumpsit ignis tempore Suecica, videlicet: dum generalis Bannier [!] universum devastabat vicinia, tandem a Venerabili Domino Matthiae Maximiliano Jodl, decano Welvariensi, archivum de novo fuit instauratum [...]*“ Tato kniha pamětní, spíše však smíšené úřední agendy, je sama v soupisu uvedena „*sub N. 18 Liber memorabilium, in quo iura, inventaria, et alius memoratu digna conscripta habentur*“, TAMTÉŽ, pag. 477.

O zhozném požáru v roce 1639 i na základě povědomí o pamětním zápise ve farní kronice také jinak nepřilíh spolehlivý František VACEK, *Paměti královského města Velvar*, Praha 1884, ke zkázce původního archivu s. 115. Zápis o úmrtí děkana Jodla srovnej SOA v Praze, Sběrka matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj (dále jen Sběrka matrik), sign. Velvary 26 (matrika zemřelých 1676–1749), fol. 75v.

⁴⁷ SOKA Kladno, AM Velvary, pamětní kniha děkanství, pag. 477, kde mezi prvními devíti zaznamenanými svazky např. „*sub N. 4 matricula baptisatorum ab anno 1700 usque ad anno 1749 inclusive*“, nebo „*sub N. 5 matricula baptisatorum ab anno 1750 usque ad anno, in quam hodieum baptisati inscribuntur*“; srovnej SOA v Praze, Sběrka matrik, sign. Velvary 03 (matrika narozených 1700–1749), resp. sign. Velvary 04 (matrika narozených 1750–1784). Na štítcích, nalepených na knižní vazbě, jsou patrná původní pořadová čísla tři a čtyři, ovšem římská. Děkanem Vránou v seznamu uváděné matriky číslo dvě a tři byly totiž zřejmě dodatečně svázány do jedné knihy, v současnosti TAMTÉŽ, sign. Velvary 01 (matrika narozených, oddaných a zemřelých 1651–1678).

⁴⁸ SOKA Kladno, AM Velvary, pamětní kniha děkanství, pag. 476: „*Hinc (ne libri ex archivo distraherentur, et confundantur cum propriis) specialem locum in meo fornicato cubiculo, sera munitum ad archivum selegi, et pro omni possibili modo juxta Reverendissimi archiepiscopalis consistorii Pragensis patentes et constitutiones necessariis libris providi, quos etiam in visitatione canonica generali produxi.*“

⁴⁹ Třeba SOKA Kladno, Děkanství úřad Velvary, nezpracováno, kniha nadací (1663) 1761–1826 („*Liber instrumenta aut extractus instrumentorum fundatarum missarum*“, na hřeběte původní štítek „*Liber instrumentorum XVIII*“), ve Vránově soupisu z května 1764 ji najdeme „*sub N. 19 Liber fundationum continens extractum instrumentorum, et nomina civium, apud quos capitalia fundationum elocata habentur*“; srovnej SOKA Kladno, AM Velvary, pamětní kniha děkanství, pag. 477.

Hmatatelný důkaz o cílené snaze vytvořit ve Velvarech historický archiv pochází zřejmě z roku 1784, kdy byla celá dochovaná registratura uspořádána do věcných fasciklů podle vzoru manipulačního schématu postátněných krajských úřadů (k sedmi obvyklým hlavním oddělením bylo přidáno osmé – „*nobile officium*“, zachycující především nesporné soudní záležitosti, např. dědické a sirotčí), a označena spisovými znaky.⁵⁰ Ke každému fasciklu byl připojen elench, obsahující vedle pořadového čísla a data také stručný regist jednotlivých spisů a počet dokumentů v nich.⁵¹ Současně začaly být vedeny další registraturní pomůcky, podací protokoly („*Protocollum exhibitorum in politicis et judicialis*“) a repertáře. Tento registraturní pořádek se u velvarského městského úřadu udržel do zániku patrimoniální správy.

Dá se předpokládat, že spisovna a archiv se v té době nacházely přímo v budově radnice (čp. 1) na náměstí. Údajně v roce 1854 měl být městský archiv přestěhován do Pražské brány (čp. 76), kde měl ve vlhké místnosti během následujících desetiletí utrpět značné újmy. Zde si prý měl před sepsáním své monografie o dějinách Velvar pořizovat rešerše P. František Vacek (1858–1940) a také budoucí vrchní soudní rada, tehdy ještě studující Josef Čermák, měl v roce 1895 v těchto nevyhovujících prostorách přistoupit k prvním pořádacím pracím. Tak to alespoň popsal v úvodu k průvodci po fondech Okresního archivu Kralupy nad Vltavou Otokar Havlín (1927–2005).⁵² Jistě však zatím víme pouze to, že na podzim 1894 starosta Karel Krohn (1846–1913) inicioval přestěhování archivu zpět do budovy radnice: „*Pan starosta poukazuje na nevhodnost místa na Pražské bráně, kdež archiv uložen a velice nepřístupný jest, i navrhuje, aby pro archiv věnována byla zadní místnost v čp. 1, již dříve berní úřad užíval, a aby povolen byl obnos 50 zlatých na přenesení archivu a na zřízení regálů.*“⁵³ Na nejbližší schůzi zastupitelstva, konané 24. září 1894, bylo „*přeložení městského archivu do čp. 1*“ většinou hlasů ze čtrnácti přítomných představitelů města schváleno. Archiv měl být uložen nikoli v jedné, ale ve dvou místnostech v radnici, nákladem 50 zlatých opatřen regály a podle návrhu zastupitele Aloise Lukáše bylo „*radě městské povoleno 100 zlatých, po případu i více, aby archiv i také náležitě urovnán býti mohl.*“ Starosta Krohn jednání uzavřel konstatováním, že „*ku práci té podvolili se studující zdejší, kteří snad slibu danému dostojí.*“⁵⁴

⁵⁰ TAMTÉŽ, např. spis z 12. 10. 1754 „*Vejstavky neb nedorozumění na počty bratrských důchodův za rok 1752*“, který v oddělení „*In publicis*“ obdržel signaturu „*Fasc. II / Aktst. 22*“.

⁵¹ TAMTÉŽ, pomocné knihy – fascikl elenchů, provizorní sign. 37, v rámci jednotlivých manipulačních skupin pro každé pododdělení elench se čtyřmi rubrikami („*Numero des Aktenstücks / Datum / Inhalt / Stück*“).

⁵² O. HAVLÍN, *Okresní archiv Kralupy nad Vltavou*, s. 5.

⁵³ SOkA Kladno, AM Velvary, kniha zápisů ze schůzí rady města 1892–1904, provizorní sign. 403, pag. 49, zápis ze schůze z 20. 9. 1894, bod č. 1.

⁵⁴ TAMTÉŽ, kniha zápisů ze schůzí zastupitelstva 1891–1908, provizorní sign. 416, zápis ze schůze z 24. 9. 1894, bod č. 4.

Zdá se, že tehdejší velvarská mládež svému slibu skutečně dostála a že Havlínem líčené přestěhování archivu do radnice až zásluhou bratří Josefa (1871–1952?) a MUDr. Rudolfa Čermákových (1867–1931) o čtvrtstoletí později je mylné. Na sklonku 19. století měl být archiv umístěn společně s muzejními sbírkami v budově radnice, kterou na rozdíl od nich již neopustil.⁵⁵ V polovině třicátých let 20. století jeho neutěšený stav výstižně popsal Josef Čermák v předmluvě k vydání velvarského místopisu z pera jeho zesnulého bratra: „Archiv nalézá se v úzké, podlouhlé a dost vysoké klenuté místnosti staré radnice o jediném zamřížovaném okně proti kostelu [sv. Kateřiny], ve které i za nejslunnějších dnů letní doby je dost šero. Ve stojanech až ke stropu nakupen je veliký počet objemných svazků, ve kterých jsou směstnány tisíce staletých listin bez ohledu na obsah a dobu, ze které pocházejí. V jiných stojanech je opět bez nějakého pořádku velké množství starých městských kněh, vesměs mohutných foliantů. Vše je pokryto i uvnitř spoustou prachu. Mezi stojany, které se nalézají u podélných zdí, je ulička tak úzká, že v ní nějaký pracovní stůl nelze umístiti.“⁵⁶

Právě Josef Čermák se měl stát po smrti svého bratra správcem městského archivu. Žádné systematické pořádání se nekonalo, stárnoucímu Čermákovi se zjevně na takový úkol nedostávalo sil, dost možná však ani schopností. Vskutku tristní je poválečná Volfova charakteristika tehdejšího stavu: „Městský archiv s muzeem nalézá se v nevyhovující místnosti v bývalé radnici, tj. v nynější soudní budově. Pro temno a malé rozměry nelze přikročit k pořádání masy spisů, zejména od vzniku magistrátu. [...] Spisová část je zcela neuspořádaná. Namátkou bylo lze zjistiti, že mezi spisy z doby josefského magistrátu jsou i akty starší [...] Správcem archivu byl až do nedávné

⁵⁵ Nepřesně Jitka KŮRKOVÁ, *Historie a současnost Městského muzea Velvary (k 75. výročí otevření muzea)*, Slánský obzor 16 (116), 2009, s. 67–74; srovnej také obdobně chybný popis událostí O. HAVLÍN, *Okresní archiv Kralupy nad Vltavou*, s. 5–6. K umístění archivu v budově čp. 1 a stěhování muzejních sbírek do čp. 108 např. SOkA Kladno, AM Velvary, kniha zápisů ze schůzí rady města 1892–1904, provizorní sign. 403, pag. 119–122, zápis ze schůze z 9. 2. 1898, body č. 8 a 9 (s. 120–121): „8. Pan starosta sděluje, že dnem 31. prosince 1898 končí nájemní smlouva na dům čp. 1 obcí soudu pronajatý a sděluje, že v příčině dalšího prodloužení smlouvy té bylo [se] soudem vyjednáváno, čehož výsledkem jest, že aerár [!] najal by na dalších 12 let, počínaje 1. lednem 1899, místnosti v čp. 1 soudem dosud užívané za roční nájemné 680 zl. a zároveň najal by na 13 roků, počínaje 1. lednem 1898, i místnosti přední, jíž dříve berní úřad užíval, za roční nájemné 80 zl., kdežto zadní kasovní místnost pro archiv obce a šatlava pro hnance ve dvoře obci vyhrazena zůstává. [...] 9. Pan starosta sděluje, že následkem nájmu soudem přední místnosti v obecním domě čp. 1, kdež dříve berní úřad úřadoval, objevila se potřeba získati jinou místnost, kamž by různé starožitné věci z místnosti najaté soudem přenéstí a složití se mohly. Místnost tato nalezena v přízemí domu pana MUDr. Ed. Vraného čp. 108 za roční nájemné 30 zl., od 1. ledna 1898 z důchodu obecního výplatné, pakli nájem ten schválení dojde. Schvaluje se.“ TAMTÉŽ, kniha zápisů ze schůzí zastupitelstva 1891–1908, provizorní sign. 416, zápis ze schůze z 23. 2. 1898: „Obnovení smlouvy o pronájmu domu čp. 1. [...] Obci zůstává však vyhrazeno spoluužívání šatlavy pro hnance a zadní klenuté místnosti, kteráž sloužila dříve bernímu úřadu pro uložení pokladen, kdež obec nyní archiv uložený má.“

⁵⁶ Rudolf ČERMÁK (ed. Josef ČERMÁK), *Místopis města Velvar*, Velvary 1936, s. 3.

doby vrchní soudní rada v. v. Josef Čermák, který dnes jest již mrtev [!] a pro pokročilý věk vůbec se nehodil k tak obtížné práci, jakou je spořádání magistrátní registratury, a tak práce v archivu vůbec nepokračovaly. Jest třeba, aby nalezl se mezi místní inteligencí někdo mladší, kdo by se archivu svého města mohl věnovati s větším prospěchem.“⁵⁷

Nikdo vhodný však nalezen nebyl. Bez stálého správce, nezpracovaný, umístěný v podmínkách na hony vzdálených významu dochovaných archiválií, navíc s neličotivým vysvědčením od archivního inspektora M. Volfa – v takovém stavu byl na počátku padesátých let 20. století velvarský městský archiv.

Unhošť

Městečko Unhošť, patřící křivoklátskému dominiu, mělo fungující kancelář minimálně od počátku 16. století, bohužel nejstarší dochované archiválie jsou až ze století následujícího. Z roku 1688 máme opis souboru instrukcí pro městské a hospodářské úředníky, doplněné předepsanými přísahami při jejich nástupu do funkcí (mj. rychtář a vesniční konšelé, pro ně též v němčině, dále třeba myslivci, mlynáři, sládci nebo ovčáci), přičemž původ alespoň části textu předlohy lze vystopovat v Novém Strašci.⁵⁸ Součástí těchto nařízení jsou také spíše sporadické zmínky o vedení obvyklých úředních knih, tedy zejména městského hospodářství a soudnictví.

V červenci 1759 vydal jménem majitele křivoklátského majorátu lantkraběte z Fürstenbergu⁵⁹ tehdejší vrchní správce Antonín Jan Roth instrukci, v níž se již objevily konkrétnější příkazy ohledně městské kanceláře, jako např. ve druhém bodě: „*Pro secundo aby poslušnost a věrnou poddanost Jejich Milosti císařské a královské, jakožto královně a paní, paní nás všech nejmilostivější, též Jejich Vysoce Landhraběcí Excelenci, dědičné ochraně [!] Milostivé vrchnosti, a představenému panu vrchnímu direktoru, též osobám na místě Milostivé vrchnosti představeným, poslušenství bez odporu volně zachovali, dům radní s pokojmi příhodnými a bezpečnými měli a v nich*

⁵⁷ M. VOLF, *Popis městských archivů v Čechách*, s. 308–309.

⁵⁸ SOKA Kladno, Archiv města Unhošť (dále jen AM Unhošť), nezpracováno, „*Knihy řízení všelikého při obnonovení [!] ouřadův v městech a zase přidržení soudův s vesnickými lidmi poddanými, jaký proces se zachovává, item stráž a pozorná hospodářská opatrnost*“. Srovnej také v mnoha ohledech překonanou a místy spíše zavádějící, přesto dodnes hojně citovanou práci František MELICHAR, *Monografie města Unhoště*, Praha 1888; konkrétně k této instrukci, opět bohužel s řadou nepřesností, na jejichž nápravu zde není místo, na s. 40–48. Melichar také hojně čerpal z rukopisu kladenského děkana (od května 1864) P. Josefa Mottla (1827–1884), amatérského badatele a mimořádně plodného autora nejrozličnějších příspěvků z historie regionu, srovnej Josef MOTTL, *Pamětnosti města Unhoště a okolí*, Kladno b. d. (rukopis).

⁵⁹ Karel Egon I. lantkrabě (od roku 1762 kníže) z Fürstenbergu (1729–1787), císařský komoří a tajný rada, v letech 1771–1782 zastával úřad nejvyššího purkrabího Království českého, byl také prvním prezidentem Královské české společnosti nauk (1784–1787). Základní informace k tomuto vzdělanému a uměnímilovnému aristokratovi např. Jan ŽUPANIČ – František STELLNER – Michal FIALA, *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*, Praha 2001, zejména s. 89–90.

*majestáty a obdarování pro čest a zvelebení městys tohoto bezpečně opatřili, knihy městské a jiné zápisy obce této nápodobně bezpečně chovali, takové ani skrze městského písaře, tím méně [!] skrze jiné osoby z místa radního vzíti a do privátních domův přenést nedopouštěli, ale je vždy na rathause dobře zachované míti hleděli [...]*⁶⁰

Již o necelé dva roky později vstoupil v platnost spisový plán, členící městskou registraturu do osmi věcných oddělení, značených římskými číslicemi (jednotlivá pododdělení potom literami), opět upomínající na vzorovou manipulaci postátněných krajských úřadů.⁶¹ Z konce šedesátých let 18. století pocházejí také nejstarší dochované registraturní pomůcky – exhibitní a expediční protokoly, později také repertáře. Registratura byla i nadále uložena v budově radnice, budoucího čp. 1. Toto manipulační schéma bylo převážně ve zjednodušené podobě (fascikly označeny římskými a jednotlivé spisy arabskými číslicemi) udržováno do zániku patrimoniální správy. Od druhé poloviny 19. století se městský úřad spokojil pouze s vedením registraturních pomůcek a jednotlivým dokumentům či spisům nebyly kromě čísla jednacího přidělovány žádné spisové znaky.

Na podzim 1879 se tehdejší učitel místní obecné a měšťanské chlapecké školy František Melichar (1842–1925), budoucí zakladatel muzea, obrátil na unhošťskou městskou reprezentaci se žádostí o povolení pokračovat v zápisech do pamětní knihy, které bylo na listopadové schůzi zastupitelstva vyhověno: „*K Vašemu ctěnému ústnímu požádání v záležitosti, by Vám dovoleno bylo opisování dějinství [!] týkajícího se zdejšího města do zde pozůstávající, dříve založené památní knihy, usneslo se obecní zastupitelstvo dne 19. listopadu 1879 Vašemu chvalnému přání vyhověti a zároveň Vás požádati, byste dějinství, které do této památní knihy vepsati hodláte, vždy dříve městské radě ku schválení předložit sobě neobtěžoval.*“⁶²

Již v srpnu následujícího roku F. Melichar městské radě referoval o své dosavadní činnosti a žádal o součinnost v případech, kdy si s dochovanou materií nevěděl rady, přičemž mj. popsal tehdejší uložení registratury: „*S radostí ujal jsem se práce mi svěřené a rozšířil jsem tento obor, chtěje prozkoumati veškerý knihy a listiny, jež se posud zachovaly, abych snesl si materiál k dějinám města, pokud možno. I sneseny byly veškerý knihy a listiny z půdy radnice [...]. Já pak, probíraje se pilně listinami těmi, shledal jsem, že mnoho jest mezi nimi takových, které žádnou, ani historickou, ani jinou cenu nemají, jako jsou obálky, vinše (gratulace) panu vrchnímu atd. Mám za to, že by*

⁶⁰ SOKA Kladno, AM Unhošť, instrukce pro městys Unhošť z 23. 7. 1759, fol. 2r.

⁶¹ TAMTÉŽ, manipulační schéma, platné od 1. 1. 1761 („*Modus manipulandi und respective Einrichtung des städtischen archivi sambt der Einteilung deren agendorum, was der erste und zweite Syndicus in Expeditione haben solle, so den Anfang a 1. Januarii [1]761 machet, und zwar.*“), doplněné věcným rejstříkem („*Index rerum*“).

⁶² SOKA Kladno, Městský archiv Unhošť (dále jen MěA Unhošť), nezpracováno, aktový materiál bez spisových znaků, koncept relace Městského úřadu Unhošť čj. 809 z prosince 1879 učiteli Františku Melicharovi ohledně vedení kroniky; více a odlišně k městské kronice, dosud stále v držení současného Městského úřadu Unhošť, srovnej TAMTÉŽ, Zápisník MěA Unhošť 1, záznam J. Příhody z roku 1956.

listiny takové mezi důležitými spisy v zasedací síni uloženými zbytečně zaujímaly místo. Dále pak vyskytnou se mi někdy věci, s nimiž nevím, jak naložití mám. Proto žádám slavnou městskou radu, aby ze svého středu obecního zastupitelstva zvolila jednoho nebo dva inteligentní členy, [!] jimž by bylo uloženo, aby mi byli rádci a zároveň kontroly, aby snad někdy veškerá zodpovědnost na mne nespadla.“⁶³

V dalších letech F. Melichar pokračoval v rešerši pro svoji chystanou publikaci o dějinách Unhoště a přitom, zřejmě především pro vlastní účely, sestavil jakousi provizorní archivní pomůcku – seznam z jeho pohledu nejdůležitějších dokumentů, uložených jak na půdě, tak v prvním patře staré radnice. Zdá se však, že ve chvíli, kdy probádal část materie, použitelnou pro svoji rozepsanou knihu, jeho zájem o městskou registraturu výrazně opadl.⁶⁴

V souvislosti s připravovanou Národopisnou výstavou československou v Praze, která se konala od května do října 1895, sílily na českém venkově v první polovině devadesátých let 19. století snahy zakládat nová muzea. F. Melichar v červenci 1894 pro stejný záměr využil Národopisné okresní výstavy v Unhošti (uskutečnila se od 29. července do 5. srpna ve škole, v níž učil), jedné z četných akcí, které předcházely chystané pražské celonárodní výstavě, a oslovil místní živnostenská sdružení s prosbou o odevzdání starých cechovních památek, jež by se staly základem budoucího muzea: „*Jest dávným a vroucím přáním podepsaného dospěti k tomu, aby v městě Unhošti zařízeno býti mohlo místní museum, v němž by veškerý důležité a vzácné předměty a památky uloženy býti mohly. Není pochyby,*

⁶³ TAMTÉŽ, aktový materiál, relace F. Melichara městské radě z 13. 8. 1880 (zde čj. 500, pres. 13. 8. 1880, kancelářská poznámka na dorsu: „*V sezení městské rady 5. 9. 1880 vyřízeno.*“).

⁶⁴ TAMTÉŽ, aktový materiál, relace F. Melichara městské radě z 1. 6. 1883 (zde čj. 479, pres. 6. 6. 1883) ohledně jím navržené skartace: „*Pořádaje listiny městského archivu, odložil jsem stranou takové listiny, které ani žádné historické, ani místopisné, ani jiné důležitosti nemají, jako listy postrku, dodací listky, urgency, některé listy na propuštěnou a jiné.*“; relace F. Melichara městské radě ze srpna 1884 (zde čj. 644, pres. 29. 8. 1884) kvůli přístupu k dalším archiváliím („*Zhotoviv Seznam důležitějších listin archivu města Unhoště předkládám též slovník městské radě k nahlédnutí. Seznam tento obsahuje listiny pouze do roku 1643. Z té příčiny žádám, aby mi ostatní listiny laskavě vydány byly, abych je mohl v archivu umístiti a obsah jejich do tohoto seznamu zanést.*“), na dorsu konceptu odpovědi („*Městská rada usnesla se, aby listiny, které žádá pan učitel Melichar, jemu k dalšímu umístění [!] v archivu vydaný byly.*“); relace F. Melichara městské radě z 30. 5. 1885 (zde čj. 444, pres. 30. 5. 1885, dále konceptu odpovědi z 15. 9. 1884, na dorsu kancelářská poznámka: „*Vyřízeno v sezení městské rady 10. 9. 1885.*“)) ohledně přepisu dvou archiválií ve špatném fyzickém stavu; srovnej SOKA Kladno, AM Unhošť, zápisy ze schůzí městské rady 1882–1888, např. zápis ze schůze z 22. 7. 1883, bod 3 („*Melichar František, učitel a pořadatel městského archivu, sděluje vymytění [!] nedůležitých spisů z archivu a učinění s těmito opatření. Usnešeno, [!] by byly uloženy na půdu.*“); zápis ze schůze z 10. 9. 1885, bod 2 („*Žádost pana Františka Melichara [...] aby některé důležité nalezené spisy byly prozkoumány. Schváleno a přiděleno panu Antonínu Hofbauerovi.*“); Melicharův repertář z roku 1884 („*Seznam důležitějších listin archivu města Unhoště*“).

že by takovéto místní museum, třeba malé ve svých počátcích, mohlo býti chloubou města. Aby první krok k uskutečnění této myšlenky byl učiněn, k tomu naskýtá se nyní – v době výstavky – vhodná příležitost. [...] aby matka pokladnice, pečeti a jiné památné listiny a věci uloženy byly v místnostech školních pod bezprostředním dozorem ředitelstva škol a místní školní rady [...] Až by se našlo v radnici nebo kde jinde místo pro památky ty vhodné, byly by pak odevzdány ctěné městské radě v opatrování.“ Povzbuzen částečným úspěchem, oslovil F. Melichar o měsíc později také městskou radu (dokonce uvažoval o „založení místního, popřípadě okresního musea v městě Unhošti“) se žádostí, aby „toto mé počínání laskavě vzala k vědomosti a mě ochotně v podniku, jenž městu ku cti bude, podporovala“. Městská rada se zřejmě řídila heslem, že „slibem nezarmoutíme“, podporu vyjádřila a – záležitost odložila ad acta.⁶⁵

V létě 1896 se F. Melichar opět pokusil získat „čestnější“ prostory pro umístění archivu a cechovních památek, v emotivním dopise se přitom odvolával na tradiční úctu předků k takovým „klenotům“ a vybízel městskou radu, aby pro tyto účely nechala uvolnit „pokojík vedle zasedací síně, zde mohla by býti i knihovna Schürerova, a tak by si město Unhošť založilo síňku vzácných památností“. Městská rada se návrhem zabývala na své zářijové schůzi, ale žádost „poodložena byla, poněvadž místnost dosud prázdná není“.⁶⁶ Po dalších více než deset let se situace nezměnila, Melichar se kromě své práce ve škole příležitostně věnoval také pořádání písemné materie. Začátkem června 1908 byl před blížící se návštěvou delegace francouzských mlynářů požádán, aby „kusé zápisy“ v městské kronice „doplnil na dobu nejnovější“, a současně proběhly na radnici stavební úpravy, při nichž byla přestěhována městská registratura. Konečně v říjnu 1908 vyslovila městská rada řediteli Melicharovi

⁶⁵ SOkA Kladno, MěA Unhošť, aktový materiál, žádost F. Melichara městské radě z 26. 8. 1894 (zde čj. 971, pres. 28. 8. 1894) kvůli podpoře jeho snahy založit v Unhošti muzeum, přílohou dopis F. Melichara živnostenským společenstvům z 26. 7. 1894. Srovnej také SOkA Kladno, AM Unhošť, zápisy ze schůzí městské rady 1889–1895, zápis ze schůze z 27. 9. 1894, bod 10 („Žádost pana Františka Melichara, učitele na měšťanské škole v Unhošti, aby byl podporován v zámyslu zařídití musea. [!] Vzato k vědomosti a bude podporován.“). Koncem prosince 1894 se obdobná výstava konala také v Kladně, SOkA Kladno, MěA Unhošť, aktový materiál, pozvánka kladenského odboru Národopisné výstavy československé (u Městského úřadu Unhošť čj. 1427, pres. 23. 12. 1894).

⁶⁶ TAMTÉŽ, aktový materiál, žádost F. Melichara městské radě ze září 1896 (zde čj. 1024, pres. 16. 8. 1896, na dorsu konceptu odpovědi ze 17. 9. 1896) kvůli vhodnějším prostorům pro archiv a cechovní památky na radnici. Srovnej také SOkA Kladno, AM Unhošť, zápisy ze schůzí městské rady 1896–1899, zápis ze schůze z 15. 9. 1896, bod 15 („Přepis ředitele škol pana Fr. Melichara stran uložení památek a privilegií městských. Poodloženo, poněvadž místnost dosud prázdná není.“). Místní rodák Josef Vlastimil Šírer-Unhošťský (vlastním jménem Josef Schürer, 1823–1911) byl ministerským úředníkem ve Vídni, publikoval několik vlastivědných příspěvků v českých časopisech, srovnej také SOkA Kladno, osobní fond Šírer Unhošťský Josef Vlastimil, nezpracováno.

poděkování za „vzornou péči“, s níž se ujal „nesnadného úkolu urovnati městský archiv a registraturu“.⁶⁷

O necelé dva roky později byla F. Melicharovi opětovně vyjádřena vděčnost městské rady za „dokončení namáhavé úpravy městského archivu a registratury“ a za „dovedení zápisů v knize památní až do dob nejnovějších“, podpořená tentokrát i peněžitým darem ve výši 100 korun.⁶⁸ V reakci na Melicharovu žádost „za propůjčení jedné místnosti v radnici na uložení cechovních a jiných památek po vystěhování se Městské spořitelny“ z 1. srpna 1912, podpořenou podpisy osmi představených místních živnostenských společenstev, se na svém nejbližším zasedání městská rada rozhodla „a) v dosavadní kanceláři spořitelny umístiti knihovnu a čítárnu a b) v zasedací síni spořitelny umístiti archiv, cechovní památky a Schürerovu knihovnu.“⁶⁹ Cesta k založení unhošťského muzea byla otevřena, jakékoli pokusy o zpracování archivní materie naopak na více než čtyři další desetiletí ustaly.

V roce 1945 měl být jmenován správcem městského archivu Jindřich Wolff (1878–1964), amatérský archeolog a domnělý potomek šlechtického rodu (nechal si kvůli tomu změnit příjmení), který se po Melicharově smrti staral o místní muzeum. Přes zřejmě nesporné zásluhy o zachování celistvosti muzejních sbírek zejména během druhé světové války nelze současně přehlížet jeho minimální přínos městskému

⁶⁷ SOkA Kladno, MěA Unhošť, aktový materiál, koncept dopisu městské rady F. Melicharovi z 5. 10. 1908, čj. 2301 („úprava archivu a registratury“), exp. 8. 10. 1908; relace F. Melichara městské radě ze srpna 1908 (zde čj. 1965, pres. 27. 8. 1908, „vazby a opravy v registratuře“) o urovnání části archivu s doporučením nechat zhotovit nové desky na knihy zápisů ze schůzí městské rady v 18. století. Srovnej také SOkA Kladno, AM Unhošť, zápisy schůzí městské rady 1906–1909, zápis ze schůze z 2. 10. 1908, bod 4 („srovnání archivu“); zápis ze schůze z 5. 6. 1908, bod II/2 („pamětní kniha“); zápis ze schůze z 12. 6. 1908, bod II/4 („Přestěhování registratury. Usneseno: [...] d) dáti zazdíti dveře vedoucí z dosavadní registratury do zasedací síně [...]“).

⁶⁸ TAMTĚŽ, zápisy ze schůzí městské rady 1909–1911, zápis ze schůze z 19. 8. 1910, bod VI/2 („úprava archivu“), pag. 260. Srovnej SOkA Kladno, MěA Unhošť, aktový materiál, koncept dopisu městské rady F. Melicharovi z 27. 7. 1910, čj. 2230 („usnesení městské rady z 19. 8. 1910“), exp. 2. 9. 1910.

⁶⁹ SOkA Kladno, AM Unhošť, zápisy ze schůzí městské rady 1911–1914, zápis ze schůze z 9. 8. 1912, bod II („místnosti v radnici“), pag. 108; dále zápis ze schůze z 8. 11. 1912, bod X („Místnosti v radnici, uprázdněné vystěhování se Městské spořitelny, usneseno použití v účelům [...] veřejné správy (pro archiv a svěcené cechovní památky a pro veřejnou knihovnu). Umístění památek staniž se na základě úřady schůze starostů s panem ředitelem Melicharem. Ve větší místnosti umístí se též lidová knihovna a čítárna.“), pag. 132. Srovnej také SOkA Kladno, MěA Unhošť, aktový materiál, koncept dopisu městské rady F. Melicharovi z 9. 8. 1912, čj. 2326 („usnesení městské rady z 9. 8. 1912“), exp. 27. 8. 1912. Dále třeba také SOkA Kladno, Okresní úřad Kladno I (dále jen OÚ Kladno), spis sign. 6-11/22 (čj. 42 699, pres. 29. 10. 1932), žádost Městského úřadu Unhošť o finanční příspěvek na muzeum z 27. 10. 1932, čj. 4 695: „Poněvadž jsme zjistili, že do okresního rozpočtu pro příští rok bude vložena též menší položka na podporu městských muzeí v okrese, žádáme snažně, aby při rozdělení této subvence bylo též dobrotitě pamatováno na naše město, které si založilo muzeum již několik let před válkou. V muzeu jsou uschována cenná privilegia městská, dobře zachované různé cechovní památky i jiné památky týkající se města i okresu. [...] Muzeum jest umístěno v městské radnici ve zvláštní oddělené místnosti.“

archivu, jehož tristní stav výstižně popsal M. Volf: „Nynější stav archivu nebyl uspokojující; byly tam uskladněny různé odložené předměty, archiválie byly plné prachu a starší městské knihy byly poškozeny plísni.“⁷⁰ Existence městského archivu byla po několik dalších let tolerována bez valného zájmu národního výboru.

Kladno

Přestože nejstarší stopy působení kanceláře v poddanském městečku Kladno pocházejí až z počátku 18. století, kdy se majiteli panství stali břevnovští benediktini, lze se oprávněně domnívat, že byla v nějakém, dost možná poněkud jedno-dušším modu operandi, činná již za předešlých vrchností.⁷¹ Přirozeně se jednalo

⁷⁰ M. VOLF, *Popis městských archivů v Čechách*, s. 296–297. Jmenování J. Wolffa správcem městského archivu se nepodařilo nalézt, rada unhošťského místního národního výboru se v letech 1945–1947 občas zabývala pouze muzeem, srovnej SOKA Kladno, Městský národní výbor Unhošť (dále jen MěNV Unhošť), nezpracováno, zápisy ze schůzí rady 1945–1946, zápis ze schůze z 9. 11. 1945, bod IX („Pro městské museum budou vyhrazeny [!] dvě třídy v suterénu obecné školy chlapecké.“), pag. 100; zápis ze schůze z 29. 4. 1946, bod II/8 („příspěvek na opatření vitrín pro městské museum“), pag. 186; zápis ze schůze z 23. 8. 1946, bod II/13 („městské museum – vyklizení“), pag. 225–226; TAMTĚŽ, zápisy ze schůzí rady 1947–1950, zápis ze schůze z 24. 3. 1947, bod II/6 (úhrada za vitríny). K osobě Jindřicha Wolffa např. SOA v Praze, Sbírka matrik, sign. Kladno 28 (matrika narozených 1876–1879), fol. 273 (se záznamem o změně příjmení z Volf na Wolff v roce 1919); též Jiří PERGL, *Jindřich Wolff (1878–1964)*, Listy z Unhoštěska 41, 2006, s. 41–44. Registraturu MěNV Unhošť měl na starosti oficiál Vendelín Šimek, srovnej SOKA Kladno, Okresní národní výbor Kladno I (dále jen ONV Kladno I), spis sign. 6-11/70, oběžník ZNV Praha ohledně školení archivářů a seznamu archivů ze 17. 8. 1945, čj. I-6a-108/14-1945 (u ONV Kladno čj. 18 385, pres. 23. 8. 1945), resp. ze 13. 9. 1945, čj. I-6a-1072/26-1945 (u ONV Kladno čj. 23 090, pres. 21. 9. 1945), kde mj. relace MěNV Unhošť z 11. 9. 1945, čj. 3 395: „Archiv jest uložen ve zvláštní místnosti v městské radnici. Jest katalogizován. Archiv spravuje městský oficiál pan Vendelín Šimek spolu se správcem místního musea panem Jindřichem Wolffem. [...] Pro ten čas není tu nikoho, kdo by se hodlal školiti pro službu archivní.“ Více není třeba dodávat.

⁷¹ SOKA Kladno, Archiv města Kladno (dále jen AM Kladno), nezpracováno, např. instrukce z roku 1707 („N. 1 Wirtschafts Puncta und Instruction für dem [!] Kladner Verwalter ab A[nn]o 1707“), provizorní sign. BB 210/24, kde třeba na pag. 30–33: „Von denen Wirtschafts Consulationibus, Amtskanzlei und Registratur. Wie wollen wir unsern Amtmann zur Verwaltung unsern Ihme anvertraute Herrschaft [...] an einer wohl eingerichteter Registratur bei denen regulierten Herrschaften sehr viel gelegen, als wird unser Amtmann seinen Fleiß auch dahin wenden, damit zur sicherer Aufbewaltung aller so wohl Original als andern schriftlichen Monumenten ordentliche repositoria constituiert, und sotane Schriften in gewisse Klassen eingeteilt werden [...] und geschlossene Kaufcontracten, und alle andere tituli aquisitionis in einem Gefach aufbehalten, so dann die allodia Grund und Waisen Registra jede absonderlich gestellet die mit denen benachbarten eingegangenen und geschlossenen Vergleiche [...] wie auch [...] Ebenmaßen sind unser ergangene Rescripta, und die Konzepten deren von unser Amtmann an uns ergangenen Bericht [...] und weltlichen Stands verführte Korrespondenzen, besonders zu repositiren, gestalten wir unsern Amtmann [...] und wollen, kein Schreiben ohne darvon das Konzept, oder eine Abschrift zurück zu behalten in unsern Geschäften nicht abzulassen oder zu expediren damit von allen bei unserer Kanzlei eine Nachricht gefunden werde [...]“; též instrukce post 1753 („Instrukce pro městečka česká“), provizorní sign. BB 232/11.

o kancelář patrimoniálního úřadu, jehož personál z kladenského zámku dohlížel na jmenované úředníky městečka a rycht celého dominia. Ale již nejdéle během 18. století velice pravděpodobně fungovala také kancelář městská, soudě podle pravidelných obměn představitelů místní správy a v osmdesátých letech vydané „*magistratuální instrukce pro městys Kladna*“, nehledě na vedené úřední knihy nebo písařské poznámky na řadě dochovaných spisů, přímo odkazujících na předepsané manipulační schéma, opět nikoli nepodobné krajskému.⁷²

V důsledku až překotného zprůmyslnění po zániku patrimoniální správy se rychle rostoucí Kladno, v roce 1870 povýšené na město, stalo centrem poměrně širokého okolí a sídlem okresního soudu (1878) a od roku 1893 i hejtmanství. Městská kancelář, sídlící v budově původní radnice na náměstí (čp. 11), nejdéle od roku 1869 používala, vedle úředních knih a registraturních pomůcek, pro aktový materiál manipulační schéma o dvanácti spisových odděleních, značených římskými číslicemi.⁷³

Během výzkumu venkovských archivů navštívil Kladno v roce 1903 tehdejší adjunkt českého zemského archivu (a od roku 1916 jeho ředitel) Jan Bedřich Novák (1872–1933). V reakci na jeho doporučení se městská rada zřejmě vůbec poprvé zabývala možností založit vlastní městský archiv, ovšem podobné úvahy

⁷² TAMTÉŽ, instrukce z 25. 2. 1782 (s kancelářskou poznámkou na titulní straně „*podle toho se řídte*“ a podnázvem „*Pravidlo, dle kterého magistrát městys Kladna budoucně pokračovati míti bude*“), kde např. v bodě 6 ustanovení, že „[...] bude míti městys Kladno ročně čtyry hlavní čtvrtletní a osum ordinární měsíční sessi [...] na rathause, aneb v zimě u primasa a purkmistra v zvláštní světnici [...]“, případně v dataci: „*Dáno na kanceláři [...] kladenským dne 25. Februarii 1782. Andreas Guttman, správce*“, provizorní sign. BB 195/17; dále třeba přísahy úředníků, b. d. (post 1773), provizorní sign. BB 195/11; nebo instrukce post 1805 („*Obzvláštní instrukce pro představeného rychtáře strany vyhotovení kšaftu, inventur porovnání malých rozeprí a prodaje [...] hospodářství*“), provizorní sign. BB 195/18; protokol o volbě rychtáře Josefa Hory pro ves Újezd u Kladna z 13. 12. 1824 („*Jest volení a ustanovení nového rychtáře pro obec Aujezd*“); obměny představených městečka a poddanských rycht před pravidelnými soudními sezeními („*Dreyding*“) třeba provizorní sign. BB 195/12 (1716), sign. BB 195/13 (1722), sign. BB 195/14 (1727) nebo sign. BB 195/15 (1736, „*Artikule aneb nařízení, které se při obnovení ouřadu čtou a od poddaných všech se zachovávati mají*.“); z mnoha spisů s kancelářskými poznámkami, upomínajícími na manipulační schéma, např. provizorní sign. BB 195/19, na dorsu původní sign. „*Fach II/3, Fasc. V, No. 39*“ (čj. 442, pres. 13. 12. 1824); z úředních knih třeba provizorní sign. E 2, kniha smíšené agendy (např. opisy privilegií či obnovení rady 1734–1772).

⁷³ TAMTÉŽ, spis k povýšení Kladna na město v roce 1870, provizorní sign. KL 29/1, původní spisový znak III-1870/54, např. list smíchovského okresního hejtmana Franze Karaska z 23. 7. 1870 s omluvou za jeho neúčast na slavnosti (u kladenského městského úřadu pres. 26. 7. 1870, čj. 794; kancelářská poznámka tehdejšího starosty Josefa Příhody z 26. 7. 1870) nebo koncept děkovného dopisu členům výboru pro pořádání slavnosti z 10. 9. 1879 (čj. 969, exp. 14. 9. 1870). Bohužel jsme dosud nenalezli příslušnou kancelářskou instrukci s manipulačním schématem. Nejstarší dochovaný podací protokol z tohoto období pochází z roku 1869, TAMTÉŽ, provizorní sign. K 1.

nakonec setrvaly na dalších téměř třicet let pouze v teoretické rovině.⁷⁴ Zůstalo u městské spisovny, umístěné zřejmě v půdních prostorách nové radnice na náměstí (čp. 44), postavené na samém sklonku 19. století. O poznání lépe v tomto ohledu nakonec dopadlo muzeum, pro něž shromažďování sbírek, přestože na dlouhou dobu veřejnosti pouze omezeně přístupných, nejdříve v přízemí nové radnice a od třicátých let 20. století v prvním patře budovy kladenského zámku (čp. 1), lze snad při troše dobré vůle považovat za iniciační moment vzniku této instituce.⁷⁵

Blýskat na lepší časy, bezpochyby i díky inspekční návštěvě prof. Vojtíška, se pro archiv začalo v létě 1932, kdy během připravované koupě kladenského statku od břevnovských benediktinů městská rada rozhodla, že „v otázce obsazení prázdné kanceláře v zámku velkostatku bylo vzato na vědomí, že místnosti ty pro archiv města

⁷⁴ TAMTÉŽ, zápisy ze schůzí městské rady 1903, provizorní sign. A 32, zápis ze schůze z 1. 7. 1903, bod 21: „Sdělení o návštěvě adjunkta zemského archivu doktora Nováka a o zaslaném dopisu klášteru břevnovskému za vydání listin k veřejným záležitostem obce se vztahujících, aby obci založení vlastního archivu umožněno bylo, vzato souhlasně na vědomí.“; zápisy ze schůzí městské rady 1908, provizorní sign. A 37, zápis ze schůze z 19. 5. 1908, bod 4 a): „Při jednání o volných návrzích v poslední schůzi výborové usnesených ustanoveno: a) pojednání o zřízení městského archivu i musea až po vystěhování se berního úřadu z radnice, jak to již před časem bylo ustanoveno; b) v příčině sepsání dějin města dotázati se ThDra. Josefa Buriana, děkana kapituly vyšehradské, zdali by nebyl ochoten jím před časem pro stejnou publikaci již snešený [!] a zpracovaný materiál obci přenechat [...].“; zápisy ze schůzí městského zastupitelstva 1908, provizorní sign. B 7, zápis ze schůze z 31. 7. 1908, interpelace: „Pan Zachar táže se, v jakém stadiu nalézá se jednání o zřízení archivu a musea. Pan starosta odpovídá, že o věci se jedná, ale nejsou dosud vhodné místnosti pro museum. Pan Dr. Burian projevil ochotu, že materiál pro sepsání dějin propůjčí za jistých kantel [!].“ Srovnej také J. BOROVIČKA, *Královský český zemský archiv (1862–1912)*, s. 123–124. Vedle Kladna proběhla ve stejném roce inspekce také v Buštěhradě a Unhošti. Msgre. ThDr. Josef Burian (1854–1922) byl katolický kněz, politik a publicista.

⁷⁵ SOkA Kladno, AM Kladno, např. zápisy ze schůzí městské rady 1909, provizorní sign. A 38, zápis ze schůze z 14. 5. 1909, bod 28 (dar sbírky nerostů), zápisy ze schůzí z 8. 6. 1909, bod 13, resp. z 22. 6. 1909 (úvahy o stavbě budovy pro budoucí muzeum); zápisy ze schůzí městské rady 1910, provizorní sign. A 39, zápis ze schůze z 10. 6. 1910, body 12 a 13 (muzejní sbírky v přízemí radnice); zápisy ze schůzí městské rady 1914, provizorní sign. A 43, zápisy ze schůzí z 21. 1. 1914, bod 10, ze 17. 3. 1914, bod 17 (kuratorium městského muzea); zápisy ze schůzí městského zastupitelstva 1911, provizorní sign. B 10, zápis ze schůze z 12. 4. 1911, bod 8 (příspěvek na zařízení muzea); zápisy ze schůzí městského zastupitelstva 1914, provizorní sign. B 13, zápis ze schůze z 30. 1. 1914, bod VI (zřízení kuratoria). Bohužel řadou nepřesností, na jejichž bytí jen prostý výčet zde není prostor, oplývají také poslední publikované příspěvky k počátkům kladenského muzea, jako třeba Karel DRVOLA, *Příspěvek k historii kladenského muzea*, Posel z Budče 26, 2009, s. 11–25; TÝŽ, *Kladenský přírodovědec RNDr. Josef Žofka*, Slánský obzor 17, 2009, s. 128–140; Zdeněk KUCHYŇKA, *Proč v roce 2010 slaví kladenské muzeum dvě výročí?*, Posel z Budče 27, 2010, s. 53; TÝŽ, *Pohled do historie a přítomnosti Okresního muzea v Kladně*, SSH 25, 1999, s. 243–249.

určeny jsou“.⁷⁶ Zřejmě na podzim 1931 byl správou vytvářeného městského archivu pověřen Josef Vašata (1884–1942), pracovník kladenského popisného úřadu (toto pracoviště se zabývalo především evidencí obyvatel, včetně agendy domovské příslušnosti, matriční a státoobčanské), současně také tehdejší kronikář, hudební skladatel, sbormistr (působil v Národním divadle v Brně) a dirigent.⁷⁷ Vašata se jako „městský úředník a správce archivu“ koncem října 1932 obrátil na kladenský okresní úřad s následující žádostí o subvenci: „V povinné účtě podepsaný archivář horního města Kladna žádá tímto zdvořile, by slavný okresní výbor zařadil do rozpočtu na rok 1933 subvenční položku na archiv městský v Kladně, kde jsou uloženy nejen spisy staré, ale ukládány jsou i veškeré důležité doklady městské, pokud pro příští generaci mají význam. Materiál archivní byl zrevidován zemským archivním inspektorem universitním profesorem doktorem Václavem Vojtíškem, archivářem hlavního města Prahy, a dle jeho pokynů je proň vykázána místnost v bývalé kanceláři velkostatku zámku kladenského, která je klenutá, vzdušná, mřížemi opatřená a zákonitým předpisům plně vyhovuje. Poněvadž obec je ve finanční tísní a nemůže tudíž náklad na zařízení archivu plně nésti, obrací se podepsaný na slavný okresní

⁷⁶ SOKA Kladno, AM Kladno, zápisy ze schůzí městské rady 1932, provizorní sign. A 61, zápis ze schůze ze 14. 7. 1932, bod 25; též zápis ze schůze ze 17. 11. 1932, bod 19 (schválené náklady na pořízení opisů z desk zemských a mj. knihy Josefa Pekaře *České katastry 1654–1789*); TAMTÉŽ, zápisy ze schůzí městské rady 1931, provizorní sign. A 59, zápis ze schůze ze 17. 9. 1931, bod 28: „Přípis státního archivního inspektora pro Čechy v Praze se postoupí musejní komisi obecní k podání dobrozdání.“; zápis ze schůze ze 4. 12. 1931, bod 18 (zpráva pracovníka popisného úřadu J. Vašaty o nákladech na pořízení volebních seznamů); dále TAMTÉŽ, kronika města, provizorní sign. KL/1, pag. 279 a 281 (1932): „Městské museum nemá stále sdostatek místností, což je příčinou, že sbírky nemohou býti náležitě umístěny a k nahlédnutí vystaveny. [...] Knihovna byla definitivně přemístěna do místností zámku a zřízena hlavně péčí městské spořitelny.“ Srovnej také *Adresář horního města Kladna*, Kladno 1932, s. 14–15: „Městský úřad [...] úředníci [...] Vašata Josef [...] Městská veřejná knihovna (zámek, přízemí) [...] Městská veřejná čítárna (při knihovně) [...] Městské museum (v zámku, 1. poschodí) [...] Městský archiv (radnice, úřední hodiny 8–14) Vašata Josef, městský úředník a archivář.“

⁷⁷ TAMTÉŽ, zápisy ze schůzí městské rady 1931, provizorní sign. A 59, zápis ze schůze z 26. 3. 1931, bod 64 (úředníku J. Vašatovi povolena účast na třídním archivním kursu v Praze); zápis ze schůze z 20. 8. 1931, bod 20: „Návrh městského úředníka Josefa Vašaty na zřízení městského archivu a na zřízení místa archiváře usneseno postoupiti komisi finanční a městskému zastupitelstvu.“ Žádné rozhodnutí městského zastupitelstva o zřízení archivu a jmenování jeho správce se však dohledat nepodařilo. K počátkům popisného úřadu TAMTÉŽ, zápisy ze schůzí městské rady 1920, provizorní sign. A 49, zápis ze schůze z 21. 5. 1920: „Před vlastním jednáním podal obecní úředník pan Vašata zprávu o svém zájezdu do Plzně a usneseno, aby zatím by[li] zřízen jen popisný úřad a proveden byl řádný soupis obyvatelstva a vedena pak řádná evidence.“; k vedení obecní kroniky TAMTÉŽ, zápisy ze schůzí městské rady 1921, provizorní sign. A 50, zápis ze schůze ze 17. 6. 1921, bod 2: „Usneseno, aby [...] byl pověřen popisný úřad ku vedení pamětní knihy.“; též zápisy ze schůzí městského zastupitelstva 1921, provizorní sign. B 18, zápis ze schůze z 6. 8. 1921, bod 10 (schválení vedení kroniky popisným úřadem).

úřad, by v uvážení výše uvedených okolností poskytl dle vlastního uznání pro rok 1933 k uvedenému účelu určitou subvenci.“⁷⁸ Volání po finanční podpoře však zůstalo oslyšeno.

Někdy v letních měsících 1934 našel městský archiv nové útočiště v přízemí levého (východního) křídla zámku, v jehož budovách již šest let sídlila především knihovna: „*Archiv městský, který dosud byl v radnici v půdní místnosti, přestěhován byl do zámku. Místnost je klenutá, jak zákon předpisuje. [...] 20. 8. zemřel ředitel měšťanských škol v. v. pan Antonín Sládeček. Byl rodákem z Dobrovice a napsal dějiny svého rodiště. V posledních letech byl správcem musejních sbírek.*“⁷⁹ V listopadu 1935 před-

⁷⁸ SOkA Kladno, OÚ Kladno, spis sign. 6-11/16 (čj. 42 696, pres. 29. 10. 1932), relace Josefa Vašaty (bez čj., 26. 10. 1932); mezi dalšími dokumenty tohoto spisu např. žádost o subvenci pro městské muzeum na rok 1931 z 15. 6. 1931 (čj. 27 705, pres. 23. 6. 1931), resp. na rok 1934 z 18. 6. 1934, čj. 38-1934 (čj. 23 353, pres. 19. 6. 1934, připojena kancelářská poznámka z 26. 6. 1934: „*Pro nedostatek finančních prostředků ad acta*“). K osobnosti J. Vašaty naposledy, bohužel opět nepřesně, Karel DRVOLA, *S dirigentskou taktovkou i perem historika*, Posel z Budče 32, 2015, s. 11–27; též J. HOFFMANNOVÁ – J. PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů*, s. 685 (Josef Vašata, Zdeněk Vašata). Dále třeba SOkA Kladno, AM Kladno, kronika města, provizorní sign. KL/1, pag. 230 (1930): „*6. května dávány v divadle Smetanovy ‚Dvě vdovy‘, v nichž hostovali pěvci Národního divadla Jeník a Pollert. Dirigoval jsem. Revise kroniky. 11. května provedena byla úřední revise obecních kronik, při kteréžto příležitosti jsem i já tuto knihu okresnímu úřadu předložil.*“; TAMTĚŽ, pag. 280 (1932): „*Jubilejní koncert Středočeské filharmonie, konaný pod protektorátem okresního výboru, měl na programu Smetanovu ‚Mou vlast‘. Dirigent J. Vašata.*“

⁷⁹ TAMTĚŽ, pag. 292 (1934), dále třeba pag. 302 (1935): „*Město Kladno nechalo značným nákladem opravití zámek a v něm umístěné museum vybavilo náležitými proprietami. Rovněž archiv města byl tam umístěn a hlavně péčí městské spořitelny náležitě vybaven.*“, nebo pag. 305 (1935): „*Záslouhou sbormistra spolku ‚Smetana‘ Cyrila Novotného [!] bylo zřízeno hudební museum. Je umístěno v zámku v 1. poschodí [...]*“ Dále TAMTĚŽ, opis smlouvy tržové o koupi kladenského statku v roce 1933, provizorní sign. A 66; nebo zápisy ze schůzí personální komise 1932–1935, provizorní sign. A 67, třeba zápisy ze schůzí z 13. 10. 1933, bod 7 a ze 7. 5. 1934, bod 19 (žádost J. Vašaty o přídavek na studujícího syna Rudolfa a následné schválení ve výši 900 Kč ročně). Ke knihovně např. TAMTĚŽ, zápisy ze schůzí městské rady 1927, provizorní sign. A 56, zápis ze schůze z 24. 3. 1927, bod 26 (vhodné prostory pro knihovnu); TAMTĚŽ, zápisy ze schůzí městské rady 1928, provizorní sign. A 57, zápis ze schůze z 9. 2. 1928, body 29 (systemizace míst) a 30 (prostory pro knihovnu); zápis ze schůze z 16. 3. 1928, body 59 (uvolnění místnosti v záložně) a 61 (nábytek pro čítárnu v zámku). K muzeu TAMTĚŽ, zápisy ze schůzí městské rady 1927, provizorní sign. A 56, zápis ze schůze z 11. 8. 1927, bod 45: „*Podání městského úředníka Josefa Vašaty ohledně zřízení místního musea vzato na vědomí s tím, aby stavební úřad příležitostně po získání potřebných místností pro museum v budově velkostatku opatřením náhradních bytů pro bydlící tam se postaral a usneseno, aby do rozpočtu obnos 5 000 Kč pro potřeby musejní byl zařazen.*“; dále třeba zápisy ze schůzí městské rady 1928, provizorní sign. A 57, zápis ze schůze z 6. 12. 1928, bod 55: „*K návrhu radního Lukeše usneseno požádati ředitele v. v. Sládečka, zda-li by nepřevzal správu musejní proti čestnému honoráři.*“; zápis ze schůze z 27. 12. 1928, bod 21: „*Oznámení ředitele měšťanské školy Sládečka ohledně uspořádání sbírek v městském muzeu vzato na vědomí.*“

ložil Vašata městské radě zprávu o činnosti a současně požádal „o formální převzetí archivu do správy obce.“ Kladenští radní se usnesli „po příští schůzi se tamtéž podívati.“ Lakonické konstatování „prohlídka vykonána a archiv převzat do správy obce“ celou záležitost uzavřelo.⁸⁰

Zajímavé je srovnání finančního zabezpečení čtyř městských zařízení sídlících v budově zámku – archivu, muzea, knihovny a veřejné čítárny. Všechna byla v letech 1934–1940 v rámci městského rozpočtu zařazena do jedenácté hlavy „na školství, vědy, umění, národní, náboženské a kulturní účely“ a zejména v případě knihovny byla do celkové sumy zahrnována také pravidelná subvence Městské spořitelny Kladno, např. v letech 1936 a 1937 ve výši 10 000 Kč, nebo v roce 1938 dokonce 20 500 Kč. Pokud jde o archiv, subvencován z jakýchkoli zdrojů byl velice málo (pouze v roce 1937 se mu dostalo příspěvku 500 Kč), prakticky vůbec. Pověstnou výjimkou potvrzující toto pravidlo je rok 1935, kdy bylo na účet pro archiv připsáno 15 388 Kč (muzeum v tom roce obdrželo 19 662 Kč). Bližší podrobnosti neznáme, ale lze se důvodně domnívat, že se jednalo o zdroj poskytnutý městskou spořitelnou jako investice do základního vybavení jediné archivu vyčleněné místnosti „ocelovými regály a lepenkovými krabicemi na uložení archiválií“, jak v březnu 1947 v odpovědi na dotazník Archivu země České uvedl tehdejší městský archivář Zdeněk Vašata (1921–1993).⁸¹

Rozpočet pro městský archiv sestával ze šesti až sedmi položek – nájemného za místnost v kladenském zámku a částek na údržbu, pojištění a očištění pronajatých prostor a jejich vybavení, na pořízení odborné literatury a kancelářských potřeb, na cestovné a další výdaje archiváře a konečně také na otop a světlo. Městským důchodem nakonec vydané prostředky se mohly od schválené výše samozřejmě lišit, jako např. v roce 1934, kdy bylo na archiv ve skutečnosti vynaloženo 720,40 Kč (třeba na muzeum pouze 5 535,20 Kč, na knihovnu naopak 78 037,11 Kč a na čítárnu 23 702,11 Kč).

⁸⁰ SOkA Kladno, AM Kladno, zápisy ze schůzí městské rady 1935, provizorní sign. A 70, zápis ze schůze z 21. 11. 1935, bod 65 (zpráva archiváře), zápis ze schůze z 28. 11. 1935, bod 21 (prohlídka archivu v zámku a jeho převzetí do správy obce).

⁸¹ SOkA Kladno, Státní okresní archiv Kladno (dále jen OA Kladno), nezpracováno, intimát Archivu země České (čj. 1269 z 1. 3. 1947, „Archivní inspekce“) ohledně stavu kladenského městského archivu, u Městského národního výboru Kladno (dále jen MěNV Kladno) čj. 5391/123/5777, pres. 10. 3. 1947 (s pozdějším doplněním spisového znaku 118.7), koncept a stejnopis odpovědi Zdenka Vašaty z 11. 3. 1947. Případně TAMTĚŽ, zprávy o činnosti 1948–1951, stejnopis Polánkovy zprávy o Městském archivu Kladno z 25. 3. 1951: „Vznik. Městský archiv v Kladně byl zřízen v roce 1935. Úpravu místností a nábytek zaplatila Městská spořitelna v Kladně.“ Podklady pro tabulku č. 1 dle SOkA Kladno, AM Kladno, rozpočty a účetní závěrky z let 1934–1940; TAMTĚŽ, OÚ Kladno, sign. 3-3K/288, rozpočty a účetní závěrky z let 1934–1938.

Tabulka č. 1

Částky v Kč na provoz archivu, muzea, knihovny a veřejné čítárny v rozpočtu města Kladno v letech 1934–1940

rok	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940
archiv	700	906	1 606	2 586	2 886	3 586	4 486
muzeum	7 032	6 412	6 412	8 612	9 444	25 202	26 802
knihovna	73 926	70 599	85 537	74 243	86 018	92 027	104 456
čítárna	22 270	23 042	25 886	25 720	28 316	29 144	31 566

Pokud jde o odbornou práci samotného archiváře a současně stále i městského úředníka Josefa Vašaty, její stopy byly většinou překryty zásahy následovníků. Měli bychom však dodat, že navzdory jistě chvályhodné snaze vykazovala Vašatova činnost jednoznačné rysy chybějícího historického a archivního vzdělání, což v roce 1936 mimoděk potvrdil ve svém příspěvku do prvního čísla sborníku kladenského muzea: „*Místnost leží v pravém přízemním traktu zámeckém. [...] Péči městské spořitelny byla řádně vybavena kovovými regály, parketovou podlahou a patřičným nábytkem. [...] Ukládání spisů v archivu děje se tím způsobem, že spisy jsou nejprve soustavně rozřídovány dle obsahu, pak rovnány chronologicky, opatřovány signaturou a tak ukládány do fasciklů, které jsou stavěny v barevně označených tuhých obalech kolmo v kovových regálech. Tím způsobem je možno ihned naléztí žádaný spis neb listinu, aniž by bylo třeba dlouhého hledání v indexu. Knihy a spisy týkající se důležitých událostí neb tvořící individuální (!) celky, jsou ukládány samostatně. Rovnání a třídění spisů není dosud hotovo a bude vzhledem k velkému množství listin trvat ještě poměrně dlouhou dobu. Co do obsahu jsou v archivu uloženy knihy a spisy: 1. do roku 1850, 2. od roku 1850 do roku 1899, 3. běžný materiál z doby přítomné, 4. památný materiál s doklady fotografickými. Úřední materiál je uložen pouze do roku 1899, poněvadž skartování nebylo u městského úřadu kladenského od té doby vůbec provedeno. [...] Dozor nad archivem vykonává ministerstvo školství prostřednictvím zemského archivního inspektora, jímž je nyní Dr. Václav Vojtíšek [...] Navštěvuje každoročně zdejší archiv, aby se přesvědčil o výsledku prací archivních.*“⁸²

Na podzim 1940 musely být všechny obecní kroniky prostřednictvím okresního úřadu odevzdány do úschovy českého a moravského zemských archivů, protože „*tyto pamětní knihy neodpovídají svým obsahem, zvláště při záznamech o době světové války, ale také na jiných místech dnešním státoprávním poměrům, takže jich ponechání*

⁸² Josef VAŠATA, *Několik slov o městském archivu kladenském*, Věstník Městského muzea na Kladně 1, 1936, s. 43–46, zde konkrétně s. 46.

*u obecních úřadů jeví se v této době nevhodným.*⁸³ Koncem srpna 1942 Josef Vašata v osmapadesáti letech zemřel. Jeho nástupce, navrženého kladenským městským úřadem, měl schválit nedávno do čela Archivu ministerstva vnitra dosazený prozatímní vedoucí („kommissarischer Leiter“), archivní referent Úřadu říšského protektora Horst Oskar Swientek (1908–1967). V říjnu 1942 navštívil Kladno, kde po krátké prohlídce městského archivu jednal se zástupcem vládního komisaře Heinrichem o obsazení postu jeho nového správce, dohlízejícího současně také na muzeum („die Neubesetzung der Stelle eines Stadarchivars, der gleichzeitig Museumsverwalter sein müßte“).⁸⁴ Jako vhodný kandidát pro systematizované místo („hauptamtliche Stelle“) městského archiváře a správce muzea byl vybrán Zdeněk Vašata, mladší syn zemřelého Josefa, jak v listopadu H. O. Swientek informoval okresního hejtmana Emila Štírského. Současně vznesl několik požadavků na zlepšení stavu kladenského městského archivu, jež měl E. Štírský zprostředkovat vládnímu komisaři. Týkaly se především uvolnění dalších potřebných depozitářů pro uložení registratury městského úřadu, dosud se nacházející ve sklepních prostorách radnice, skartačního řízení (pod dohledem zemského vrchního archivního komisaře Leopolda Peřicha), registratur nedávno připojených obcí nebo přemístění archiválií, bez ladu a skladu provizorně ležících v prvním patře kladenského zámku společně s neevidovanými sbírkovými předměty, do vhodnějších místností.⁸⁵

⁸³ SOkA Kladno, Okresní úřad Slaný (dále jen OÚ Slaný), nezpracováno, spis sign. I-21a/40, intimát Ministerstva školství a národní osvěty „Pamětní knihy obecní, uložení do archivů“ z 21. 10. 1940, čj. 129 247/40-IV/4 (u OÚ Slaný čj. 57 760, pres. 8. 11. 1940). Skutečné důvody ukončení Vašatových kronikářských záznamů nepostřehl K. DRVOLA, *S dirigentskou taktovkou i perem historika*, kde na s. 19 uvedl: „Do kladenské městské kroniky pak sám příkladně zapisoval události až do poloviny července 1939. V časech nastupujícího nacistického teroru a svých zdravotních problémů Josef Vašata psaní, bohužel, zanechal a v pohnutém období Protektorátu v této práci již nikdo nepokračoval.“

⁸⁴ SOkA Kladno, OÚ Kladno, spis sign. 6-11/55, relace vedoucího Archivu ministerstva vnitra (dále jen AMV) ohledně návštěvy Kladna okresnímu hejtmanu JUDr. Emilu Štírskému z 28. 10. 1942, čj. 2326/P-1942 (u OÚ Kladno čj. 44 237, pres. 30. 10. 1942). K archivnímu referentu H. O. Swientekovi např. J. HOFFMANNOVÁ – J. PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů*, s. 612–613. Úmrtí Josefa Vašaty SOA v Praze, Sběrka matrik, sign. Kladno 96 (matrika zemřelých 1934–1942), fol. 285.

⁸⁵ SOkA Kladno, OÚ Kladno, spis sign. 6-11/55, relace vedoucího AMV kladenskému okresnímu hejtmanovi z 11. 11. 1942, čj. 2405/P-1942 (u OÚ Kladno čj. 46 281, pres. 15. 11. 1942): „In der Person eines Sohnes des verstorbenen Stadtarchivars Vašata, des ehemaligen Studenten Zdenek Vašata, steht der Stadt ein Kandidat für den vereinigten Posten eines Stadtarchivars und Museumsverwalters zur Verfügung.“ Zdeněk Vašata se v únoru 1921 narodil, na rozdíl od svých starších sourozenců, již jako manželské dítě, srovnej třeba SOA v Praze, Sběrka matrik, sign. Kladno-ou 03 (civilní matrika oddaných 1919–1921), fol. 20, poř. č. sňatku 279 z 19. 1. 1920 (Josef Vašata, domovsky příslušný do Prahy, a Františka Šimková, příslušná do Vršovic); TAMTĚŽ, sign. Kladno 99 (matrika narozených 1916–1921), fol. 250. K situaci v muzeu třeba SOkA Kladno, OÚ Kladno, spis sign. 6-11/16, např. žádost Musejního spolku Kladno o podporu formou přihlášení se zaměstnanců za jeho členy z 6. 10. 1941 (u OÚ Kladno čj. 46 380, pres. 8. 10. 1941, na dorsu přípis k vyřízení z 9. 10. 1941: „Všem pánům zaměstnancům ad circulandum!

Novému městskému archiváři přislíbil H. O. Swientek podporu jednak formou krátkodobého vzdělávacího kursu v Archivu ministerstva vnitra („*eine geeignete kürzere fachliche Ausbildung*“), jednak tlakem na jeho zaměstnavatele, který mu měl vytvořit vhodné pracovní podmínky. Opakované urgencye kvůli nedodané zprávě o splnění dříve zadaných úkolů, posílané v následujících měsících prostřednictvím okresního hejtmána kladenskému městskému úřadu, však svědčí o skutečnosti, že se jeho příkazy stále mýjely účinkem. Teprve v květnu 1943 obdržel Swientek uspokojivou odpověď, nadále však postrádal Vašatou absolvovanou vzdělávací stáž v pražském archivu. V červenci vrchní komisař politické správy Karl Zucker omlouval tento nedostatek zaneprázdněním, souvisejícím s Vašatovými hudebními aktivitami, a přislíbil jeho účast na školení ve druhé polovině měsíce.⁸⁶ Swientek však překvapivě zůstal i po několika urgencích vůči kladenskému městskému úřadu relativně blahosklonným: „*Der dortige Stadtarchivar Vašata kann hier jederzeit zu der beabsichtigten Schulung antreten. Ich bitte ihn zu veranlassen, dass er sich alsbald nach seinem Eintreffen in Prag bei mir meldet. Dr. Swientek.*“⁸⁷ Přestože pokračování této kauzy neznáme, dá se předpokládat, že Zdeněk Vašata nakonec požadované školení v Archivu ministerstva vnitra absolvoval.

Přihlášení se za člena budiž na spise poznamenáno.“ s připojenými čtrnácti podpisy); přípis Zemského úřadu Praha čj. 672-1942-IV-2 z 22. 8. 1942 „*Musealangelegenheiten*“ (u OÚ Kladno čj. 35 704, pres. 25. 8. 1942, na dorsu koncept vyřízení z 21. 9. 1942, exp. 23. 9. 1942).

⁸⁶ TAMTĚŽ, spis sign. 6-11/55, relace vládního komisaře Zuckera okresnímu hejtmánovi čj. 5391/98/10837-I/010-KV z 12. 7. 1943 (u OÚ Kladno čj. 25 824, pres. 16. 7. 1943): „*In Erledigung den oben angeführten dortigen Zuschrift teile ich mit, dass ich die fachliche Schulung im Archive des Ministeriums des Innern des hiesigen Archivars Sidonius Vašata mit Dank annehme. Archivar Vašata, der durch die Pflichten des Chordirektors in Kladno gebunden ist, könnte die angebotene 14 tägige bis 3 wöchige Schulung in der zweiten Hälfte des Juli antreten, denn für diese Zeit könnte er sich gänzlich freimachen und die archivarisches Schulung absolvieren. Der Regierungskommissär Zucker.*“; urgencye vedoucího AMV z 15. 2. 1943 kvůli zprávě o splnění zadaných úkolů dle čj. 2405/P-1942 (u OÚ Kladno čj. 7 051, pres. 22. 2. 1943, koncept intimátu okresního hejtmána městskému úřadu z 1. 3. 1943 a dvě urgencye čj. 10 479 z 16. 3. a 31. 3. 1943), další dvě urgencye vedoucího AMV z 15. 3. 1943 a z 15. 4. 1943 (u OÚ Kladno čj. 15 037, pres. 20. 4. 1943, koncept odpovědi okresního hejtmána z 23. 4. 1943); relace vedoucího AMV okresnímu hejtmánu čj. 976/P-1943 z 6. 5. 1943 „*Stadtarchiv Kladno*“ (u OÚ Kladno čj. 17 492, pres. 10. 5. 1943, koncept relace městskému úřadu z 21. 5. 1943): „*Den Bericht des Stadtamtes Kladno über den jetzigen Zustand des Stadtarchivs habe ich zur Kenntnis genommen und habe daran zur Zeit keine Ausstellung zu machen. Falls der Archivar Vašata derzeit abkömmlich ist, könnte er alsbald in dem mir unterstehenden Archiv des Ministeriums des Innern eine fachliche Schulung von etwa 14 Tagen bis 3 Wochen erhalten. Ich wäre für eine baldige Benachrichtigung darüber dankbar, ob und wann ich mit dem Eintreffen Vašatas rechnen kann. Swientek.*“; urgencye vedoucího AMV z 25. 6. 1943 kvůli odpovědi na čj. 976/P-1943 (u OÚ Kladno čj. 23 628, pres. 30. 6. 1943, koncept relace městskému úřadu z 2. 7. 1943 a urgencye z 15. 7. 1943, koncept relace AMV ze 17. 7. 1943).

⁸⁷ TAMTĚŽ, spis sign. 6-11/55, intimát vedoucího AMV čj. 1667/P-1943 z 22. 7. 1943 (u OÚ Kladno čj. 26 756, pres. 23. 7. 1943, na dorsu koncept relace městskému úřadu z 27. 7. 1943, exp. 28. 7. 1943).

Pro závěrečná dvě válečná léta podrobnější zprávy o městském archivu postrádáme. V červenci 1945 vyzval Archiv země české, nedávno ZNV Praha určený „za výkonný orgán zemské archivní sekce, pokud jde o organizaci veškerých nestátních archivů a ochranu ostatních písemných památek v Čechách“, všechny okresní národní výbory, aby si vyzvedly obecní kroniky, svezené do jeho depozitářů na podzim 1940.⁸⁸ Hned o měsíc později následoval oběžník ZNV Praha před připravovaným školením pracovníků nestátních archivů i s dotazníkem na jejich stav. Zájem o archivní kurs byl minimální, kromě referenta státní osvětové služby Josefa Bohuslava, bývalého ředitele hostivické obecní školy, byl druhým a posledním přihlášeným Z. Vašata. Ovšem jeho účast byla ohrožena prezenční vojenskou službou, na niž měl v brzké době nastoupit, jak v odpovědi na dotazník ZNV Praha uvedl kladenský národní výbor: „1. Majitelem archivu jest horní město Kladno. Úřední název je: Archiv horního města Kladna. 2. Archiv jest uložen v kladenském zámku, v klenuté místnosti vyhovující předpisům o uložení archivu. 3. Archivní katalogizace jest právě prováděna. 4. Jméno správce archivu: Zdeněk Vašata. 5. Časové rozpětí archivu jest přibližně od poloviny 15. století [!] do roku 1910.

*Pokud se týče školení archivářů, zúčastnil by se městský archivář Zdeněk Vašata z Kladna v tom případě, že mu nebude bránit presenční vojenská služba, kterou bude pravděpodobně již v říjnu t. r. nucen nastoupit. V případě, že by bylo možno zařadit, aby jmenovaný archivář Zdeněk Vašata byl přidělen k vykonávání vojenské služby do Prahy, měl by možnost školení se zúčastnit. Případná podpora ONV u příslušných vojenských míst k umožnění tohoto řešení byla by velice vítána.*⁸⁹ Požadované přímluvy se Vašatovi zřejmě dostalo, protože minimálně do roku 1948 nenarukoval.

V srpnu 1946 sestavil Z. Vašata návrh rozpočtu pro kladenský městský archiv na následující rok. Mezi šesti položkami najdeme částky na pronájem (206 Kčs) a údržbu místností a jejich vybavení (1 000 Kčs) nebo na pojištění archiválií (1 000 Kčs) a odbornou literaturu a psací potřeby (500 Kčs). Nejvíce finančních prostředků obnášely

⁸⁸ SOkA Kladno, ONV Kladno I, spis sign. 6-11/67, intimát Archivu země České čj. 2239 z 23. 7. 1945 „Ochrana archivních památek“ (u ONV čj. 14 604, pres. 1. 8. 1945), přílohami koncept oběžníku pro všechny MNV v okrese z 10. 10. 1945 s dotazem, zda jim již byla vrácena jejich kronika, a odpovědi obcí. Též SOkA Kladno, MěNV Kladno, zápisy ze schůzí rady 1945, zápis ze schůze rady ze 17. 7. 1945, bod 60g (zápis ze schůze osvětové komise, přílohou zápis z ustavující schůze z 19. 7. 1945, bod 1: „Archivní místnosti budtež rozšířeny.“); zápis ze schůze z 30. 8. 1945, bod 27: „Zdeněk Vašata, městský archivář, hlásí opětne převzetí pamětních knih Kladna, Kročehlav, Dubí a Rozdělova. Současně žádá o ustavení letopisecké komise (čj. 5391/112/18714). Postoupeno obecní osvětě a kulturní komisi k vyjádření.“

⁸⁹ SOkA Kladno, ONV Kladno I, spis sign. 6-11/70, odpověď MěNV Kladno čj. 5391/113/20893-I/010/Sp. ze 17. 9. 1945 na oběžník ONV Kladno čj. 18 385 z 27. 8. 1945; dále oběžníky ZNV Praha čj. I-6a-108/14-1945 ze 17. 8. 1945 (u ONV čj. 18 385, pres. 23. 8. 1945) a čj. I-6a-1072/26-1945 z 13. 9. 1945 (u ONV čj. 23 090, pres. 21. 9. 1945) „Sjezd a školení archivářů, seznam archivů“; dále odpovědi místních národních výborů okresu Kladno.

náklady na otop, osvětlení a očistu (2 500 Kčs), respektive na „diety, cestovné a odměny“ samotného archiváře (3 600 Kčs), dohromady tedy 8 806 Kčs.⁹⁰

Na své první schůzi roku 1947 se zastupitelstvo zabývalo požadavkem knihovnické rady na přidělení dalších místností v kladenském zámku, dosud využívaných bytovým (protiletectká ochrana) a sociálním odděleními, místní knihovně. Vzhledem k obdobné žádosti zástupců muzea a archivu však zastupitelstvo rozhodnutí odložilo s tím, aby se „všichni zájemci o předmětné místnosti sešli na společné poradě, na níž by se dohodli na vyhovujícím řešení, které by pak předložili ke schválení.“ Nakonec uspěla díky těsnému výsledku hlasování zastupitelstva pouze knihovna, která v nich zřídila mj. oddělení pro děti a mládež.⁹¹

V březnu 1947 Vašata v odpovědi na dotazník Archivu země České uvedl: „1) Městský archiv jest uložen v jedné klenuté místnosti kladenského zámku, vybaven ocelovými regály a lepenkovými krabicemi na uložení archiválií. 2) Správcem archivu jest Zdeněk Vašata, ředitel kůru v Kladně. 3) Kromě přirozeného přírůstku ze samosprávy nevykazuje archiv žádných jiných přírůstků. 4) Lístkový katalog jest pořizován. 5) Zinventovány jsou všechny knihy archivu. 6) V zimě nelze v archivu pracovat. 7) Obecní rozpočet má stálou položku pro archiv.“⁹²

Následovala ještě obsáhlejší Vašatova zpráva o činnosti, určená radě kladenského národního výboru (a jeho prostřednictvím Archivu země České): „Městský archiv kladenský byl zřízen teprve v roce 1935, kdy péčí Městské spořitelny na Kladně byla v kladenském zámku zařízena klenutá místnost pro účely archivní. Do té doby byl městský archiv uložen na několika místech a jako archivní úřad vlastně neexistoval. Správa archivního úřadu byla svěřena přednostovi popisného úřadu Josefu Vašatovi,

⁹⁰ SOKA Kladno, OA Kladno, spisy Městského archivu Kladno 1946–1948, návrh rozpočtu na správní rok 1947 z 27. 8. 1946.

⁹¹ TAMTĚŽ, stejnopis relace MěNV Kladno čj. 5686/130/582-I-010-Sp. z 22. 1. 1947. Srovnej také SOKA Kladno, MěNV Kladno, zápisy ze schůzí zastupitelstva 1947, zápis ze schůze z 10. 1. 1947, bod 29: „[...] Jelikož člen pléna MNV pan Vašata požadoval místnosti pro archiv, člen MUDr. Dienstbier naopak obhajoval požadavky knihovny a člen RNDr. Žofka zájmy musea, nemohlo být dosaženo uspokojivého řešení [...]“; zápis ze schůze z 6. 3. 1947, bod 29 (protest knihovnické rady): „[...] dal předseda Adolf Pošta hlasovati o návrhu MUDr. Jiřího Dienstbiera, aby dvě místnosti po bývalém bytovém referátě v zámku byly přiděleny knihovně na umístění dětské půjčovny knih. Tento návrh byl 19 hlasy oproti 18 hlasům přítomných přijat a schválen.“; dále TAMTĚŽ, zápisy ze schůzí rady 1947, zápis ze schůze z 3. 1. 1947, volné návrhy (přidělení místností po bytovém oddělení pro muzeum); zápis ze schůze předsednictva z 12. 2. 1947, bod 5 („přidělení místností v zámku“); zápis ze schůze z 19. 2. 1947, bod 27 (zamítnutý protest knihovnické rady). Těž Zora ŠRÁMKOVÁ, *Knihovna v letech 1922–1947*, in: Padesát let městské veřejné knihovny na Kladně, Kladno 1948, s. 21–33; případně sice nověji, nezřídka však nepřesně Jiří MIKA – Vladimíra ŠVORCOVÁ, *Kladno a jeho knihovna*, SSH 45, 2019, s. 153–198.

⁹² SOKA Kladno, OA Kladno, spisy Městského archivu Kladno 1946–1948, intimát Archivu země České (čj. 1269 z 1. 3. 1947, „Archivní inspekce“) ohledně stavu kladenského městského archivu, u MěNV Kladno čj. 5391/123/5777, pres. 10. 3. 1947 (s pozdějším doplněním spisového znaku 118.7), koncept a stejnopis odpovědi Zdeňka Vašaty z 11. 3. 1947.

který tento úkol zastával až do své smrti 1942. Po něm převzal funkci městského archiváře Zdeněk Vašata, jenž jest v tomto úřadě činný dosud. Léta před válkou byla vyplněna shromažďováním materiálu, což byl úkol dosti obtížný vzhledem k rozsáhlosti a uložení na různých místech. Během války byl městský archiv úmyslně ponecháván v neuspořádaném stavu, protože v archivním depot [!] byl uložen archiv jednoty Sokol, který byl tak zachráněn před zničením. Spojením přilehlých obcí Kročehlavy, Rozdělova a Dubí s Kladnem v jeden celek rozrostl se též archivní materiál, takže dosavadní místnost, nedostačující téměř na uložení archiválií samotného Kladna, stala se naprosto nevyhovující pro archivní úřad Kladna s připojenými obcemi. Bude proto nutné přemístiti archivní úřad do jiných místností, které by vyhovovaly zákonným předpisům. Za tím účelem musí býti podniknuta adaptace nejméně dvou místností. Tyto místnosti bude nutno vybavit podle zásad moderní archivní vědy, aby vyhovovaly jak po stránce zabezpečení archiválií proti zkáze živelné, tak i proti samovolnému jich chátrání. Vybavení místností archivního úřadu, jak úřední místnosti archiváře, tak archivních skladů, vyžádá si ovšem dosti značného nákladu. Jest však potřebou skutečně naléhavou z hlediska správního i vědeckého.”⁹³ Vašatův apel se však u zřizovatele zcela minul účinkem, přesto byl zemský archivní rada Miloslav Volf vůči Kladnu ve svém Popisu městských archivů v Čechách poměrně shovívavý.⁹⁴

Zatímco ještě začátkem května 1947 byl Zdeněk Vašata současně zastupitelem národního výboru, správcem archivu, kronikářem a navíc vedl i chrámový sbor, téměř doslova do roka a do dne bylo vše úplně jinak. Dokonce se chce říci, že navzdory svému mladému věku, bylo mu tehdy pouhých 26 let, vyvíjel obdobné aktivity jako jeho zvěčnělý otec. Snad jenom s tím rozdílem, že Josef Vašata společně s dalším úředníkem Karlem Bernardem inicioval na samém sklonku roku 1929 u Zemského úřadu v Praze vznik Musejního spolku, kdežto jeho syn se v kladenském muzeu příliš neangažoval. Zřejmě je vnímal spíše jako konkurenční instituci, což se celkem zřetelně projevilo právě ve sporu o místnosti v budově zámku, kdy mu byl vedle předsedy knihovnické rady MUDr. J. Dienstbiera hlavním oponentem další zastupitel RNDr. J. Žofka, tehdejší představený Musejního spolku Kladno.⁹⁵ Zakrátko však mělo být pro všechny zúčastněné podstatně hůře.

⁹³ TAMTĚŽ, „Zpráva o činnosti a stavu Městského archivu v Kladně“, bez čj. a data, později připsán spisový znak 118.7.

⁹⁴ M. VOLF, *Popis městských archivů v Čechách*, s. 123–124: „Městský archiv je velmi malý a nalézá se v museu. [...] Zesnulým městským archivářem Vašatou byla získána darem také část patrimoniálního archivu kladenského panství [...] Z 19. století jsou již různé účetní a špitální knihy a od roku 1864 také podací protokoly městské správy. Od toho roku jde i městská registratura. Obecní registratury nedávno připojených obcí jsou ještě mladší. Skartace registratury byla již provedena před rokem 1937 při pořádacích pracích v archivu. [...] Archivářem jest nyní mladý Zdeněk Vašata.“

⁹⁵ SOKA Kladno, MěNV Kladno, zápisy ze schůzí zastupitelstva 1947, zápis ze schůze z 2. 5. 1947, bod 2 (předsednická sdělení, příloha č. 1, bod 11; Zdeněk Vašata byl v zastupitelstvu nahrazen Marií Horákovou); TAMTĚŽ, zápisy ze schůzí rady 1947, např. zápis ze schůze z 9. 7. 1947, bod 7: „Návrh městského archiváře Zd. Vašaty na ustanovení letopisecké komise. Usneseno, aby letopisecká komise

Únor 1948 zanechal své neblahé stopy nejzřetelněji v archivu, zejména z hlediska jeho personálního obsazení. Každodenní rozlišování My a Oni, důvěrně známé z minulosti vzdálené i zcela nedávné, jen pozměnilo hodnotící kritérium obrazu nepřítele z etnického, spojeného s vyhnáním Němců a samozřejmě i s latentně přítomným antisemitismem v české společnosti, v politický, pevně spjatý s ideologií třídního boje. Samozvanými rozhodčími o příslušnosti toho kterého jedince k Nám, pokrokovým sympatizantům nového zřízení a vlády lidu, nebo k Nim, reakčním politickým živlům, od nichž měl být veřejný život očištěn, se stali členové akčních výborů Národní fronty.

Již na prvním popřevratovém zasedání zastupitelstva národního výboru došlo nejen ke schválení radikální obměny jeho členů a obsazení jednotlivých komisí, ale také ke jmenování nového kronikáře. Zdeňka Vašaty nahradila tehdejší vedoucí městské knihovny Zora Šrámková (provdaná Sedlmayerová, 1920–2008): „*Předsednictvo místního akčního výboru NF dává místnímu národnímu výboru tento návrh: V důsledku nové organizace na MNV [...] navrhujeme, aby všechny komise dosud vytvořené bývalým národním výborem byly zrušeny a všichni dosavadní členové odvoláni [...] aby byly ponechány, resp. vytvořeny komise, na nichž se usnesl reorganizovaný národní výbor v Kladně dne 8. března 1948 [...] I. Komise letopisecká [...] Změna ve vedení obecní kroniky – místo Vašaty Zora Šrámková. [...] Nejdříve bylo hlasováno [...] aby všechny komise dosud utvořené [...] byly zrušeny a všichni dosavadní členové odvoláni [...] Tento návrh byl jednomyslně schválen. Poté [...] bylo usneseno provést volbu komisí [...] tyto jednomyslně schváleny. Současně bylo usneseno pověřiti vedením obecní kroniky místo Zdeňka Vašaty slečnu Zoru Šrámkovou.*“⁹⁶ Lidovec Vašata zatím zůstal městským archi-

sestávala z navržených pání, tj. předsedy MNV, archiváře Vašaty, pana Švejdy, řídícího učitele v. v., Františka Lánského, správce musea. Tato komise bude potom rozšířena kooptací po jednom členu ze všech stran Národní fronty.“; zápis ze schůze z 22. 10. 1947, bod 45 (žádost městské archiváře Z. Vašaty o poskytnutí mimořádného drahotního příplatku, odměna za práce v muzeu od 1. 11. 1947 pro J. Švejdu místo odstěhovavšího se F. Lánského). Není ke vzniku Musejního spolku Kladno TAMTĚŽ, ONV Kladno I, spis zn. 262 z roku 1951, jehož součástí jsou např. stejnopis žádosti J. Vašaty a K. Bernarda z 24. 12. 1929 o povolení k utvoření spolku (u Policejního komisařství Kladno čj. 26 298 z 27. 12. 1929, exp. 31. 12. 1929, zn. S-1/M-24); dále výzva Zemského úřadu Praha čj. 1 116 z 30. 1. 1930, zn. 19/A-9-1930, o doplnění stanov (u Policejního komisařství Kladno čj. 2 838 z 3. 2. 1930, zn. S-1/M-24); případně výměr Zemského úřadu Praha o vytvoření Musejního spolku Kladno čj. 75 316 z 18. 2. 1930, zn. 19-A-9/1-1930 (u OÚ Kladno čj. 10 433, pres. 5. 3. 1930, spisový znak 18-M/250). Srovnej vzhledem k nedostatečné heuristice opět pomýlený popis vzniku K. DRVOLA, *Příspěvek k historii kladenského muzea*, zejména s. 12.

⁹⁶ SOKA Kladno, MěNV Kladno, zápisy ze schůzí zastupitelstva 1948, zápis ze schůze ze 17. 3. 1948, mj. bod 2/I (letopisecká komise). K Zoře Šrámkové srovnej třeba TAMTĚŽ, zápisy ze schůzí zastupitelstva 1947, zápis ze schůze z 2. 5. 1947, body 4 (zpráva knihovní komise o činnosti městské knihovny za rok 1946) a 25 (přiznání služného s prominutím čekatelské doby Z. Šrámkové); TAMTĚŽ, zápisy ze schůzí zastupitelstva 1946, zápis ze schůze z 2. 10. 1946, bod 23 (ustanovení vedoucí městské knihovny Z. Šrámkové pragmatikální zaměstnankyní); případně SOA v Praze, Sběrka matrik, sign. Kladno-ou 12 (civilní matrika narozených 1917–1921), fol. 41, poř. č. 435/154 z 16. 7. 1920.

várem, ale mezi zastupiteli již nenajdeme národního socialistu J. Žofku, který se pro místní soudruhy stal zosobněním pověstného trnu v oku.⁹⁷

Právě v tomto období utahování šroubů konstituujícího se nového režimu se na pomyslné scéně kladenských paměťových institucí poprvé výrazněji projevil Karel Alois Polánek (1887–1953), čerstvě penzionovaný okresní školní inspektor a od roku 1941 jeden z místopředsedů Musejního spolku Kladno. Okresní rada osvětová Kladno navrhla radě národního výboru, aby byl vedením kroniky a městského archivu pověřen právě Polánek. Před definitivním rozhodnutím se rada usnesla „*požádati nejdříve OAV NF o politické prověření inspektora Polánka*“. Teprve o týden později, když se jí dostalo souhlasu akčního výboru, jednomyslně rozhodla „*pověřiti inspektora Polánka vedením městského archivu a obecní kroniky jako městského archiváře a kronikáře. V důsledku toho bude z funkce odvolán Zdeněk Vašata a z funkce kronikáře Zora Šrámková*“.⁹⁸

Stejně zasedání vzápětí řešilo také osobu předsedy Musejního spolku J. Žofky, jenž měl podle znepokojeného náměstka Aloise Skalického dosud vést muzeum, přestože byl „*po únorových dnech vyloučen z MNV*“. Referent Jindřich Sojka měl záležitost prošetřit a současně podat „*návrh na pověření vedením městského musea pány Švejdy [!] a Polánka*.“ Pracoval rychle, protože již na další schůzi mohl radě oznámit, že

⁹⁷ Zatím posledním dohledaným úředním počinem Zdeňka Vašaty jako městského archiváře byla negativní odpověď na intimát MěNV Kladno (čj. 4002/659/11605-2 z 5. 4. 1948) ohledně zabezpečení registratury bývalého kladenského velkostatku, srovnej SOKA Kladno, OA Kladno, spisy Městského archivu Kladno 1946–1948. Blíže k výměně členů zastupitelstva např. SOKA Kladno, Národní fronta – okresní akční výbor Kladno, nezpracováno, třeba provizorní sign. VIII/2 (Místní akční výbor Národní fronty Kladno), zápis ze schůze ze 4. 3. 1948, bod 3 („*Doplnění členů do MNV a rady v Kladně*“): „*O reorganizaci Místního národního výboru v Kladně [...] Po událostech v posledním týdnu měsíce února, jejichž důsledkem bylo rozpuštění některých stran, jest nutno doplniti MNV Kladno [...] Za stranu Československou národně socialistickou ztrácejí členství [...] Dr. Žofka [...] Za stranu lidovou [...] Marie Horáková [...]*“

⁹⁸ SOKA Kladno, MěNV Kladno, zápisy ze schůzí rady 1948, např. zápis ze schůze z 10. 9. 1948, bod 4 (vedení kroniky a městského archivu, žádost o prověrku Polánka); zápis ze schůze ze 17. 9. 1948, bod I/2 (předsednická sdělení); TAMTĚŽ, zápisy ze schůzí zastupitelstva 1948, zápis ze schůze z 5. 11. 1948, bod 7: „*Vedením obecní kroniky města Kladna (kronikářem) a správou archivu (archivářem) byl pověřen Karel Polánek, odborný školní inspektor v. v.*“; případně TAMTĚŽ, ONV Kladno I, spis zn. 262 z roku 1951, např. stejnopis relace Musejního spolku Kladno z 15. 9. 1941 o ustanovení nového výboru (u Vládního policejního úřadu Kladno čj. 20 938, pres. 18. 9. 1941, zn. Sp/M-3), kde jsou Karel Polánek druhým místopředsedou a Josef Vašata archivářem spolku. Josef Švejda se stal členem výboru, konkrétně zastupujícím jednatelem (místo Josefa Reisse, jenž se odstěhoval) až v březnu 1944, srovnej stejnopis relace Musejního spolku Kladno čj. 9 z 2. 3. 1944 (u Vládního policejního úřadu Kladno čj. 2 087, pres. 4. 3. 1944, zn. Sp/M-3). K Polánkovi naposledy Karel DRVOLA, *Karel Alois Polánek – zakladatel žateckého muzea a první kladenský okresní archivář*, Posel z Budče 27, 2010, s. 37–42. Ani tato studie bohužel není prostá omylů a místy až zavádějících tvrzení, pramenících především v nezvládnuté heuristice a ve využití pouze sekundární literatury a pramenů; dále třeba SOKA Kladno, Okresní školní výbor Kladno, osobní spisy (Karel Polánek, 1945–1947); též J. HOFFMANNOVÁ – J. PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů*, s. 505 (autorem medailonku S. Krajník).

„pokud se týká odvolání pana prof. Žofky z funkce správce musea, sděluji, že Dr. Žofka jest pouze předsedou musejního spolku a není proto přímo v kompetenci MNV, aby jmenovaný byl z této předsednické funkce odvolán (spolkové stanovy). Vlastní správu musea a s tím spojené práce vykonává ředitel Švejda [...] Vzhledem k tomu, že v museu se nachází také vlastní museální [!] knihovna, bylo by snad možno uvažovaného pana inspektora Polánka pověřiti správou této museální knihovny a panu řediteli Švejdovi ponechati ostatní práce v museu. Poté byl referent Sojka pověřen vyšetřením, zda musejní spolek byl akčním výborem přešetřen. Dále bylo pak usneseno inspektora Polánka pověřiti správou museální knihovny, přičemž ostatní ponechává se ve správě ředitele Švejdy“. A hned o další týden později byl Polánek pověřen také „vedením literárního archivu Kladenska a musejní knihovny“, za což mu příslušela odměna pěti set korun měsíčně.⁹⁹

Zdeněk Vašata a Josef Žofka byli nahrazeni zasloužilými učiteli Karlem Polánkem a Josefem Švejdou, dostatečně loajálními novému režimu. K. Polánek se tak od 1. října 1948 ujal správy archivu a vedení kroniky, zatímco Švejda byl potvrzen ve funkci kustoda muzea.¹⁰⁰

Nový městský archivář se etabloval způsobem, který je lidem přirozený – relativizováním činnosti předchůdců a zdůrazňováním vlastních aktivit. Polánkovy zprávy o stavu kladenského archivu však vyvolávají, zejména v porovnání s těmi z minulých let, oprávněné pochybnosti, nakolik odpovídají skutečnosti. Všechny totiž mají jeden společný rys – práce předchozích archivářů, otce a syna Vašatových, je líčena jako málo odborná, ba přímo laxní, zatímco veškeré zásluhy na uspořádání archivní materie si připisuje Karel Polánek, jako třeba ve zprávě o činnosti za rok 1949: *„Městský archiv [...] byl až do roku 1948 jen skladištěm starého papíru a městských knih. O archiv se měl starati městský úředník Josef Vašata, který byl však zaneprázdněn jednak prací v popisném úřadě, jednak ve Středočeské filharmonii jako dirigent, takže na archiv mu nezbývalo času. Po jeho smrti 1942 byl pověřen správou archivu jeho syn Zdeněk Vašata, ředitel kůru zde, kterýž se též archivu a jeho organizaci nevěnoval. Na výzvu Okresní osvětové rady v Kladně v září 1948 pověřen byl MNV správou archivu Karel Polánek, okresní*

⁹⁹ SOkA Kladno, MěNV Kladno, zápisy ze schůzí rady 1948, zápis ze schůze z 1. 10. 1948, bod I/4 („Inspektor Polánek – vedení museální služby“); zápis ze schůze z 24. 9. 1948, bod II/6 (referát právní a osvětový – zpráva referenta Sojky); též zápis ze schůze ze 17. 9. 1948, bod I/2 (předsednická sdělení).

¹⁰⁰ SOkA Kladno, OA Kladno, spisová skupina 3 (činnost archivu) z roku 1948, např. stejnopis relace Karla Polánka pro MěNV Kladno (tam čj. 1155 pres./1948 z 23. 9. 1948) o převzetí správy archivu a vedení kroniky z 2. 10. 1948, čj. 6/1948, přílohami byly protokoly o převzetí archivu a kroniky z 1. 10. 1948, signované K. Polánkem, resp. Z. Vašatou a Z. Šrámkovou. Zřejmě již nepřekvapí, že skutečný důvod Žofkova ústupu z veřejného působení, stejně jako Vašatova konce v archivu či Šrámkové coby kronikářky, ve svých studiích Karel Drvola nepostřehl. K Polánkovým aktivitám za okupace např. TAMTÉŽ, spisová skupina 15 z let 1932–1941, relace archiváře Václava Davidka (1913–1993) z Národopisné společnosti v Praze (čj. 11/41 nár. z 5. 7. 1941 a čj. 61/41 nár. z 29. 10. 1941) ohledně spolupráce, adresátem byl K. Polánek, předseda Krajského ústředí osvětových sborů. Srovnej také J. HOFFMANNOVÁ – J. PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů*, s. 137–138 (V. Davídek).

školní inspektor v. v., který se ujal práce v archivu 1. října 1948 a pracuje denně v archivu dopoledne. MNV mu dává odměnu měsíční 1 000 Kčs. Kancelář archivní jest v zimě vytápěna. Zařízení archivní a kancelářské potřeby se poznenáhlu doplňují.

V roce 1948 byl všecken listinný materiál, který byl na hromadách, roztríděn na část patrimoniální a městskou a utříděn jednak podle obsahu, jednak podle let. V roce 1949 byl vrchnostenský archiv celý zkatalogizován a upraven úplně lístkový inventář a registratura lístková podle obsahu. Bylo tak zpracováno 237 fascikulů (přes 5 000 listin a knih). Přitom bylo pátráno po starých městských archiváliích a knihách na radnici i jinde, neboť vlastní městský archiv jest velmi kusý. Bylo objeveno 67 knih městských matrik příslušníků z Kladna a mnoho spisů a plánů a map, které byly určeny pro sběr papíru.

Koncem července 1949 město postoupilo archivu další dvě místnosti v zámku a bylo možno uspořádati obecní archivy přivtělených obcí Kročehlav, Rozdělova a Dubí, které byly za protektorátu přivezeny a uloženy na haldě na půdě. Přitom se zjistilo, že staré spisy a knihy těchto obcí do roku 1900 byly většinou dány německým vládním komisařem do sběru starého papíru. Archivář tehdejší se o ně nestaral, a tak byly zničeny k velké škodě historie těchto obcí. Archivy všech tří obcí byly po opatření regálů urovnány a čekají na vnitřní zpracování kartotéční.

Do archivu jsem zachránil jako bývalý okresní školní inspektor v Kladně množství materiálu ze škol, který byl určen pro sběr, a tak založeno bylo oddělení školské, kamž zařazen byl i úplný archiv německé školy obecné v Kladně (1878–1945). Archiv německé měšťanské školy zdejší byl v revoluci 1945 ve škole zničen. Během roku 1949 sbíral jsem materiál archivní z různých dolů, jelikož jsem zjistil, že na mnohých dolech po převratu byly staré spisy a mapy z nerozumu zničeny. Zachránil jsem části a poučil jsem členy závodních rad, aby spisy neničili, ale uchovali je jako doklady historické. Sbíral jsem a stále sbírám materiál o sociálním postavení dělnictva a hornictva na Kladensku, zvláště pak o revolučních bojích v Kladně 1918–1920. Mnohé velmi důležité věci byly získány a zapůjčeny pak do Výstavy revolučního odboje dělnictva v Památníku osvobození v Praze.

V roce 1948 byl založen literární archiv kladenský, kde shromažďuji všechny kladenské tisky a díla autorů z celého okresu kladenského. Rovněž i časopisy a noviny z Kladna sbírám, ač sbírka bude značně neúplná, jelikož lidé za války ze strachu kladenské noviny zničili. Od 1. října 1948 byla zavedena výstřižková služba o Kladensku a jest denně konána ze všech novin. Koncem roku 1949 byla zrušena Společenstva živností a Svaz živností archivy těchto společenstev hodlal dáti do sběru. Až na malou část jsem všechny společenské archivy zachránil a uložil v archivu.

Jelikož jsem na vše sám, bez pomocníků, jde práce vnitřní pomalu a bude to několik let trvati, než veškeren [!] materiál sebráný zinventuji. Považuji však za nutné nejprve vše zachraňovati, aby nebylo pozdě, jako za války. K úřední potřebě byla uspořádána příruční knihovna, která má nyní 382 čísel. Knihovnu tuto obohatily dary Českého zemského archivu, Archivu ministerstva vnitra, Archivu pro průmysl a obchod [míněně Archiv pro dějiny průmyslu, obchodu a technické práce v Praze, dnes Archiv Národního technického muzea] a MNV v Kladně. [...] Obrazový materiál archivní byl

předán kladenskému muzeu, které má více místa a bude náležitě uspořádán a zinventován. Ku propagaci naší práce, hlavně záchranné, byly vydány dvě čísla letáků Staré i nové Zvěsti z Kladenska.

*Jednací protokol za rok 1949 měl 205 čísel. Návštěv v archivu bylo za rok 92, z toho tři studijní na dobu tří neděl z fakulty filosofické pražské university [...]*¹⁰¹

K. Polánkovi bezpochyby nelze upřít jisté zásluhy o rozvoj kladenského městského a od roku 1952 i okresního archivu, přesto se však při analýze dochovaných pramenů nelze ubránit dojmu, že jeho interpretace dřívějšího působení otce a syna Vašatových byly tendenční více, než je zdravo. Navzdory neustálému zdůrazňování vlastního podílu na údajně prvních pořádacích pracích nejen ve fondu Archiv města Kladno nedokázal Karel Polánek překročit svůj stín. Zůstal pouhým laikem se zájmem o historii, jehož odborný přínos pro spravovanou materii byl mnohem menší, než by se z jeho každoročních relací zdálo. Polánkovo samolibé přeceňování vlastních aktivit v kladenském archivu se bohužel promítlo – a stranou ponechme důvody proč – i do

¹⁰¹ TAMTĚŽ, OA Kladno, spisová skupina 3 (činnost archivu) z let 1948–1951, „Zpráva o stavu a činnosti městského archivu v Kladně za rok 1949“, bez čj., post 27. 4. 1950 („Archivní inspektor Dr. Miloslav Volf učinil prohlídku zdejšího archivu dne 27. 4. 1950 a vyslovil se pochvalně o vedení archivu.“), později doplněn spisový znak 118.7 (zřejmě se jedná o druhou verzi zprávy); též třeba relace archivního inspektora M. Volfa čj. 284 ze 17. 1. 1950 „Archivní inspekce: Kladno – výroční zpráva“ (u OA Kladno čj. 15/50, pres. 19. 1. 1950): „Děkuji Vám, vážený pane kolego, za zaslanou mi výroční zprávu o Vaší činnosti v roce 1949 a znaje stav archivu za pana Josefa Vašaty – mohu říci bez přehánění – že z ní mám velikou radost. Však se také letošního roku k Vám zase chystám.“, dále Volfova doporučení (metodické instrukce ohledně spisů obecních úřadů v letech 1850–1945, fondů podniků a peněžních ústavů, též „podnítit psaní pamětí v řadách starých dělnických činovníků [...] získat pozůstatky archivů starých dělnických spolků [...] učinit podobný pokus také u posledních funkcionářů sociálně demokratické strany na Kladně“); případně ustanovení letopisecké komise (předseda národního výboru Jaroslav Špaček, Karel Stodola, Josef Kos a Karel Polánek; u OA Kladno čj. 47/49 z 11. 2. 1949); dále třeba stejnopis „II. výroční zpráva o činnosti Městského archivu v Kladně v roce 1950“ z 10. 1. 1951, s. 1–2: „Městský archiv jest umístěn v budově kladenského zámku čp. 1, kde má tři malé místnosti a jednu místnost pro musejní knihovnu. Hlavní pracovna archiváře jest místnost klenutá, opatřená mřížemi v oknech, vnější dveře jsou pobity plechem, regály jsou většinou kovové. Místnost se vytápí regulačními kamny, otop a čištění uhrazuje MNV [...] Jelikož archiv sám i pamětní kniha města Kladna od Josefa Vašaty jsou velmi kusé v podání historických zpráv o životě města hlavně v době novější, jest pátráno ze všech sil po drobných zprávách o životě našeho lidu jak ve starých časopisech, tak i v ústním podání starých pamětníků, kteří jsou v archivu vyslechnuti a zprávy jejich zapsány. Týká se to hlavně zpráv o boji dělnického lidu kladenského za práva a proti sociálnímu útlaku.“, dále chvála správce muzea Josefa Švejdy, jenž pořizoval rešerše v pražských archivech a z kladenských matrik; nebo stejnopis „Zpráva o městském archivu“ z 23. 3. 1951: „Personálie: Až do roku 1948 nemělo město zvláštního archiváře. Archiv spravoval městský úředník bez zvláštního poslání a zájmu.“; případně TAMTĚŽ, skupina 4 (archivev okrese) z let 1948–1955, stejnopis Polánkovy zprávy kulturně-regionální komise z 15. 12. 1948; nebo TAMTĚŽ, kniha návštěv městského archivu 1949–1958. Srovnej také SOKa Kladno, MěNV Kladno, zápisy ze schůzí zastupitelstva 1949, zápis ze schůze z 11. 2. 1949, bod 3 (volby komisi): „Letopisecká komise zůstává v dosavadním složení jen s tou změnou, že místo Zory Šrámkové funguje nový kronikář Josef [!] Polánek.“

pozdějších zpráv a článků o činnosti archivu, ať již pocházejí z pera druhého okresního archiváře Stanislava Krajníka, nebo třeba naposledy Karla Drvolý.¹⁰²

Během roku 1949 začal Polánek zpracovávat fond Archiv města Kladno, pro který použil nepříliš vhodné, nicméně alespoň částečně věcným souvislostem uzpůsobené umělé pořádací schéma, bohužel však minimálně respektující původní spisovou manipulaci, v němž např. signaturu KL nesou „spisy městečka a města Kladna“, samozřejmě chronologicky řazené, nebo sign. A až V „knihy města Kladna“ (např. A pro zápisy ze schůzí městské rady, B zastupitelstva, D pro část účetních knih). Ovšem skutečným „majstrštykem“ je sign. DR, pod kterou je zařazen „archiv drobný (dokumentace)“, ve skutečnosti subjektivní výběr jednotlivin napříč všemi dostupnými fondy. Zde se nejzřetelněji projevil Polánkův muzejní přístup, když byl opakovaně schopen evidovat třeba novinové výstřižky.¹⁰³ Na druhou stranu lze projeviti větší pochopení pro dobově podmíněnou signaturu SC, tedy „archiv dělnických bojů a socialismu“, kam Polánek opět soustředil dokumenty vybrané z ostatních spravovaných fondů.¹⁰⁴

Koncem února 1950 absolvoval Polánek v Praze krajský archivní kurs, podle fotografie frekventantů mj. společně s Vladimírem Slunečkem ze Slaného a Jindřichem Wolffem z Unhoště, nezdá se však, že by toto školení mělo na jím uplatňovaný modus operandi nějaký zásadní vliv. „Gros“ jeho pořádacích prací i nadále spočívalo ve zpracovávání Archivu města Kladno, k němuž vytvářel kartotéku, řazenou podle vlastního manipulačního schématu. Mnohem více času věnoval jednak

¹⁰² Např. S. KRAJNÍK, *Okresní archiv v Kladně*, s. 329: „Avšak teprve s nástupem bývalého okresního školního inspektora Karla Polánka (1948–1953), zkušeného organizátora a kulturně-osvětového pracovníka, začíná doba skutečného kvalitativního i kvantitativního růstu kladenského archivu, který se v roce 1952 z iniciativy tehdejšího krajského archivu v Praze přetvořil v archiv okresní.“ S touto vzletnou charakteristikou však poněkud koliduje již první Krajníkovy zpráva o činnosti kladenského archivu, srovnej SOKA Kladno, OA Kladno, spisová skupina 2 (zprávy o činnosti) z let 1952–1958, stejnopis zprávy o činnosti za rok 1953 z 23. 1. 1954, zn. III-055.8-9, určená referátu pro vnitřní věci ONV Kladno, kde je třeba hned v úvodu uvedeno: „Jeho odchod [tj. Karla Polánka, který zemřel 25. 12. 1953] pociťuje bolestně zejména jeho nástupce, [od 1. 1. 1954 Stanislav Krajník] který postrádá jak znalosti místních poměrů a osobností, tak také potřebné orientace ve fondech kladenského archivu a v písemné agendě po svém předchůdci, která je neuspořádaná a neúplná [...]“. Celkový přehled o činnosti všech archivů v tehdejším okrese Kladno za léta 1945–1957 např. TAMTÉŽ, stejnopis relace OA Kladno čj. 63/58-3 z 8. 4. 1958 („Příspěvek pro Středočeský sborník historický II“) pro Archivní oddělení krajské správy ministerstva vnitra.

¹⁰³ SOKA Kladno, AM Kladno, z několika desítek případů třeba provizorní sign. DR-274 („hornictví – články novinářské“) nebo DR-330 („Kladensko – novinové výstřižky“). Bohužel v přístupu muzeí k archiváliím se za téměř osmdesát let příliš nezměnilo, jsou-li vůbec archivní fondy a sbírky přiznány do Centrální evidence sbírek muzejní povahy, což zdaleka není pravidlem, k této systémové chybě srovnej třeba Robert R. NOVOTNÝ, *Archiválie a muzea*, *Archivní časopis* 53, 2003, s. 145–154.

¹⁰⁴ SOKA Kladno, OA Kladno, např. spisová skupina 3 (činnost archivu) z let 1948–1951, stejnopis „II. výroční zpráva o činnosti Městského archivu v Kladně v roce 1950“ z 10. 1. 1951, s. 6–7 („Přehled archivního materiálu“).

akvizicím archiválií (živnostenská společenstva, školské fondy), především však nově vytvořenému hornickému a hutnickému oddělení („Montana“), tzv. literárnímu archivu („Kladnensia“) a „rozšiřování archivního oddělení o sociálním boji dělnictva na Kladensku“¹⁰⁵

Srovnáme-li rozpočty městského archivu z prvních let Polánkova úřadování, můžeme konstatovat, že výraznější podpory se mu ze strany národního výboru dostalo až od roku 1950. Zatímco v tom předcházejícím si musel vystačit s pouhými patnácti sty korunami, „na rok 1950 bylo již do státního rozpočtu MNV zařaděno [!] 18 000 Kčs na osobní náklad a 18 000 Kčs na věcný náklad.“ Stejnou částku měl čerpat také v roce 1951.¹⁰⁶ V této souvislosti se jeví být zajímavou žádost V. Slunečka školskému a kulturnímu referátu slánského národního výboru o větší finanční podporu městského archivu z května 1950, ve které nelze přehlédnout osten nevraživosti vůči sousednímu okresnímu městu: „Podle směrnic archivního inspektorátu [...] žádám zdvořile, aby v rozpočtu MNV na rok 1951 bylo pamatováno na náležité dotování městského archivu. Dosavadní náklad – pouze osobní – činí 2 400 Kčs archiváři a 1 200 Kčs odměnu kronikáři. Věcný náklad neměl zvláštní položky [...] je třeba zařadit do rozpočtu dostatečně vysokou částku, jako je tomu v jiných městech. Kladno, jehož archiv jako bývalé vesnice bez magistrátu je sotva setinou našeho archivu, má archiv výborně vybavený a dotovaný letos i pro příští rok částkou 30 000 Kčs na věcné výdaje, odměna archiváři (inspektor Polánek) je 18 000 Kčs, jeho pomocníku (ředitel Švejda) 6 000 Kčs ročně. Podobně je tomu i v Rakovníku, kde jsou dva archiváři (kolegové Renner a Gürtler) [!] a jinde. [...]“¹⁰⁷

A připomeňme také poslední období existence Musejního a archivního spolku Kladno, rozšíření jehož názvu inicioval v květnu 1950 právě místopředseda Karel Polánek. O rok dříve sice absorboval zrušenou Přírodovědeckou společnost v Kladně, sám však koncem listopadu 1951, krátce po přijetí zákona č. 68/1951 Sb., o dobrovolných organizacích a shromážděních, zanikl a stal se pouhým „musejním a archivním kroužkem“, přičleněným k Okresní osvětové besedě Kladno.¹⁰⁸

¹⁰⁵ SOkA Kladno, OaMA Slaný, agenda z let 1949–1951, fotografie účastníků krajského archivního kursu; případně SOkA Kladno, OA Kladno, spisová skupina 3 (činnost archivu) z let 1948–1951, stejnopis relace Městského archivu Kladno čj. 98/50 z 28. 2. 1950 archivnímu inspektorovi M. Volfovi: „5) V krajském kursu pro archiváře v Praze 1950 byl Karel Polánek, školní inspektor v. v.“; k průběhu pořádacích prací např. TAMTÉŽ, zprávy o činnosti z let 1949–1951.

¹⁰⁶ TAMTÉŽ, zprávy o činnosti z let 1949–1951.

¹⁰⁷ SOkA Kladno, OaMA Slaný, agenda z let 1949–1951, stejnopis žádosti o dotaci archivu v rozpočtu MěNV Slaný z 6. 5. 1950, bez čj. Původně učitel, poté správce muzea Jan Renner (1869–1959) působil v rakovnickém městském archivu od roku 1906, kde s ním krátce (1946–1952) spolupracoval také středoškolský profesor Miroslav Görtler (1911–1982), srovnej J. HOFFMANNOVÁ – J. PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů*, s. 535 (J. Renner).

¹⁰⁸ SOkA Kladno, ONV Kladno I, spis zn. 262 z roku 1951, relace Musejního a archivního kroužku Kladno čj. 131 z 10. 12. 1951 („Přeměna Musejního a archivního spolku na Musejní a archivní kroužek v Kladně“; u ONV zn. 262-III-1951, pres. 12. 12. 1951): „Správní výbor bývalého Musejního a archivního spolku v Kladně sešel se v neděli dne 9. prosince 1951 v místnosti Městského archivu

V létě 1951 přešla „*správa místních a okresních národních archivů*“ od ministerstva školství, věd a umění do gesce ministerstva vnitra. Stejně tak přebraly „*péči o archivnictví v kraji*“ referáty vnitra a bezpečnosti příslušných krajských národních výborů, respektive jim podřízených ONV, které měly zajistit, aby „*pro plánování na rok 1952 mohly již býti náležitě zajištěny personální, hmotné i rozpočtové potřeby archivů národních výborů v rámci oboru ministerstva vnitra*“.¹⁰⁹ Dost možná i z tohoto důvodu vyhlížel Polánek rok 1952 poměrně optimisticky, přičemž nezapomněl zdůraznit své zásluhy: „*Jest mou opravdovou radostí, že mohl jsem od 1. října 1948, jsa již na odpočinku, pracovati na vybudování Městského archivu v Kladně, k němuž mne váže láska k starým památkám archivním a k minulosti i budoucnosti města Kladna, v dějinách našeho dělnického hnutí tak zasloužilého. Práce je mnoho a přemáhá často mé síly, ale za pomoci oddaných přátel našich starostlivostí a za podpory MNV a ONV rád překonávám potíže, dané špatným umístěním archivu v naději, že snad přece se dočkám možnosti jeho rozšíření a vybudování tak, jak toho naše doba vyžaduje.*“¹¹⁰

Smečno, Buštěhrad, Zlonice a Vraný

U všech čtyř uvedených poddanských měst a městeček můžeme shodně konstatovat, že o činnosti jejich kanceláří víme spíše méně než více, a to i s ohledem na značnou torzovitost dochované archivní materie. Třeba ve fondu Archiv města Smečno (do roku 1882 Muncifaj) sice najdeme úřední knihy a spíše jednotliviny aktového materiálu již ze 17. století, ovšem bez rozeznatelného manipulačního systému, přestože M. Volf psal o „*jednotně organizované městské registratuře od roku 1655 až dodnes*“, přičemž měla mít „*75 signatur, takže podle množství spisů se některá hesla*

v Kladně, aby učinil potřebná opatření k přičlenění k Okresní osvětové besedě, ježto podle výnosu ONV v Kladně zn. 262-1951-III Musejní a archivní spolek v Kladně formálně zanikl a změnil se v Musejní a archivní kroužek při Okresní osvětové besedě.“; intimát ONV Kladno zn. III-262-1951 ze 17. 11. 1951 s doporučením včlenění spolku jako odboru do Okresní osvětové besedy do 31. 12. 1951; intimát ONV Kladno zn. III-262-1951 z 29. 11. 1951 o přičlenění kroužku k Okresní osvětové besedě: „*Tím spolek „Musejní a archivní spolek v Kladně“ zanikl.*“; také např. relace Musejního spolku Kladno čj. 40 z 16. 5. 1950 (u ONV čj. 4354, pres. 17. 5. 1950, zn. Sp-M-3) o změně názvu, resp. akceptace přejmenování ONV Kladno, čj. 4353 ze 17. 5. 1950, zn. Sp-M-3: „*[...] bude se spolek nadále jmenovati „Musejní a archivní spolek v Kladně“. Jeden stejnopis změněných stanov se vrací.*“; dále třeba relace Musejního spolku Kladno čj. 28 z 25. 4. 1949 (u ONV čj. 4781, pres. 25. 4. 1949, zn. Sp-M-3): „*Zároveň se oznamuje, že Přírodovědecká společnost v Kladně splynula s Musejním spolkem a přestala jako samostatný spolek existovat.*“ Srovnaj mylné interpretace K. DRVOŤA, *Kladenský přírodovědec RNDr. Josef Žofka*, s. 136, resp. TÝŽ, *Příspěvek k historii kladenského muzea*, s. 17.

¹⁰⁹ SOKA Kladno, ONV Kladno I, manipulace 1951–1954, zn. 055.8 a zn. 355, oběžník referátu pro školství, osvětu a tělesnou výchovu KNV Praha zn. IV/2-355-23/7 1951-K z 24. 7. 1951 „*Archivy národních výborů – jednotné řízení a rozpočtování*“ (u ONV Kladno pres. 27. 7. 1951, zn. IV/1-355).

¹¹⁰ SOKA Kladno, OA Kladno, spisová skupina 3 (činnost archivu) z let 1948–1951, stejnopis zprávy o činnosti za rok 1951, s. 5.

vícekrát opakují". Spisovna se starou registraturou, kterou měl před rokem 1939 „urovnat“ učitel L. Polenský, byla umístěna v prvním poschodí radnice. Během války prý byl „archiv“ rozptýlen „na různá místa v budově i v soukromí a utrpěl rozházením i ztrátami některých archiválií“.¹¹¹

Již od konce 19. století sice Buštěhrad (do 1880 Buckov) opakovaně vykazoval „městský archiv“ ve svých relacích pro Zemský výbor Království českého, jednalo se ale pouze o obecní spisovnu, umístěnou v budově radnice, kterou měl zpravidla na starosti tajemník úřadu. V tomto modu fungovala městská kancelář až do padesátých let 20. století.¹¹²

Ve Zlonicích a ve Vraném byly jejich „archivey“ v péči městských tajemníků také situovány ve zvlášť vykázaných místnostech tamních radnic. Přestože byly zaznamenány snahy o uspořádání staré registratury – jako třeba v červenci 1905 ve Zlonicích, kde Jaroslav Věnceslav Benda použil vlastního umělého manipulačního schématu – zůstalo nakonec z různých důvodů pouze u těchto pokusů, dnes v samotných archivních fondech jen stěží rozeznatelných.¹¹³

*

¹¹¹ SOKA Kladno, OaMA Slaný, agenda z roku 1958, stejnopis relace čj. OA 17/58 z 11. 2. 1958 (u ONV Slaný čj. 1130/58 vnitř. 19) „Archivnictví v okresu 1945–1957“ pro archivní oddělení při Krajské správě ministerstva vnitra v Praze. Též M. VOLF, *Popis městských archivů v Čechách*, s. 259–260 (Smečno).

¹¹² SOKA Kladno, Archiv města Buštěhrad, např. pamětní kniha 1891–1956, fol. 18r (1900): „Ve schůzi dne 29. 5. zvolen městským archivářem dosavadní tajemník města František Křeček a ku pomoci jemu přidán člen výboru František Rott.“; dále TAMTĚŽ, ONV Kladno I, spis sign. 6-11/70, odpověď MNV Buštěhrad čj. 5048 z 22. 9. 1945 na oběžník ONV Kladno čj. 18 385 z 27. 8. 1945: „[...] archiv jest uložen na radnici [...] není zkatalogisován [...] nemá správce [...]“; nebo třeba M. VOLF, *Popis městských archivů v Čechách*, s. 39 (Buštěhrad). K depozitáři Československého státního archivu zemědělského v buštěhradském zámku srovnej např. Jiří TYWONIAK a kol., *Státní archiv v Praze. Průvodce po archivních fondech*, svazek 2, Praha 1960, s. 6–7.

¹¹³ SOKA Kladno, OaMA Slaný, agenda z roku 1958, stejnopis relace čj. OA 17/58 z 11. 2. 1958 (u ONV Slaný čj. 1130/58 vnitř. 19) „Archivnictví v okresu 1945–1957“ pro archivní oddělení při Krajské správě ministerstva vnitra v Praze; dále třeba TAMTĚŽ, OÚ Slaný, sign. I-20a/128 (1941–1943), kde mj. intimát vedoucího AMV okresnímu hejtmanu čj. I-3e/985 z 5. 1. 1943 „Stadtarchiv und städtische Registratur in Neu-Straschitz, Slonitz und Schlau“ (u OÚ Slaný čj. 699, pres. 8. 1. 1943); také koncept dvojjazyčného intimátu zlonického městskému úřadu čj. 699-I-20a/128 z 13. 1. 1943 („Stadtarchiv und städtische Registratur in Slonitz“): „[...] bylo zjištěno, že městský archiv, který počíná spisy z roku 1705, se nalézá definitivně na půdě radnice [...] Předsedovi správní komise ukládám, aby městská registratura a městský archiv byly umístěny společně v jedné způsobilé místnosti pod zámkem a opatrovány učitelem, který o to má zájem.“; případně relace Obecního úřadu Zlonice čj. 143 z 19. 1. 1943 (u OÚ Slaný čj. 1740, pres. 20. 1. 1943): „Zu Ihrem Schreiben [...] teile mit, dass das Stadtarchiv und die städtische Registratur nach der Anregung des Landesarchivars von den [!] Dachboden des Rathauses schon verlegt wurde und zwar in einem geeigneten verschliessbaren Raum, wo der ganze Archiv [...] mit Gemeindebediensteten versehen ist.“ Též M. VOLF, *Popis městských archivů v Čechách*, s. 320 (Vraný), s. 326 (Zlonice).

V první části naší studie jsme se mohli řady otázek souvisejících s působením městských kancelářů a posléze archivů pouze letmo dotknout, případně naznačit další nabízející se směry výzkumu. Všechny tak i nadále čekají na své důkladnější zpracovatele.

Pokračování v příštím čísle.

MATERIÁLŸ

Mezi bezradností a pasivitou. Komunistická strana Československa v okrese Praha-východ v letech 1986–1989

MARTIN DOLEJSKÝ

Martin Dolejský, Between cluelessness and passivity: The Communist Party of Czechoslovakia in the Prague-East District in 1986–1989

The following text is an analysis of the activities of the district organisation of the Communist Party of Czechoslovakia in the Prague-East District in the second half of the 1980s. Readers are introduced to the professional background of the research, a brief description of the delimited area and the policy of the Communist Party of Czechoslovakia carried out at the national level. Attention is focused in greater detail on the examples of the declared perestroika of the communist party life and the related changes.

Keywords

Communist Party of Czechoslovakia, Prague-East District, perestroika

„Zeď nám spadla, zeď nám spadla, kdopak nám ji postaví, starej Husák není doma a Jakeš to neumí.“¹

Úvod

Úvodní citát pochází z knihy levicového filozofa Ivana Svitáka a jde o variaci na českou lidovou píseň, která kolovala mezi lidmi v závěru osmdesátých let 20. století a v tomto případě ukazuje na bezradnost vedoucích představitelů státu a Komunistické strany Československa (dále KSČ). „Starej Husák“ neboli Gustáv Husák² se v té době nacházel

¹ Ivan SVITÁK, *Budoucnost bez komunismu*, Praha 1990, s. 140.

² Gustáv Husák (1913–1991) byl absolvent práv a po vysoké škole pracoval jako advokátní koncipient. V roce 1929 vstoupil do Komsomolu a o 4 roky později i do Komunistické strany Československa (dále KSČ), angažoval se ve studentském hnutí. V době Slovenského národního povstání patřil mezi nejvýznamnější představitele Komunistické strany Slovenska. Po volbách v roce 1946 byl jmenován předsedou Sboru pověřenců. V roce 1951 byl zatčen a o 3 roky později odsouzen na doživotí ve vykonstruovaném procesu. Z vězení byl propuštěn na amnestii v roce 1960, zaměstnán byl v Ústavu státu a práva Slovenské akademie věd. V dubnu 1968 byl jmenován místopředsedou vlády. Jeho mocenský vzestup začal po srpnu 1968, kdy se sblížil s tzv. realisty. Jeho postup byl Sověty náležitě oceněn a v dubnu 1969 se stal prvním (od roku 1971 generálním) tajemníkem KSČ, funkci vykonával do prosince 1987. Opatrně se přihlásil ke Gorbačovově perestrojce. Po roce 1987 zůstal prezidentem a členem předsednictva ústředního výboru (dále ÚV) KSČ, ale do politického dění už příliš nezasahoval. Dne 10. 12. 1989 jmenoval vládu národního porozumění a rezignoval. Zbytek

již pouze na Pražském hradě a vykonával úřad prezidenta republiky a funkci generálního tajemníka KSČ po něm převzal Miloš Jakeš.³ V následujícím příspěvku se nebudeme věnovat lidovému folkloru, ale KSČ v okrese Praha-východ v období let 1986 až 1989. Krize politického režimu, která vygradovala na sklonku osmdesátých let 20. století, měla mnohé příčiny, které se projeví i mezi členy KSČ na nižších stranických úrovních. Není náhodou, že ona krize, která dlouhodobě ve straně panovala a byla předmětem diskuzí, přispěla nakonec k rychlému zhroucení režimu.⁴

Zaměříme se na některé mechanismy uplatňování vedoucí úlohy strany,⁵ kterých bylo i na regionální úrovni dosahováno převážně tím, že KSČ sloužila jako doplňující a paralelní struktura státní správy.⁶ Komunistická strana ve druhé polovině osmdesátých let 20. století mohla působit jako monolitní, zcela nehybná a stagnující. Neustále se opakující vyprázdněné fráze o zlepšujících se hospodářských výsledcích, stále stejní vedoucí činitelé ve straně a řada dalších faktorů utvrzovaly obyvatele tehdejšího Československa (dále ČSSR) v pocitu zacyklení a hluboké hospodářské, politické i mravní krize. Neschopnost přijetí a prosazení hlubších

života strávil v Bratislavě. Viz Zdeněk DOSKOČIL, *Gustáv Husák*, in: Petr Anev – Matěj Bílý (eds.), *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989)*. A–K, Praha 2018, s. 503–508.

³ Ke střídání na postu generálního tajemníka ÚV KSČ došlo 17. 12. 1987. Poté Miloš Jakeš funkci vykonával do 24. 11. 1989, kdy rezignoval v souvislosti s listopadovými událostmi a byl do 20. 12. téhož roku nahrazen Karlem Urbánkem. Po mimořádném sjezdu KSČ došlo k reorganizaci a funkce generálního tajemníka strany zanikla.

Miloš Jakeš (1922–2020) byl elektrotechnik, který po maturitě pracoval jako konstruktér v Baťových závodech ve Zlíně. V roce 1945 vstoupil do KSČ a stoupal ve stranické hierarchii od desítkového důvěrníka či zastával různé funkce ve Svazu mládeže. V roce 1955 byl vyslán na Vysokou stranickou školu do Moskvy (poznal se zde s Alexandrem Dubčekem). Prošel několik řídicích funkcí a na XIII. sjezdu KSČ v roce 1966 byl zvolen členem Ústřední kontrolní a revizní komise KSČ, o rok později získal na vysoké politické škole ÚV KSČ titul RSDr. Od března 1968 do prosince 1977 působil jako předseda zmíněné komise. V prosinci 1977 byl kooptován do ÚV KSČ jako tajemník zemědělství, potravinářského průmyslu, lesního a vodního hospodářství. Současně byl členem sekretariátu ÚV KSČ a kandidátem předsednictva ÚV KSČ, vykonával funkci předsedy zemědělské komise ÚV KSČ. Členem předsednictva ÚV KSČ byl zvolen roku 1981. V prosinci 1987 byl zvolen generálním tajemníkem KSČ. Také on se přihlásil k perestrojce, ale dění v SSSR sledoval spíše s obavami. V listopadu 1989 nepoužil ozbrojených sil proti demonstrantům a rezignoval. Už 7. 12. 1989 byl vyloučen z KSČ bez možnosti se hájit. Z politiky se poté stáhnul. Viz Jiří KŘEŠŤAN, *Miloš Jakeš*, in: P. Anev – M. Bílý (eds.), *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989)*. A–K, s. 524–529.

⁴ Jaroslav PAŽOUT, *Neklid před bouří. Členská základna Komunistické strany Československa na sklonku normalizace*, Soudobé dějiny 27/3–4, 2020, s. 477.

⁵ Vedoucí postavení komunistů bylo zakotveno i v Ústavě. Článek číslo 4 uváděl: „Vedoucí silou ve společnosti i ve státě je předvoj dělnické třídy, Komunistická strana Československa, dobrovolný bojový svazek neaktivnějších a neuvědomělejších občanů z řad dělníků, rolníků a inteligence.“ (Ústava Československé socialistické republiky, Praha 1960, s. 10).

⁶ Petr CAJTHAML, *Nomenklatura a další mechanismy uplatňování moci KSČ ve společnosti*, in: Jan Kalous – Jiří Kocian (eds.), *Česky a slovenský komunismus (1921–2011)*, Praha 2012, s. 203.

změn na jedné straně nás nesmí dovést k unáhleným soudům o monolitnosti KSČ na straně druhé. I přes značné limity probíhala na všech úrovních strany diskuze. Detailní pohled může potvrdit, nebo naopak vyvrátit často zmiňované představy o závěrečném období normalizace a poukázat například na dlouhodobé problémy a změny či naopak na progresivní způsoby jednání.

Jádrem a hlavním tématem textu bude popsání situace okresní organizace komunistické strany okresu Praha-východ v závěrečném období existence režimu s nastíněním problémů, se kterými se potýkala. Pozornost zaměříme na oblast kádrové politiky, stranické struktury a jejího fungování, na řídicí a rozhodovací mechanismy (v dobové terminologii tzv. vnitrostranická demokracie),⁷ na stav členské základny a její vývoj, ale také na dříve často citovaný pojem přestavba a její percepce na okresní úrovni. Vzhledem k tomu, že dění na okresní úrovni bylo v systému demokratického centralismu⁸ silně ovlivněno děním na celostátní, ba dokonce mezinárodní úrovni, nevyhne se náš text ani základním informacím obecnějšího rázu. Nutné je také uvedení stručné charakteristiky okresu Praha-východ, která má přímou souvislost například s profesní skladbou členů KSČ a s dalšími aspekty. V případě časového vymezení se držíme historických mezníků, kterými jsou XVII. sjezd KSČ v březnu 1986 a zhroutení režimu na konci roku 1989. Na přelomu února a března 1986 hovořil sovětský vůdce Michail S. Gorbačov⁹ na XXVII. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu o tom, že bude nutné přistoupit k radikální

⁷ Dle tehdejších definic je vnitrostranická demokracie „nejvyšším typem socialistické demokracie, neboť zaručuje vůli většiny při řešení otázek života a činnosti strany, v realizaci její politiky. Neproklamuje pouze práva a povinnosti komunisty, jak jsou zakotveny ve stanovách KSSS, ale současně je zárukou jejich realizace“. (V. A. KULINČENKO, *Vnitrostranická demokracie a zvyšování aktivity komunistů*, Praha 1980, s. 43).

⁸ S pojmem pracoval již V. I. Lenin, který ho definoval následovně: „Jsme pro demokratický centralismus. A je třeba jasně pochopit, jak dalece se liší demokratický centralismus od centralismu byrokratického na jedné straně a od anarchismu na druhé straně. Odpůrci centralismu neustále zdůrazňují autonomii a federaci jako prostředky boje proti nahodilostem centralismu. Ve skutečnosti demokratický centralismus naprosto nevylučuje autonomii, ale naopak předpokládá její nutnost.“ (Vladimír I. LENIN, *Spisy* 27, Praha 1954, s. 201. Koncept článku Nejblíží úkoly sovětské moci). V období 80. let 20. století se jednalo o sice užívaný, ale vyprázdněný termín dobové ideologie.

⁹ Michail S. Gorbačov (1931–2022) byl absolventem práv a ještě v době studií vstoupil do Komunistické strany Sovětského svazu (dále KSSS). Po studiích působil v různých funkcích Komsomolu. V roce 1970 se stal náměstkem pro zemědělství, další rok členem ÚV KSSS. V listopadu 1979 byl zvolen kandidátem Politbyra ÚV KSSS a v říjnu 1980 pak řádným členem Politbyra. V roce 1985 se stal po zesnulém Konstantinu U. Černěnkovi generálním tajemníkem KSSS. Na zmíněném stranickém sjezdu o rok později přišel se svojí politikou otevřenosti a přestavby. Jednalo se o sérii ekonomických a politických reforem. Přispěl také ke sbližení SSSR s USA. V březnu 1990 byl zvolen prvním a posledním prezidentem SSSR. V tomto roce také získal Nobelovu cenu za mír. Nedokázal zabránit kolapsu sovětského impéria, odmítal silová řešení a 25. 12. 1991 rezignoval. V řadách sociální demokracie se pokoušel o návrat do ruské politiky, ale bez úspěchu. Nejnověji k jeho osobě William TAUBMAN, *Gorbačov. Život a doba*, Praha 2022.

reformě, což byl odvážný posun v jeho dosavadní rétorice.¹⁰ XVII. sjezd KSČ konaný v březnu téhož roku se k této politice, nejprve spíše formálně, přihlásil a v následujících letech lze v rozhodování stranických orgánů spatřovat určité kroky, které mohou být zpětně vykládány v duchu tehdejší přestavby jako reformní. V praxi se tak, nejprve v rétorické rovině a později i v praxi, tato politika přenášela na nejnížší složky strany (v konečné fázi na základní organizace).

Východiska

Na počátku tohoto textu stálo studium archivních pramenů. Při zpracovávání tématu závěrečné fáze existence režimu a de facto i strany jako takové je možné čerpat z archivních materiálů stranické provenience. Na prvním místě to je fond Komunistická strana Československa – okresní výbor Praha-východ uložený ve Státním okresním archivu Praha-venkov se sídlem v Dobřichovicích. Zde se nacházejí zápisy pléna a rady okresního výboru KSČ Praha-východ (dále OV KSČ Praha-východ), stejně jako materiály ze stranických konferencí, včetně té mimořádné z prosince 1989. Okrajově využíváme také materiály z fondu Komunistická strana Československa – Středočeský krajský výbor, který je uložený ve Státním oblastním archivu v Praze. Bohužel nemohlo být využito materiálů z provenience Státní bezpečnosti.¹¹

Při našem bádání byly využity i oficiální stranické dokumenty OV KSČ Praha-východ. Zde však nastává problém s jistou jednostranností. I přes občasné náznaky kritických projevů je složité se dobrat k jádru problému. K doplnění proto posloužily situační zprávy *Vnitrostranická informace*,¹² ale také běžný periodický tisk, především *Rudé právo* a *Svoboda*,¹³ a různé publikace propagačního rázu.

¹⁰ XXVII. sjezd Komunistické strany Sovětského svazu 25. února – 6. března 1986. *Dokumenty a materiály*, Praha 1986, s. 34.

¹¹ Ve fondech příslušných územních útvarů Státní bezpečnosti a Sboru národní bezpečnosti, uložených v Archivu bezpečnostních složek, Oddělení archivních fondů MV ČR, StB a vojsk MV (Kanice u Brna), se k období 1986 až 1989 žádné situační zprávy (svodky) z okresu Praha-východ bohužel nedochovaly, a to ani po linii Státní bezpečnosti, ani Veřejné bezpečnosti, ani souhrnné situační zprávy okresní správy Sboru národní bezpečnosti Praha-východ jako celku.

¹² První číslo *Vnitrostranických informací* bylo politickoorganizačním odborem ÚV KSČ vydáno 20. 7. 1979, do konce tohoto roku vyšlo ještě dalších devět čísel. I v následujících letech se s určitými výjimkami udržela zhruba čtrnáctidenní frekvence. Počet čísel výrazně stoupl v roce 1989, kdy jich bylo vydáno celkem 55. Pro náš text je toto periodikum důležité proto, že pro jeho přípravu byly využívány zprávy krajských, respektive městských výborů KSČ, které obsahovaly mimo jiné relace o politické situaci a událostech v jednotlivých regionech, náladách obyvatelstva, příkladech zabezpečování klíčových úkolů či vnitřním životě komunistické strany. Viz J. PAŽOUT, *Neklid před bouří*, s. 478.

¹³ *Rudé právo* vycházelo v letech 1920 až 1995. V letech 1921 až 1990 bylo ústředním tiskovým orgánem KSČ. V roce 1988 dosahoval jeho sobotní náklad 1 507 000 výtisků. Časopis *Svoboda* vycházel v letech 1922 až 1990, jednalo se o orgán Středočeského krajského výboru KSČ.

I přes skutečnost, že je v posledních letech v české a slovenské historiografii věnována závěrečnému období komunistického režimu pozornost, příspěvků regionálního rázu je minimum a ke zpracování této problematiky v případě okresu Praha-východ dosud nedošlo.¹⁴ I přesto však existující literatura poskytuje důležitý rámec k regionálnímu bádání. Narůstající počet textů, které se věnují závěrečnému období existence režimu na celostátní úrovni, pouze dokládá a podtrhuje důležitost zpracování tématu na úrovních okresů a případně i obcí či podniků.

Okres Praha-východ – stručná charakteristika

Okres Praha-východ společně s okresem Praha-západ bezprostředně obklopuje hlavní město. V polovině osmdesátých let měl rozlohu 596 km² a s vysokým počtem obyvatel (96 637 osob k 1. červenci 1984) patřil k okresům s relativně vysokou hustotou obyvatel v republice. Od svého vzniku v roce 1960 doznal určitých změn, kdy bylo k hlavnímu městu přičleněno 26 obcí.¹⁵ Okres lze v námi sledovaném období označit jako průmyslově zemědělský.¹⁶ Vedoucím hospodářským odvětvím okresu byl průmysl, kde strojírenský průmysl tvořil téměř polovinu objemu produkce (47,5 %), následován hutnictvím neželezných kovů (24,2 %) a průmyslem potravinářským (21,0 %).¹⁷ Průmyslové závody byly soustředěny především na severu okresu, kde se dodnes nachází i Aero Vodochody, již v osmdesátých letech zdaleka nejvýznamnější podnik co do objemu výroby a zisku. Z dalších významných

¹⁴ Situaci v KSČ v celorepublikovém měřítku se zabývá Martin ŠTEFEK, *Za fasádou jednoty. KSČ a SED po roce 1985*, Červený Kostelec 2014; P. CAJTHAML, *Nomenklatura a další mechanismy uplatňování moci KSČ ve společnosti*, in: J. Kalous – J. Kocian (eds.), *Český a slovenský komunismus (1921–2011)*, Praha 2012; Jaroslav CUHRA – Marie ČERNÁ, *KSČ a její pozice v rámci kádrového systému komunistického Československa*, in: TAMTĚŽ; Norbert KMEŤ, *Aktivita a pasivita stranických organizací počas normalizácie*, in: TAMTĚŽ; Michal PULLMANN, *Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu*, Praha 2011; Petr KOLÁŘ – Michal PULLMANN, *Co byla normalizace? Studie o pozdním socialismu*, Praha 2016; Nejnověji k tématu v podobě syntézy potom Jiří KOCIAN – Jaroslav PAŽOUT – Tomáš VILÍMEK – Stanislav BALÍK – Vít HLOUŠEK, *Dějiny Komunistické strany Československa IV. (1969–1993)*, Praha 2020. Přehled regionálního bádání do roku 2002 podává Milan OTÁHAL, *Normalizace 1969–1989. Příspěvek ke stavu bádání*, Praha 2002, s. 86–88. Závěrečnému období existence KSČ se autor tohoto příspěvku blíže věnoval na příkladě města Čelákovice. Martin DOLEJSKÝ, *Krise Komunistické strany Československa*, in: David Eisner – Jan Hergesell (eds.), *V naději. Přelomové roky 1989 a 1990 v Čelákovících*, Čelákovice 2019, s. 55–72.

¹⁵ *Okres Praha-východ ve fotografiích a číslech*, Praha 1985, s. 3. Území okresu se snížilo o více než pětinu a podstatně se snížil počet obyvatelstva, protože mezi obcemi připojenými k Praze byly při první delimitaci v roce 1968 velké obce Čakovice, Kbely a Kyje a při druhé delimitaci v roce 1974 Dolní a Horní Počernice, Klánovice, Uhřetěves, Újezd nad Lesy a Vinoř. Viz *Ekonomika Středočeského kraje v 5. pětiletce*, Praha 1976, s. 115.

¹⁶ O historii průmyslu a nejvýznamnějších podniků a odvětví okresu podává stručný přehled publikace Jaroslav LÁNÍK, *Historie a současnost podnikání Praha-východ*, Žehušice 2007.

¹⁷ Základní informace o hospodářství na území okresu přináší *Rozvoj okresu Praha-východ*, Praha 1980.

to byly Brandýské strojírny a slévárny v Brandýse nad Labem, Továrna obráběcích strojů a Kovohutě v Čelákovících, Fruta Mochov nebo Středočeské pivovary ve Velkých Popovicích. Průmysl patřil také k odvětví, které bylo z hlediska zaměstnanosti zastoupeno nejvíc (39,2 %), následovalo ostatní odvětví (11,9 %), zemědělství a lesnictví (11,7 %), obchod (11,4 %) a další.¹⁸ Objemem průmyslové výroby se okres Praha-východ řadil mezi středně silnou výrobní základnu Středočeského kraje.¹⁹

Vedle toho je nutné zmínit, že značná část zemědělské půdy okresu patřila mezi velmi úrodné, a to především v okolí Říčán a severně od Úval v okolí měst Čelákovice a Brandýs nad Labem. Dominantní část zemědělské půdy byla obhospodařována jednotnými zemědělskými družstvy, zbytek potom státními či školními statky. Ve druhé polovině osmdesátých let 20. století byla naplno uplatňována zemědělská velkovýroba, která znamenala hospodaření na obrovských pozemcích, využívání nadměrného množství hnojiv, těžké mechanizace a v živočišné výrobě velkokapacitních kravínů a vepřínů.²⁰ To znamenalo sice vyšší ekonomické výsledky, ale mnohé postupy z této praxe, pochopitelně spolu s průmyslovou výrobou, měly nežádoucí vliv na zhoršující se stav životního prostředí. I přes snahu o intenzivní využívání půdy pro zemědělské účely ale docházelo od sedmdesátých let 20. století ke snižování podílu půdního fondu, a to hlavně kvůli bytové výstavbě.²¹

Zajímavostí je, že se v okrese nacházelo i několik výzkumných a vědeckých institucí jako Ústav jaderné fyziky ČSAV a Ústav jaderného výzkumu v Řeži, Výzkumný ústav přístrojů jaderné techniky v Přemyslení, Výzkumný ústav kovů v Panenských Břežanech nebo Astronomický ústav ČSAV v Ondřejově.

Okres neměl přirozené centrum. Bylo to dáno jeho tvarem, ale i sousedstvím s hlavním městem, kde se nacházely centrální úřady. Největším městem okresu byl Brandýs nad Labem – Stará Boleslav s 16 134 obyvateli, více než 11 000 měly Čelákovice i Říčany, následované Úvaly s téměř 5 000. Příměstský charakter okresu se projevoval na vysoké míře dojíždění do zaměstnání, což se týkalo dvou třetin obyvatel.²² Téměř dvě třetiny ekonomicky aktivních obyvatel okresu Praha-východ nepracovaly v místě svého bydliště, čímž se okres rozsahem vyjížděky zařadil na třetí místo v České republice a na páté v rámci celého Československa.²³ Blízkost hlavního města měla zcela jistě i vliv v listopadových událostech roku 1989, a to především

¹⁸ *Sčítání lidu, domů a bytů 1980. Kraj Středočeský. Okres Praha-východ*, Praha 1982, s. 34.

¹⁹ *Ekonomika Středočeského kraje v 5. pětiletce*, s. 115.

²⁰ Např. jedno z největších družstev okresu, JZD Květen Nehvizdy se sídlem v Šestajovicích, hospodařilo v roce 1979 na 4 651 hektarech zemědělské půdy. Viz J. KUČERA, *Po třiceti letech socialistického zemědělství*, 1979, s. 4.

²¹ V roce 1973 činila výměra orné půdy 46 046 hektarů, roku 1979 to bylo 37 516 hektarů. Sestupný trend můžeme sledovat i v následujících letech. Viz *Rozvoj okresu Praha-východ*, Praha 1980, s. 49.

²² *Okres Praha-východ ve fotografiích a číslech*, s. 4.

²³ *Vyjíždka a dojíždka obyvatel okresu Praha-východ*, Praha 1982, s. 4.

z hlediska dostupnosti informací. Do této doby však nelze hovořit o výraznějším vystoupení proti režimu, spíše naopak.²⁴

KSČ v okrese Praha-východ

Nejvyšším orgánem komunistické strany byl dle stanov sjezd.²⁵ Jak bylo zmíněno výše, tak sjezd, který je pro námi sledované období zlomový, se konal ve dnech 24.–28. března 1986 a do roku 1989 se jednalo o poslední řádný stranický sjezd. V oficiálně deklarovaném systému „demokratického centralismu“ však sjezdu předcházela celá řada členských schůzí v nejnižších typech organizací a okresní a krajské konference. Vrcholem pro straníky v okrese Praha-východ byla okresní konference. Tento systém mohl na první pohled vzbuzovat dojem demokracie a volby tzv. „zdola“, ale opak byl pravdou a na schůzích a konferencích se volili předem vybraní, prověřeni a na vyšších místech domluvení a schválení kandidáti.

Členy okresní organizace KSČ Praha-východ byli všichni členové základních organizací v okrese. Šlo o organizace různého typu (závodní, v jednotných zemědělských družstvech, vesnické nebo uliční), ale souhrnně byly označovány jako základní. Jednalo se o základní stavební složky struktury KSČ, které se dle tehdejší rétoriky „aktivně podílejí na vytváření a uskutečňování politiky strany.“²⁶ Na výročních členských schůzích členové přímo volili výbor nebo důvěrníka základní organizace, dále byli voleni delegáti na místní, městské, celozávodní, podnikové nebo další stranické konference, a to z každé organizace alespoň jeden kandidát. Tito kandidáti potom zastupovali své organizace na okresních konferencích.²⁷

Konání okresních a krajských konferencí většinou kopírovalo datum konání sjezdů, s výjimkou poslední řádné okresní konference KSČ Praha-východ, která se konala 23. a 24. dubna 1988 ve Slovanském domě v Praze Na Příkopěch. Řádný stranický sjezd měl proběhnout v roce 1990, ale vývoj událostí rozhodl jinak. Na příkladu okresní konference v roce 1988 si můžeme ukázat formální náležitosti této události.

Okresní konference byly dvoudenní a probíhaly o víkendu. Delegáti konference zvolení na schůzích základních organizací při zahájení schvalovali program jednání,

²⁴ Zpráva pocházející z doby Palachova týdne (15.–21. 1. 1989) uvádí, že „OV KSČ Praha-východ obdržel ihned v pondělí ráno řadu dopisů, v nichž je vyjadřován nesouhlas s akcemi nelegálních struktur na Václavském náměstí. Převládá názor, že nemají nic společného s demokracií a jsou zneužívány různými, již známými protisocialistickými živly z let 1968–1969. Pracující TOSu Čelákovice, Aera Vodochody, Strojmetalů Kamenice, STS Říčany, BSS Brandýs nad Labem, Motorletu Stará Boleslav, Frutý Mochov, SPM Úvaly, Prefy Brandýs nad Labem a dalších oceňují v dopisech zásah příslušníků SNB a LM, kteří svým trpělivým a uvážlivým postupem (15. 1. 1989) celou akci eliminovali.“ (Vnitrostranická informace, č. 55, 18. 1. 1989, s. 5).

²⁵ Stanovy Komunistické strany Československa schválené XII. sjezdem KSČ dne 8. prosince 1962, doplněné a upravené XIII. sjezdem KSČ dne 4. června 1966, XIV. sjezdem KSČ dne 29. května 1971 a XVII. sjezdem KSČ dne 28. března 1986, Praha 1986.

²⁶ Rukověť funkcionáře základní organizace KSČ, Praha 1984, s. 13.

²⁷ TAMTÉŽ, s. 14–15.

jednací a volební řád, volili pracovní předsednictvo a řadu komisí pro potřeby konference (mandátovou, volební, návrhovou a tiskovou). Na konferenci bylo přítomno 411 delegátů s hlasem rozhodujícím, 45 členů s hlasem poradním a 107 hostů.²⁸

Konference v roce 1988 volila 45 členů a 15 kandidátů OV KSČ, 29 členů okresní kontrolní a revizní komise (dále OKRK)²⁹ a 41 delegátů s hlasem rozhodujícím pro Středočeskou krajskou konferenci KSČ. Počet zvolených se v průběhu let proměňoval a nebyl ustálený. Například konference v roce 1986 volila 43 členů a 13 kandidátů OV KSČ, 23 členů OKRK, pouze počet kandidátů na krajskou konferenci byl stejný.³⁰

Návrhy na členy OV KSČ, OKRK a delegáty pro krajskou konferenci přicházely od základních organizací, ale také z předběžných návrhů OV KSČ i z doporučení vyšších stranických orgánů,³¹ což posilovalo jejich pozici. Navržení kandidáti byli posuzováni na základě stručné kádrové charakteristiky, která byla předložena delegátům pouze po dobu konference, a jejich konečné schválení v době konání konference lze vnímat jako pouhou formalitu, a to proto, že skutečný výběr probíhal už na úrovni základních organizací, kdy došlo k jejich schválení nadřízeným stranickým orgánem, takže nešlo o demokratickou volbu „zdola“.³²

Ustavující schůze nově zvoleného OV KSČ a OKRK se konaly ihned po jejím zvolení. Ustavující schůze pléna (v případě poslední okresní konference 45 členů) OV KSČ volilo své předsednictvo (15 členů) a komise (ekonomickou, zemědělskou, ideologickou, pro členské otázky, pro práci s mládeží), vedoucího tajemníka a tajemníky okresního výboru.³³ Skutečnost byla taková, že reálná moc se nacházela v rukou vedoucího tajemníka, který za funkci pobíral plat a byl uvolněn ze zaměstnání. Na konferenci v roce 1986 a 1988 byl opakovaně zvolen vedoucím tajemníkem Karel Růžička,³⁴ který spolu s 15 členy předsednictva a 5 tajemníky požádal na

²⁸ Státní okresní archiv Praha-venkov se sídlem v Dobřichovicích (dále SOkA Praha-venkov), Komunistická strana Československa – okresní výbor Praha-východ (dále OV KSČ Praha-východ), kt. 8, okresní konference KSČ 1988.

²⁹ Úkolem OKRK byla kontrolní činnost, odhalování nedostatků v práci orgánů a v organizaci strany. V případě porušení stanov prováděla se straníky disciplinární řízení. Kontrolovala také administrativu strany (např. placení členských příspěvků). Na stranických konferencích předkládala zprávu za celé své funkční období, které bylo stejné jako u pléna OV KSČ.

³⁰ SOkA Praha-venkov, OV KSČ Praha-východ, kt. 7, okresní konference KSČ 1986.

³¹ TAMTÉŽ, kt. 8, okresní konference KSČ 1988.

³² Vypracování kádrového hodnocení (nejen pro potřeby konference) se řídilo jasně danými zásadami. Mezi základní kritéria patřilo plnění závěrů posledního hodnocení, celková politická angažovanost, pracovní zdatnost a výsledky práce, charakterové a osobní vlastnosti, zdravotní stav pracovníka. Viz *Zásady provádění komplexního hodnocení kádrů ve státní a hospodářské správě a pracovníků aparátu společenských organizací*, Praha 1972, s. 4–6.

³³ SOkA Praha-venkov, OV KSČ Praha-východ, kt. 8, okresní konference KSČ 1988.

³⁴ Karel Růžička (1933–?) byl původním povoláním technik. Členem KSČ byl od roku 1951, v kádrové charakteristice byl označován za zkušeného funkcionáře strany, který zastával celou řadu funkcí (člen výboru a předseda základní organizace KSČ, člen krajského výboru KSČ,

mimořádném zasedání OV KSČ 8. prosince 1989 o uvolnění z funkce, a nahradil ho Jiří Pour.³⁵

Předsednictvo OV KSČ řídilo práci mezi zasedáními pléna a na provádění zadaných úkolů dohlížel aparát – placená složka strany. Práce předsednictva byla přímo ovlivněna usnesením vyšších stranických orgánů, které měla uvádět do praxe. Dále to bylo rozpracovávání pléna OV KSČ a kontrola jejich plnění. Toto vše byl úkol politických pracovníků.

Politických pracovníků okresního výboru bylo v době konání konference třicet devět. Pro každou oblast byl v aparátu referent, který zajišťoval plnění stranického usnesení na daném úseku. Zmiňované plénium se scházelo několikrát do roka a mimo zvolených členů se ho účastnili také kandidáti OV KSČ, instruktor krajského výboru KSČ nebo členové a kandidáti ústředního výboru KSČ (dále ÚV KSČ).³⁶ Účast instruktorů a členů nebo kandidátů ÚV KSČ nelze podceňovat a v žádném případě se nejednalo o pouhé formální zastoupení. Instruktor byl na schůzi vyslán za účelem získávání informací o situaci v okresní organizaci, vytipovával kádrové rezervy do určitých funkcí a dohlížel na zavádění usnesení ÚV KSČ do praxe.

Vedle toho musíme rozlišit i velmi důležitou a běžný život obyvatel ovlivňující nomenklaturu, což je v dobové terminologii spjato s termínem kádrová politika. O nomenklatuře se hovoří ve třech významech: 1. seznam funkcí, do kterých mohli být lidé jmenováni či voleni teprve po předchozím schválení příslušného výboru KSČ, 2. systém určující rozsah pravomocí jednotlivých grémií KSČ při výběru, rozmisťování, přípravách a kontrolách, uplatňovaný KSČ vůči osobám zastávajícím funkce

člen okresního výboru KSČ i jejího předsednictva. Pracoval v aparátu Středočeského krajského výboru KSČ, byl členem závodního výboru Revolučního odborového hnutí, místopředsedou Výboru lidové kontroly a členem Akčního výboru Národní fronty). Pracovníkem stranického aparátu byl od roku 1972. Byl absolventem blíže nespecifikované vysoké školy, vysoké školy ÚV KSČ a roku 1970 tříměsíčního kurzu Vysoké stranické školy ÚV KSSS. SOkA Praha-venkov, OV KSČ Praha-východ, kt. 7, okresní konference KSČ 1986.

³⁵ TAMTÉŽ, kt. 8, mimořádná okresní konference KSČ 1989. Jiří Pour (1943) byl původním povoláním dělník, do KSČ vstoupil v roce 1964. Roku 1986 vystudoval vysokou školu ÚV KSČ a pokračoval v postgraduálním studiu. Měl za sebou výkon řady stranických funkcí včetně velitele družstva Lidových milicí, pracoval v aparátu strany a byl instruktorem krajského výboru KSČ. Na plenárním zasedání OV KSČ Praha-východ 28. 8. 1989 byl s účinností od 1. 9. doporučen za člena okresního výboru a do funkce tajemníka pro stranickou práci v průmyslu. SOkA Praha-venkov, OV KSČ Praha-východ, kt. 31, zápisy pléna OV KSČ, schůze 28. 8. 1988.

³⁶ Pravidelným účastníkem schůzí byl Rudolf Jindrák, člen ÚV KSČ. Rudolf Jindrák (1934–2011) byl původním povoláním řezník. Do KSČ vstoupil ve druhé polovině 50. let a o pár let později se stal předsedou JZD Modletice a tuto funkci vykonával do roku 1990. Kandidátem ÚV KSČ, resp. jeho členem byl od 70. let. V letech 1973 až 1990 byl předsedou Českého mysliveckého svazu. Po roce 1990 se politicky neangažoval. Uvedené údaje vycházejí z korespondence autora s Rudolfem Jindrákem ml., 22. 6. 2023.

spadající do kádrových pořádků, 3. blíže neurčená skupina vysokých funkcionářů požívající určitá privilegia.³⁷

V okrese Praha-východ bylo v době konání konference dosazeno 408 nomenklaturních funkcí mimo předsedů stranických organizací.³⁸ Zde jsou započítáváni jak zaměstnanci aparátu, tak i příslušníci tzv. vnější nomenklatury, tedy lidé zastávající řídicí funkce v podnicích, zemědělských družstvech apod.³⁹ Základní organizace prováděly pravidelnou kontrolu nomenklaturních funkcí a jejich hodnocení postupovaly vyšším stranickým orgánům.⁴⁰

Přestavba

Jedním z nejcitovanějších termínů sledovaného období na všech stranických úrovních, ale i ve veřejném prostoru byla bezesporu přestavba, což je překlad ruského slova perestrojka. Již v březnu 1985 se sovětský vůdce Gorbačov po svém nástupu jednoznačně zřekl Břežněvovy doktríny a postavil se za zásady rovnosti, nezávislosti, nevměšování a za plnou odpovědnost vedení každého státu za poměry ve vlastní zemi.⁴¹ Nevměšování trefně popisuje tehdejší vlivný člen ÚV KSČ a politbyra Lubomír Štrougal⁴² takto: „Gorbačov oficiálně prohlašoval, že KSSS se nebude vměšo-

³⁷ Vladimíra HRADECKÁ – František KOUDELKA, *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969–1974*, Praha 1998, s. 8.

³⁸ SOKA Praha-venkov, OV KSČ Praha-východ, kt. 8, okresní konference KSČ 1988. Aparát KSČ začal narůstat po roce 1948. Pro porovnání uveďme, že koncem roku 1946 bylo ve 184 českých okresech zaměstnáno celkem 664 (406 politických a 258 administrativních a technických) pracovníků. V roce 1987 do tzv. vnější nomenklatury spadalo 717 395 funkcionářů státní a hospodářské správy. Všichni tito zaměstnanci jsou řazení do systému nomenklatury, a to jak na celostátní, krajské, tak i okresní úrovni, jako je tomu v tomto případě. Viz Jiří MAŇÁK, *Proměny strany moci. Díl 3. Početnost a složení pracovníků stranického aparátu KSČ 1948–1968*, Praha 1999, s. 28; V. HRADECKÁ – F. KOUDELKA, *Kádrová politika a nomenklatura KSČ 1969–1974*, s. 98.

³⁹ Zajímavým exkurzem do života jednoho z nomenklaturních kádrů jsou paměti Ladislava Kubíčka (1930), který byl, mimo jiné, v letech 1970–1981 ředitelem Výzkumného ústavu kovů v Panenských Břežanech. Ladislav KUBÍČEK, *Vzpomínky na struktury, přechody a změny*, Praha 2015.

⁴⁰ Konkrétní příklad nám ukazuje stručný zápis ze zasedání celozávodního výboru KSČ TOS Čelákovice, který se konal 27. 12. 1988. „Hlavním bodem jednání byla zpráva o průběžném hodnocení nomenklaturních kádrů k. p. TOS Čelákovice v roce 1988. Kontrola k hodnocení nomenklaturních kádrů proběhla od října do prosince roku 1988.“ (TOS, roč. 38, č. 1–2, 1989, s. 2). Celkový seznam několika stovek nomenklaturních funkcí schvalovaných ÚV KSČ v roce 1984 je publikován: *Rudá nomenklatura (kádrový pořádek ústředního výboru Komunistické strany Československa z května 1984)*, Praha 1992.

⁴¹ Michail GORBAČOV – Zdeněk MLYNÁŘ, *Reformátoři nebyvají šťastní. Dialog o „perestrojce“, Pražském jaru a socialismu*, Praha 1995, s. 71.

⁴² Lubomír Štrougal (1924–2023) byl politicky aktivní již v mládí (zapojil se do ilegální činnosti KSČ), ale do strany vstoupil až v roce 1945, vystudoval práva a působil ve stranickém aparátu v jižních Čechách. V letech 1958 až 1989 byl členem ÚV KSČ. Od 50. let působil v centrálních

vat do vnitřních záležitostí socialistických států. Je pravda, že vůči Praze se cosi změnilo: nevolal Brežněv ani Gorbačov, volali vedoucí oddělení či odborů a radili, doporučovali. Prostě stranický aparát jel dál postaru.”⁴³ Uvedený citát potvrzuje, že cesta k roku 1989 byla v případě ČSSR a dalších států východního bloku ovlivněna jednoznačně geopolitikou.

Gorbačov bývá interpretován různě. Jedno je však jisté, nepřál si pád socialismu, ale předpokládal zavedení perestrojky podle sovětského vzoru i v ostatních státech východní Evropy.⁴⁴ Na ty začala politika přestavby výrazněji působit od konce roku 1986 a každý z nich ji reflektoval jedinečným způsobem.⁴⁵ V případě ČSSR to bylo na počátku ledna 1987, kdy přineslo *Rudé právo* rozsáhlý text *Zásady přebudování hospodářského mechanismu ČSSR*, což byla první veřejná proklamace hlásící se k přestavbě.⁴⁶ S odstupem několika let přiznal tehdejší generální tajemník ÚV KSČ Miloš Jakeš ve svých pamětech, že si uvědomoval problematičnost programu přestavby. Jako dlouholetý člen stranického aparátu dobře věděl, jak bude těžké překonat staré přístupy.⁴⁷

V listopadu 1989 přiznal tehdy z funkce odstupující M. Jakeš fakt, že „veřejnost oprávněně nabyla dojmu, že naši přestavbu provázelo a provází mnoho slov bez potřebných činů.”⁴⁸ Za pravdu mu dávají výsledky výzkumu veřejného mínění realizované před listopadem 1989. Výzkum veřejného mínění shrnul nejčastěji uváděné důvody kritického hodnocení občanů. Na prvním místě to byla privilegia členů KSČ (15 %), nedemokratické řízení ze strany KSČ (14 %), chyby v řízení ze strany KSČ (8 %), rozpor slov a činů komunistů (8 %), špatná sociálně ekonomická situace v ČSSR (7 %) a to, že KSČ byla vůdčí silou (1 %).⁴⁹

institucích, a to jak na ministerstvech, tak i ve stranických funkcích. Až rok 1968 ho ale vynesl do nejvyšších stranických funkcí. Na lednovém plénu ÚV KSČ (28. 1. 1970) byl uvolněn z funkcí předsedy a člena byra, tajemníka a člena sekretariátu a byl zvolen předsedou vlády ČSSR. Předsedou federální vlády byl Štrougal takřka 19 let a nese významnou spoluodpovědnost za tehdejší směřování země. Kritizoval politickou stagnaci a nelze mu upřít reformní tendence. V roce 1987 odešel z vedení státu i strany a zůstal pouze řadovým členem KSČ a poslancem Sněmovny lidu. Mimořádný sjezd KSČ v prosinci 1989 Štrougalovi pozastavil členství ve straně a v roce 1990 byl ze strany vyloučen. Poté odešel do důchodu a politicky se neangažoval. Viz Matěj TREPEŠ, *Lubomír Štrougal*, in: P. Anev – M. Bílý (eds.), *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSČ (1921–1989)*. L–Ž, Praha 2018, s. 423–428.

⁴³ Lubomír ŠTROUGAL, *Paměti a úvahy*, Praha 2009, s. 280.

⁴⁴ W. TAUBMAN, *Gorbačov*, s. 635.

⁴⁵ M. ŠTEFEK, *Za fasádou jednoty*, s. 13.

⁴⁶ *Zásady přebudování hospodářského mechanismu ČSSR schválené předsednictvem ÚV KSČ a vládou ČSSR*, *Rudé právo*, 9. 1. 1987, s. 3; M. ŠTEFEK, *Za fasádou jednoty*, s. 89.

⁴⁷ Miloš JAKEŠ, *Dva roky generálním tajemníkem*, Praha 1996, s. 72.

⁴⁸ *Poslední hurá. Tajné stenografické záznamy z posledních zasedání ÚV KSČ v listopadu 1989*, Praha 1992, s. 6.

⁴⁹ Miroslav VANĚK, *Veřejné mínění o socialismu před 17. listopadem 1989. Analýza výsledků výzkumů veřejného mínění prováděných ÚVVM od roku 1972 do roku 1989*, Praha 1994, s. 27.

Na 7. zasedání ÚV KSČ 17. a 18. prosince 1987 schválil ÚV KSČ usnesení o komplexní přestavbě hospodářského mechanismu země a zároveň došlo k odstoupení Gustáva Husáka z postu generálního tajemníka ÚV KSČ, G. Husáka nahradil Miloš Jakeš. Veřejnost tak mohla vnímat Husákův odchod z vedení strany jako odstranění antireformní bariéry, ale opak byl pravdou.⁵⁰ Dokazuje to přepis diskuze G. Husáka s Michaiem Gorbačovem během návštěvy sovětského vůdce v ČSSR v dubnu 1987.⁵¹

Debaty o přestavbě se pochopitelně přenášely i na nižší úroveň, a to i na zasedání plén a předsednictev OV KSČ Praha-východ. Pojem přestavba (v zápisech předsednictva a pléna OV KSČ někdy kombinován s pojmy intenzifikace a vědeckotechnický rozvoj) byl chápán především jako změna ekonomického řízení a stranického života. Potřeba toho prvního byla zřejmá i nestraníkům a statistické údaje o problémech hojně zastoupených průmyslových podniků toto potvrzují. Vždyť počátkem roku 1989 v celé ČSSR jen 26 % podniků přijalo plán bez rozporů, 60 % podniků nesouhlasilo s rozpisem předloženým vyšším řídicím orgánem, 14 % plán přijalo, ale v komentáři upozornilo na rizika.⁵² Potvrzují to i slova vedoucího tajemníka OV KSČ Praha-východ Zdeňka Ernesta z počátku osmdesátých let, který i přes nutnou (sebe) chválu a utvrzování o ekonomickém růstu zmínil problémy, které v okrese panovaly: „*V našich průmyslových závodech se nadále nedostatečně využívá fond pracovní doby, nepodařilo se snížit materiálovou náročnost. Technická úroveň a kvalita některých výrobků není stále na požadované úrovni. V zemědělství existují značné rozdíly v ekonomických výsledcích jednotlivých podniků. Rozdíly jsou též v plnění volebních programů měst a obcí a v úrovni poskytovaných služeb.*“⁵³

Problémy se ale týkaly i nedostatku schopných politických pracovníků, kteří by byli ochotni pracovat v nových podmínkách, jak napovídá i zpráva o činnosti KSČ za rok 1986: „*V některých ZO [základní organizace] KSČ však besedy ukázaly, že komunisté nejsou připraveni pracovat v náročných podmínkách přestavby.*“⁵⁴ Řeč dobových pramenů nás ale nesmí svádět k interpretaci problémů jen v rovině hospodářství. Rozdíl pochopitelně panoval mezi stranickými funkcionáři a nestraníky,

⁵⁰ M. ŠTEFEK, *Za fasádou jednoty*, s. 121.

⁵¹ Michal MACHÁČEK, *Gustáv Husák*, Praha 2017, s. 483–485. Nejnovější výzkum v této oblasti také zdůrazňuje, že v publikovaných pamětech se snaží komunističtí funkcionáři dokázat, že tím posledním, kdo uvedl do pohybu společenskou změnu, byli zástupci opozičních skupin. Za hlavního viníka naopak označují Gorbačova. Pravdou je, že kroky nezávislých iniciativ sledovali vedoucí činitelé velice bedlivě, ale pohlíželi na ně s nepochopením a s přezíravostí. T. VILÍMEK, *Komunistická strana Československa a společnost v letech 1969–1989*, in: J. Kocian – J. Pažout – T. Vilímek – S. Balík – V. Hloušek, *Dějiny Komunistické strany Československa IV. (1969–1993)*, s. 290.

⁵² Vnitrostranická informace, č. 52, 12. 1. 1989, s. 4.

⁵³ *Jednotně v práci – jednotně k volbám. Fakta a argumenty o okrese Praha-východ*, Praha 1981, s. 3.

⁵⁴ Státní oblastní archiv v Praze (dále SOA Praha), Komunistická strana Československa – Středočeský krajský výbor, Praha (dále SKV KSČ), kt. 25, krajská konference KSČ Středočeského kraje 14.–15. 5. 1988, zpráva o činnosti za rok 1986, s. 31.

jak potvrzuje například výše citovaný výzkum veřejného mínění. Tento poznatek ze základních organizací potvrzuje i Oskar Krejčí,⁵⁵ podle kterého byla zásadní překážkou k přijetí reformy skutečnost, že o nich měli rozhodovat lidé bez moderního vzdělání, opovrhující sociologickými výzkumy, a lidé obecně s velmi malými zkušenostmi a znalostmi.⁵⁶ To potvrzují i zápisy OV KSČ Praha-východ. Na schůzi jeho pléna 26. března 1987 jeden z přítomných prohlásil, že nezbytným předpokladem pro jakoukoliv přestavbu je zvýšení účinnosti politického, organizačního a ideologického působení stranických orgánů a organizací. Tehdejší etapu srovnal se socializací vesnice a znárodněním.⁵⁷ Z prohlášení je patrné, že se pojem přestavby vnímal ve značně zúženém významu, což korespondovalo i s tehdejšími teoretickými texty o přestavbě.⁵⁸ Při čtení zápisů z jednání pléna OV KSČ vidíme, že se oproti uplynulému období začínají objevovat sice obecné, ale přeci jen kritické připomínky, které byly i v souladu s prohlášením některých nejvyšších stranických představitelů.⁵⁹ Kritické připomínky se objevovaly i na výročních členských schůzích v průběhu roku 1987.⁶⁰ V hodnocení politicko-ekonomické situace za měsíc srpen 1988, které zpracoval jeden z tajemníků a které bylo předneseno na zasedání předsednictva OV KSČ 14. září, se k náladám mezi straníky uvádí: „poznatky ukazují, že se zvyšuje otevřenost a kritičnost k problémům zejména pokud jde o ekonomické otázky. Řada diskutujících ve většině organizací poukazovala na pomalé řešení věcných problémů v hospodářské sféře, výrobě pro vnitřní trh, podmínek zabezpečení moderní techniky a technologií, nejasnosti při přípravě plánů r. 1989 v souvislosti s přestavbou velkoobchodních cen apod.“⁶¹ Z pozdějších záznamů se přes deklarace o tom, že situace v okrese nedoznala výraznějších změn, lze dočíst o reakci členů základních organizací: „Stále častěji se objevují upozornění, že praktická stránka přestavby se značně odlišuje od politické.“⁶² Na dubnovém plénu OV KSČ v roce 1989, které se zabývalo

⁵⁵ Oskar Krejčí (1948) je český politolog. V mládí byl odsouzen za pokus o překročení státní hranice do Rakouska a poté pracoval v dělnické profesi. Na přelomu 60. a 70. let vystudoval Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy, pracoval v Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV. Od února 1989 do listopadu 1990 byl poradcem předsedů federálních vlád ČSSR Ladislava Adamce a ČSFR Mariána Čálfy. V tomto období sehrál velmi významnou úlohu při zprostředkování kontaktů mezi premiérem Adamcem a nezávislými iniciativami.

⁵⁶ Oskar KREJČÍ, *Sametová revoluce*, Praha 2014, s. 68.

⁵⁷ SOKA Praha-venkov, OV KSČ Praha-východ, kt. 29, zápisy pléna OV KSČ 1987.

⁵⁸ F. ČERNÝ, *Odpovědnost stranických organizací v přestavbě*, Život strany, 1989, č. 2, s. 28–30.

⁵⁹ Jde o projev Lubomíra Štroukala na celostátním aktivu k zabezpečení závěrů 4. zasedání ÚV KSČ konaném 27. 1. 1987. Zde Štrougal vyjmenoval oblasti, ve kterých se podle sovětského vzoru měla přestavba realizovat. Kromě hospodářství měla zasahovat také oblast sociální, kulturní i politickou. V hospodářství se měly reformy soustředit na překonání nedostatečné efektivity, nízkou kvalitu zboží, zlepšení zásobování, snížení energetické a materiálové náročnosti apod. Blíže M. PULLMANN, *Konec experimentu*, s. 65.

⁶⁰ SOKA Praha-venkov, OV KSČ Praha-východ, kt. 8, Zpravodaj OV KSČ Praha-východ 1, 1988, s. 5.

⁶¹ TAMTÉŽ, kt. 119, zápisy předsednictva OV KSČ 1988.

⁶² TAMTÉŽ.

zkvalitňováním členské základny, se v návrhu usnesení objevují body jako zapojení co nejširší vrstvy obyvatelstva do správy a řízení veřejných záležitostí, zvyšování pocitu odpovědnosti za celospolečenský vývoj a potřeba věnovat pozornost připomínkám a námětům občanů a zabezpečit jejich vyřizování.⁶³

Zmíněné Zásady přebudování hospodářského mechanismu ČSSR, schválené předsednictvem ÚV KSČ a vládou ČSSR, lze chápat jako reformní krok, ale také jako poslední výrazný pokus pro záchranu československé ekonomiky, která nedokázala překonat bludný kruh spočívající v nízké produktivitě práce a efektivnosti, vysoké materiálové náročnosti, hromadění skladových zásob a prohlubujícím se zaostáváním za Západem, které bylo stále zřetelnější.⁶⁴ Kritické připomínky nalézáme v různých podnicích okresu a objevovaly se ve svodkách určených pro ústřední výbor strany.⁶⁵ Konkrétnější podobu reforma nabyla v zákonu o státním podniku, který vstoupil v platnost v červnu 1988.⁶⁶ Zajímavý je poznatek historika Michala Pullmanna o odporu převážně místních funkcionářů a lidí z vedení podniků k přijetí tohoto zákona.⁶⁷ O řadě funkcí ve státním aparátu rozhodovali přímo straníční tajemníci, což posílilo mocenský charakter jejich výběru. Praxe byla taková, že zřizovatel měl vybrat vhodné kandidáty, kteří se utkali o ředitelský post ve volbách. Tento proces, jakkoliv se zdá demokratický, byl stále pod stranickým vlivem. Stranické organizace, do jejichž nomenklatury příslušný ředitel spadal, ovlivňovaly výběr účasti svých zástupců v konkurzních komisích. Protikandidát navržený z řad zaměstnanců, respektive Revolučním odborovým hnutím, tak měl minimální šanci na úspěch. Zákon stanovil jako orgány socialistické samosprávy v podnicích shromáždění a radu.⁶⁸

Zvažované reformy měly také omezit počet nomenklатурních funkcí, ale do roku 1989 k tomu nedošlo.⁶⁹ Veřejnost tak mohla nabýt dojmu, že se „nic neděje“,

⁶³ TAMTÉŽ, kt. 31, zápisy pléna OV KSČ 1989.

⁶⁴ T. VILÍMEK, *Podnikový management v Československu od socialismu ke kapitalismu*, in: Michal Kopeček (ed.), *Architekti dlouhé změny. Expertní kořeny postsocialismu v Československu (1980–1995)*, Praha 2019, s. 107.

⁶⁵ Vnitrostranická informace z března 1989 přinesla tuto zmínku: „Členové JZD Jenštejn, okr. Praha-východ upozorňují na zvýšené odvody státu, které jsou pro ně složité. Zvláště nyní nefungují odběratelsko-dodavatelské vztahy, byla krácena jádrná krmiva na 76 %, chybí náhradní díly na většinu techniky, chemické přípravky a zdražily se vstupy do zemědělské prvovýroby. Všechny tyto nedostatky jsou pro jejich plánovanou výrobu nepřijatelné. Domnívají se, že je nutné v centru tyto věci urychleně přehodnotit, aby nedošlo k výkyvům v zásobování potravinami. Podobné připomínky mají členové JZD Květen Nehvizdy z téhož okresu.“ (Vnitrostranická informace, č. 65, 13. 3. 1989, s. 6–7).

⁶⁶ *Schválen zákon o státním podniku*, Rudé právo, 15. 6. 1988, s. 1.

⁶⁷ M. PULLMANN, *Konec experimentu*, s. 75–93.

⁶⁸ *Sbírka zákonů. Československá socialistická republika*, částka 17, 1988, s. 466–468.

⁶⁹ P. CAJTHAML, *Nomenklatura a další mechanismy uplatňování moci KSČ*, s. 208–209. Dne 25. 11. 1988 schválilo předsednictvo ÚV KSČ nový kádrový pořádek. Návrh předpokládal zjednodušení mechanismu předkládání kádrových návrhů, vyšší odpovědnost předkladatelů a posílení kolektivity. Stávající nomenklatura ÚV KSČ (10 033 pracovníků) se měla snížit o více než polovinu na 4 630 pracovníků. Viz M. ŠTEFEK, *Za fasádou jednoty*, s. 128–129.

čemuž napovídají i výzkumy veřejného mínění realizované ve druhé polovině osmdesátých let. Na otázku, jestli se vedoucí úloha strany ubírá správným směrem, odpovědělo v červnu 1989 jen 6 % dotázaných, že rozhodně ano, 25 % spíše ano, 31 % spíše ne, 13 % rozhodně ne a 25 % nevědělo.⁷⁰ Politické události v listopadu 1989 jasně ukázaly na neschopnost rychlé reakce ze strany funkcionářů strany. Ve svém komentáři pro rozhlasovou stanici Hlas Ameriky toto období trefně shrnul levicový filozof Ivan Sviták: „*Co je ve hře z hlediska nomenklatury? Mnoho? Ne, všechno!*“⁷¹ O všechno opravdu šlo a členové stranického aparátu, zvyklí většinou plnit jen shora došlé rezoluce a rozhodnutí, nemohli v této zkoušce obstát. Odpovídá to i závěrům nejnovějšího bádání. Historik Tomáš Vilímek konstatoval, že „*oč komplikovanější byla situace, o to větší zájem o patřičné pokyny shora projevovali řadoví straníci a nižší stranické organizace. Ty ale přicházely opožděně, navíc vykazovaly značnou nekonkrétnost a formálnost*“.⁷²

Samostatnou kapitolou jsou potom protestní akce zaměřené proti režimu. Výše zmíněná zpráva z *Vnitrostranických informací* uvádí, že v lednu 1989, v době konání Palachova týdne, žádné protestní akce v okrese neproběhly. Bedřich Kočí z okresní správy Sboru národní bezpečnosti na zasedání pléna OV KSČ tuto informaci potvrdil a dodal, že se v Čelákovících objevily letáky vybízející k rozptýleným demonstracím na 21. srpna proti přítomnosti sovětských vojsk.⁷³

Složení okresní organizace

Reformu v kádrových otázkách a stanovách strany měl přinést stranický sjezd plánovaný na květen 1990. Už v průběhu roku 1989 se ve vnitrostranickém tisku objevovaly určité návrhy a probíhala diskuze. Jeden z prvních textů na toto téma uváděl, že „*nedílnou součástí vnitrostranické demokracie je rozhodování na základě alternativních návrhů, skládání úctů výborů, funkcionářů i jednotlivých komunistů, pravidelná obměna vedoucích funkcionářů, volby na základě výběru z více kandidátů, uplatnění zásady, že nikdo, ať zastává jakékoliv postavení, nemůže být mimo kritiku a kontrolu*“.⁷⁴ Celkové vyznění tohoto i dalších článků dávalo tušit, že se chystá řada změn. K těm však nedošlo. Politolog Martin Štefek uvádí, že poprvé od roku 1968 se čekalo na sjezd KSČ s nadějami na velké změny.⁷⁵

V lednu 1986, kdy se konala okresní konference OV KSČ Praha-východ, bylo organizováno 11 500 členů a 864 kandidátů sdružených v 395 organizacích. Nárůst členů od poslední konference byl zanedbatelný (pouze o 14). Průměrný věk členů

⁷⁰ M. VANĚK, *Veřejné mínění o socialismu před 17. listopadem 1989*, s. 26 (tabulka č. 7).

⁷¹ I. SVITÁK, *Budoucnost bez komunismu*, s. 145.

⁷² T. VILÍMEK, *Komunistická strana Československa a společnost v letech 1969–1989*, s. 296.

⁷³ SOkA Praha-venkov, OV KSČ Praha-východ, kt. 31, zápisy pléna OV KSČ 1989.

⁷⁴ *Strana před svým sjezdem*, *Život strany*, 1989, č. 2, s. 3.

⁷⁵ M. ŠTEFEK, *Za fasádou jednoty*, s. 128–129, s. 140.

činil 49 let.⁷⁶ Následující tabulka ukazuje počty členů a kandidátů členství okresních organizací KSČ Středočeského kraje v roce 1987.⁷⁷

Tabulka č. 1

Členství v okresních organizacích KSČ ve Středočeském kraji

Okresní organizace KSČ	Počet členů a kandidátů
Benešov	9 349
Beroun	11 206
Kladno	23 522
Kolín	13 137
Kutná Hora	13 137
Mělník	9 906
Mladá Boleslav	11 118
Nymburk	13 892
Praha-východ	12 452
Praha-západ	9 244
Příbram	12 765
Rakovník	8 820

Z tabulky je patrné, že počtem členů okresní organizace Praha-východ tvořila spíše průměr. Počet členů v okresních organizacích se dle údajů pohyboval od 8 820 v Rakovníku do 23 522 v Kladně.⁷⁸ Pro srovnání uvedme, že celorepublikově bylo k 1. lednu 1987 v KSČ organizováno 1 581 553 členů a 118 683 kandidátů.⁷⁹

Základní rétorickou formulí, se kterou se badatel při studiu dobových dokumentů setká, je zvyšování organizovanosti v konkrétních oblastech (především v oblastech metalurgie, strojírenství, spotřebního průmyslu a stavebnictví). Členové přijatí po roce 1968 tvořili ve druhé polovině osmdesátých let 45,6 %. Pokles byl evidentní v počtu základních organizací (v roce 1971 jich bylo 438) a problémem, na který permanentně dokumenty upozorňují, byla proměna sociální struktury členské základny a nízké zastoupení dělníků. KSČ tak zdaleka nebyla stranou dělníků a rolníků, ale pokud budeme tento často zmiňovaný termín parafrázovat, tak spíše stranou důchodců, jak ukazují následující tabulky.

⁷⁶ SOKA Praha-venkov, OV KSČ Praha-východ, kt. 7, okresní konference KSČ 1986.

⁷⁷ SOA Praha, SKV KSČ, kt. 25, krajská konference KSČ Středočeského kraje 14.–15. 5. 1988.

⁷⁸ TAMTÉŽ.

⁷⁹ František ŠTVERÁK, *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992). Základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany*, Praha 2018, s. 582.

Tabulka č. 2

Sociální složení okresní organizace KSČ Praha-východ v roce 1987⁸⁰

Sociální skupina	Zastoupení v %
Dělníci	25,2
Členové jednotných zemědělských družstev	6,3
Interní technicko-hospodářští pracovníci	21
Ostatní inteligence	13,5
Ostatní	6,1
Důchodci	27,9

Obecně byl problém s přijímáním zástupců mladší generace. Vstup do KSČ se v tomto období zejména pro vysokoškoláky často stával kariérní nutností, ale strana jako taková neměla mladým co nabídnout.⁸¹

Tabulka č. 3

Věkové složení členské základny v okresní organizaci KSČ Praha-východ v roce 1985⁸²

Věk	Zastoupení v %	Věk	Zastoupení v %
18–25	4,0	41–50	16,6
26–30	7,1	51–55	8,2
31–35	11,9	56–60	8,8
36–40	13,9	nad 60	29,4

Situace byla podobná i v následujících letech a v době konání okresní konference o tři roky později se uvedená čísla příliš neměnila. Z celkového počtu 11 806 členů a 696 kandidátů organizovaných v 399 základních organizacích byla stále nejpočetnější věková skupina nad 60 let (27,9 %). Členové přijatí po roce 1970 tvořili téměř polovinu (49,7 %) a ti ze závodních organizací ještě více (67,4 %).⁸³ Snižování průměrného věku členské základny bylo na této konferenci zvláště zdůrazněno jako jeden z úspěchů, ale současně i dalšího závazku do budoucna.

Kritické projevy o stavu členské základny lze nalézt po celé období druhé poloviny osmdesátých let. Poslední *Hodnocení vývoje a zkvalitňování členské základny* pocházející z pléna OV KSČ z dubna 1989 uvádí, že i přes všechna opatření se v předchozím roce nepodařilo splnit záměr přijímat mladé kandidáty s výhledem,

⁸⁰ SOKA Praha-venkov, OV KSČ, okresní konference KSČ 1988, kt. 8.

⁸¹ T. VILÍMEK, *Podnikový management v Československu od socialismu ke kapitalismu*, s. 105–106.

⁸² SOKA Praha-venkov, OV KSČ Praha-východ, kt. 7, okresní konference KSČ 1986.

⁸³ TAMTÉŽ, kt. 8, okresní konference KSČ 1988.

že stav nebude lepší ani v roce 1989. Ke snížení organizovanosti došlo u dělníků v metalurgii a železniční dopravě. Průměrný věk členů okresní organizace v tomto období dosahoval 49,3 let, nejpočetnější skupinou byli důchodci (27 %). Za znepokojující považuje zpráva i počet vyškrtnutých kandidátů členství, kterých bylo 38, a také 36 jiných stranických trestů.⁸⁴

Zásadní zlom přinesly listopadové události roku 1989, které poznamenaly nejen personální obsazení, ale i tolik zmiňovanou reformu.⁸⁵ Až ve středu 22. listopadu se konalo mimořádné zasedání OV KSČ, z jehož závěrů je ale patrné špatné vyhodnocení situace. Komunisté totiž odeslali dopis ÚV KSČ, ve kterém odsoudili zneužívání studentů i umělců, kteří se snažili pronikat do podniků a ovlivňovat dělníky. Tvzení, že „*žádný problém nejde vyřešit na ulici*“ se ukázalo jako mylné,⁸⁶ což ukázaly události dalších hodin a dnů. Z hlediska situace v okresní stranické organizaci se zlomovou událostí stala mimořádná okresní konference KSČ konaná 10. prosince 1989 v Kulturním domě v Čelákovících.⁸⁷ Byla svolána rozhodnutím ústředního výboru pouhých 10 dnů před jejím konáním za účelem stanoviska k akčnímu programu a projednání úkolů okresní organizace do mimořádného sjezdu strany a zvolení delegátů na mimořádný sjezd KSČ. Konference se účastnilo 323 delegátů s hlasem rozhodujícím, 21 s hlasem poradním a 8 hostů.⁸⁸

Zcela otevřeně se zde již hovořilo o nastávajících svobodných volbách a o uhájení pozic pro KSČ. Na návrh většiny základních organizací bylo přijato několik návrhů: změna struktury OV KSČ na dvě rozhodující činnosti (politicko-organizační a úsek informací a propagandy) a s tím související snížení počtu tajemníků z 5 na 3. To se týkalo i členů předsednictva (z 15 na 9).

Vystoupení delegátů bylo velice kritické a zcela odpovídalo tehdejší době. Došlo dokonce k odsouzení srpnové okupace roku 1968, padal návrh na anulování stranických prověrek, které probíhaly po roce 1969, požadavek na rozpuštění Lidových milicí, čistku na všech úrovních strany. Od několika delegátů zaznívalo přihlášení se k politice přestavby M. S. Gorbačova. Delegát ÚV KSČ Rudolf Jindrák doporučoval navázat na úzkou spolupráci s hnutím Obroda, Demokratickým fórem komunistů a každým, kdo je pro socialismus. V rámci uklidnění situace doporučoval jednat i s Občanským fórem, což bylo v prosinci 1989 spíše nutností a konstatováním nevyhnutelného než doporučením.⁸⁹ K přesnějšímu složení okresní organizace nepřináší

⁸⁴ TAMTÉŽ, kt. 31, zápisy pléna OV KSČ 1989.

⁸⁵ V návrhu stanoviska ÚV KSČ z počátku prosince 1989 je zcela správně zmíněno, že „*současné události mají svou příčinu v hluboké nespokojenosti lidí s dosavadním administrativním, byrokratickým pojetím socialismu*“. (Návrh akčního programu KSČ, Život strany, 1989, č. 25, s. 3).

⁸⁶ *Vést plodný dialog, ukončit stávky!*, Svoboda, 24. 11. 1989, s. 1.

⁸⁷ Za zcela zlomovou ji považoval i tehdejší tisk, který si od závěrů mimořádných konferencí sliboval, že navrátí KSČ autoritu. Viz *Vrátit straně autoritu*, Svoboda 9. 12. 1989, s. 1.

⁸⁸ SOkA Praha-venkov, OV KSČ Praha-východ, kt. 8, mimořádná okresní konference KSČ 1989.

⁸⁹ TAMTÉŽ.

materiály konference přesné údaje, ale řada z vystupujících upozorňovala ve svých projevech na vrácení členských legitimací a rozpady celých základních organizací, především v průmyslových podnicích.

V závěrech konference se objevují doporučení na změnu vnitrostranického života, odstranění nefunkčních byrokratických článků řízení (krajské organizace) a požadavek personální očisty. Zajímavá je také poznámka o sjednocení postupu komunistů při podpoře Ladislava Adamce, kandidáta na prezidenta republiky.⁹⁰

Závěr

Období druhé poloviny osmdesátých let bylo v okresní stranické organizaci KSČ Praha-východ provázeno řadou kritických a věcných připomínek. Atmosféra byla poznamenána všeobecně deklarovanou a nejvyššími stranickými orgány podporovanou přestavbou. Jakkoliv šlo o přijetí velice opatrné a opožděné, v případě okresní organizace můžeme sledovat, že se projevilo minimálně v otevřenější kritice poměrů. Šlo však o kritiku v rámci tehdejších norem přijatelnou a svým způsobem i očekávanou. Straníci tak plnili úlohu, která se od nich více méně očekávala, ale jejich vystoupení nešlo za hranici, za kterou by jim hrozil konflikt.

K výraznější proměně struktury organizace nebo snížení počtu pracovníků aparátu však nedošlo. Změny nastaly pouze v zavádění zákona o státním podniku, kdy v letech 1988 a 1989 probíhaly volby nových ředitelů státních podniků a zemědělských družstev. Většinou ale došlo ke znovuzvolení stávajícího ředitele a z pohledu běžných obyvatel to velká změna nebyla. Jednalo se o umírněnější podobu reformy, která znamenala jen dílčí změnu. I když to nevedlo k zamýšlené liberalizaci, tak tuto dynamiku a proces nelze přejít bez povšimnutí. Celé období je ale charakteristické tím, že členská základna v okrese Praha-východ žila v jakési letargii a očekávání příkazů shora a nebyla schopná významnější aktivity k prosazení změn.

Zásadním spouštěčem změn pak byl listopad 1989, kdy OV KSČ přijal řadu opatření k reorganizaci. To se však stalo především pod tlakem politických událostí, během kterých KSČ ve velice krátkém časovém úseku ztratila oficiálně deklarovanou vedoucí úlohu, a co je podstatnější, také podporu a důvěru lidí.⁹¹ V listopadových dnech se projevila i neschopnost samostatného jednání okresních organizací a jejich přílišné sepětí s centrem, které bylo paralyzováno.

⁹⁰ TAMTÉŽ. Blíží okolnosti případné prezidentské kandidatury Ladislava Adamce zmiňuje jeho tehdejší poradce O. KREJČÍ, *Sametová revoluce*, s. 95–101.

⁹¹ Zajímavá jsou šetření Ústavu pro výzkum veřejného mínění uskutečněná na sklonku roku 1989. První se uskutečnilo 23. a 24. 11. 1989 a pro socialismus se v něm vyslovilo 45 % respondentů, pro kapitalismus 3 % a pro třetí cestu 47 %, zbytek nedokázal odpovědět. Druhé šetření proběhlo 9.–12. 12. 1989 a skončilo podobně. Pro socialismu 41 %, pro kapitalismus 3 % a pro třetí cestu 52 %, zbytek neodpověděl. Blíže Jiří SUK, *Veřejné záchodky ze zlata. Konflikt mezi komunistickým utopismem a ekonomickou racionalitou v předsrpnovém Československu*, Praha 2016, s. 283.

Zvon Pán Ježíš a polemiky o znaku města Čelákovic¹

JAN HERGESELL

Jan Hergesell, The Lord Jesus Bell and the controversy about the heraldic arms of the town of Čelákovice

The Lord Jesus Bell from the Church of the Assumption of the Virgin Mary in Čelákovice, cast in 1603 in Prague's New Town, was requisitioned for war purposes in 1917. However, both its drawings and photographs depicting its decoration have survived. The decoration included, among other things, a depiction of the symbols from the seal field of the Čelákovice municipal seal, considered by some authors to be the oldest surviving depiction of the Čelákovice town's heraldic arms. But is it really the case? Jaroslav Špaček, the former director of the Municipal Museum in Čelákovice, took a polemical position on the research on the town heraldic arms of Čelákovice carried out by heraldist Stanislav Kasík. Now, on the contrary, we will try to critically evaluate the relevance of Špaček's comments on Kasík's research.

Keywords

Čelákovice, municipal heraldry, heraldic arms of Čelákovice, municipal seals, bell, imperial charter of privileges

Zvon Pán Ježíš

Třebaže roku 1603 byl Brikcí z Cimperka, zřejmě nejznámější člen rodiny pražských kovolijců sídlících v tehdejší Zvonařské ulici, zvané rovněž Široká (dnes Jungmannova), na Novém Městě pražském již čtyři roky po smrti, jeho následovníci v dílně v domě U Zvonaře v tradici založené kdysi Bartolomějem Berounským pokračovali i nadále.² Právě zmíněného roku 1603 realizovali také zvon Pán Ježíš pro čelákovický kostel Nanebevzetí Panny Marie. Jeden metr vysoký zvon o průměru 91 cm vážil 619 kg a byl bohatě vyzdoben.³ Vedle pásu s reliéfy výjevů z biblického podobenství o marnotratném synovi, Kalvárie s ukřižovaným Kristem a po stranách kříže stojícími postavami Panny Marie a sv. Jana Evangelisty, erbů Matěje Roudnického z Mydlovaru a Jaroslava Koutského z Kostelce a znaků cechů

¹ Výrazně zkrácená verze tohoto textu, zejména v jeho části o městském znaku, vyšla v městském periodiku Zpravodaj města Čelákovic v březnu 2023 na s. 10–11 pod názvem *O městském znaku*.

² http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/BRIKC%C3%8D_z_Cimperka_1525-10.9.1599 (cit. 24. 5. 2023).

³ Jaroslav ŠPAČEK a kol., *Z historie čelákovického děkanského chrámu Nanebevzetí Panny Marie*, Čelákovice 2018, s. 141–142.

pekařského a řeznického tvoří nejvýraznější výzdobu zvonu osmiřádkový text ve své horní části, respektující do něj zasahující reliéf postavy Panny Marie Assumpty, tedy na nebe vzaté. Text ve formě plně srozumitelné dnešnímu čtenáři zněl takto: „*Ke cti a chvále Pánu Bohu všemohoucímu zvon tento udělán k obci města Čelákovic nad Labem k chrámu Páně založení Nanebevzetí Panny Marie s prací bedlivou za správu pana Matěje Kropáčka, jinak brandýského primátora toho času. Slit jest na Novém Městě pražském na Široké ulici v domě U Zvonařů. Z toho buď Pánu Bohu čest a chvála. Léta Páně 1603.*“⁴

Ačkoliv zvon Pán Ježíš v roce 1856 při vyzvánění pukl, po opravě sloužil dál svému účelu, a to až do roku 1917.⁵ Již roku 1914 nařídil český místodržitelský úřad sestavit soupis zvonů, nejprve sice ještě pod záminkou vědeckého účelu, ale posléze již pravý důvod – rekvizice pro válečné účely – nebyl nikterak skrýván. Původně se neměly rekvírovat zvony vyrobené před rokem 1800, respektive následně před rokem 1700, ale v praxi nebyl tento postup respektován. Přesto právě v Čelákovících rekviziční komise navrhla zvon Pán Ježíš zachovat, avšak proti tomuto záměru se postavil tehdejší zdejší děkan Jakub Přecechtěl, jemuž se nezamlouval zvuk tohoto opravovaného zvonu a navrhl ponechat na kostelní věži zvon Panna Maria, který byl roku 1868 přelit ze starého zvonu pocházejícího již z roku 1410,⁶ a přes odpor místních farníků si prosadil svou. Zvon Pán Ježíš byl přímo na věži rozbit a po kusech snesen, či spíše shozen na zem a spolu se zvony sv. Václav (z roku 1776) a sv. Vavřinec (z roku 1816) naložen na vůz a odvezen na čelákovické železniční nádraží. Děkan Přecechtěl se z prosazení svého záměru dlouho neradoval, neboť ještě v témže roce 1917 byl při další vlně rekvizic zabaven i zvon Panna Maria. Při poválečné obnově byly v roce 1924 pořízeny pro čelákovický kostel tři nové zvony (Pán Ježíš, Panna Maria a sv. Josef), ale dodnes se zachoval jen poslední jmenovaný, neboť prvé dva potkal roku 1942 týž osud jako jejich stejnojmenné předchůdce – rekvizice pro válečné účely.

Konkrétní podobu dnes neexistujícího zvonu známe díky podrobným nákresem, které pořídili v roce 1865 Antonín Ferles⁷ a v úvodu minulého století (roku 1904) jeho syn Bohumil.⁸ Navíc se dochovaly také fotografie z osudného roku 1917,

⁴ Bohumil FERLES, *Antonína Ferlesa Paměti královského komorního města Čelákovic nad Labem*, Městské muzeum v Čelákovících (dále MMČ), Sbírka MMČ, inv. č. H 16842, rukopis, 1904, s. 72–77.

⁵ František VLASÁK, *Rekvizice zvonů v Čelákovících*, Naše Polabí 6/10, 1928–1929, s. 153–155. J. ŠPAČEK a kol., *Z historie čelákovického děkanského chrámu Nanebevzetí Panny Marie*, s. 138–146.

⁶ J. ŠPAČEK a kol., *Z historie čelákovického děkanského chrámu Nanebevzetí Panny Marie*, s. 141 a 147, pozn. 28.

⁷ Antonín FERLES, *Paměti k. k. města Čelákovic*, Knihovna Národního muzea, sign. V D 22, rukopis, 1865. Dle Jaroslav KAŠPAR, *Ferlesové v Čelákovících*, in: Jaroslav ŠPAČEK (ed.), *100 let Městského muzea v Čelákovících*, Čelákovice 2004, s. 486, je autorem nejen tohoto (druhého) opisu Ferlesova rukopisu, ale i obrázků Čeněk Smolík.

⁸ B. FERLES, *Antonína Ferlesa Paměti královského komorního města Čelákovic nad Labem*, MMČ, Sbírka MMČ, inv. č. H 16842, rukopis, 1904, s. 77.

kdy došlo ke zničení zvonu.⁹ Lze na nich spatřit ještě jeden prvek jeho výzdoby, ve výčtu dosud záměrně zamlčený, ale pro naše téma klíčový. Na spodní části zvonu pod výše uvedeným textem se v oválné kartuši skví tři symboly – vedle centrálně situovaného listnatého stromu jsou další dva umístěny po stranách jeho kmene. Heraldicky vpravo (reálně vlevo) se bez větších pochyb jedná o prostý štítek, v jehož poli jsou dvě křídla. Třetí symbol je na snímku bohužel natolik rozostřený, že o něm lze zodpovědně říci pouze to, že v jeho horní části jsou asi také křídla. O něco sdílnější je nákras Bohumila Ferlese z počátku minulého století, v němž je možno rozpoznat menší štítek s přílbou, přikrývadly a klenotem v podobě křídel. Do pole tohoto štítku sice autor cosi drobného nezřetelného zakreslil, ale nelze rozpoznat konkrétně co. Někteří badatelé (Jaroslav Špaček, Radek Lunga) považují tuto výzdobu zvonu z roku 1603 za nejstarší doklad existence čelákovického městského znaku.¹⁰ Je tomu ale skutečně tak?

Čelákovický městský znak pohledem heraldika¹¹

Dosud nejobsáhlejší moderně zpracovanou rešerši o znaku města Čelákovic realizoval heraldik Stanislav Kasík v roce 2013.¹² Pokusíme-li se shrnout přehledně jeho poznatky, lze k dílčím datům významným pro historii čelákovického městského znaku uvést následující.

Rok 1558: císař Ferdinand I. Habsburský vydal listinu,¹³ ve které povolil Čelákovickým pečetit prestižnějším červeným voskem namísto černého, což dokládá existenci pečete, ale nikoliv znaku. Pečeť a znak nejsou ekvivalenty, mají rozdílný původ, význam i využití a nic na tom nemění skutečnost, že celá řada městských pečetej nese ve svém středu městský znak. Zásadním rysem znaku je jeho barevnost, naproti tomu pečeť žádné barvy neprezentuje (vyjma barev pečetního vosku). Jelikož znak má zejména reprezentativní funkci, města se bez něj snadno obešla po celá staletí. Nikoliv ovšem bez pečetej, jež byla nezbytným pověřovacím a ověřovacím prostředkem k vydávaným právně závazným dokumentům. Konkrétní podobu čelákovické pečetej v 16. století ovšem neznáme.

Rok 1662: dochoval se otisk čelákovické menší městské pečetej na výpisu z kšaftu čelákovického mlynáře Jana Antoše.¹⁴ V nepřilíš ostrém otisku lze v pečetním poli vidět vykořeněný strom, heraldicky vpravo od jeho kmene prostý štít se dvěma přivrácenými křídly a vlevo přílbou s klenotem rozložených křídel.

⁹ MMČ, Sbírka MMČ, inv. č. H 38956, foto Václav Vildt, Brandýs nad Labem 1917.

¹⁰ J. ŠPAČEK a kol., *Z historie čelákovického děkanského chrámu Nanebevzetí Panny Marie*, s. 142–143. Autory kapitoly *Zvony, jejich umístění a osudy* jsou Radek Lunga a Jaroslav Špaček.

¹¹ Za vstřícné a fundované konzultace náleží Stanislavu Kasíkovi mé velké poděkování.

¹² Stanislav KASÍK, *Čelákovice (rešerše o historickém znaku města)*, 2013, publikována pod názvem *O historickém znaku města Čelákovic*, Genealogické a heraldické listy 35/2, 2015, s. 65–91.

¹³ Státní okresní archiv Praha-venkov se sídlem v Dobřichovicích (dále SOkA Praha-venkov), Archiv města Čelákovice (dále AM Čelákovice), neinventarizováno.

¹⁴ MMČ, Sbírka MMČ, inv. č. H 16857.

Rok 1680: císař Leopold I. Habsburský vydal listinu,¹⁵ jejíž obsah lze interpretovat jako udělení městského znaku. Je to vůbec první listina z více než desítky vydaných Čelákovícím jejich majiteli v letech 1511 až 1680, která se o znaku zmiňuje. Znak je zde vyobrazen a podrobně popsán. Heraldicky vlevo od kmene stromu je prázdný červený štítek s přilbou, korunou, klenotem dvou černých křídel a červenými a stříbrnými/bílými příkrývadly (zde je rozpor zobrazení s popisem znaku v téže listině, v němž jsou, patrně chybou písaře, uvedena pouze stříbrná/bílá příkrývadla). Znak je zobrazen v oválném poli, takže více než znak připomíná pečeť. Formulaci uvedenou v listině, totiž že císař Čelákovícím povoluje a znovu potvrzuje od starodávna užívanou městskou pečeť a znak, Kasík vysvětluje jednak relativizací pojmu starodávno, které dobově označovalo skutečnost, že o dané věci nejsou k dispozici hodnověrné bližší údaje, a jednak tím, že dlouhodobě byla užívána pečeť, zatímco o praktickém použití znaku před rokem 1680 není žádný doklad.

Rok 1695: dochoval se otisk čelákovické větší městské pečete.

Rok 1724: císař Karel VI. vydal listinu,¹⁶ jejíž součástí jsou v inzertu výše uvedené Leopoldovy listiny opět vyobrazení a popis čelákovického městského znaku.

Rok 1864: v kompendiu komunální heraldiky autora Vincenze Roberta Widimského¹⁷ je čelákovický městský znak vyobrazen odlišně od výše zmíněných listin. Vedle nově přidaného zeleného trávníku v patě štítu je navíc ještě heraldicky vlevo od kmene stromu zobrazen namísto prázdného červeného štítku erb Krajířů z Krajku (štíť kosmo dělený, v heraldicky levé horní části stříbrný/bílý, v pravé spodní červený), majitelů Čelákovíc v letech 1502–1547. Autor kompendia byl očividně ovlivněn v Čelákovících tradovanou legendou o vzniku znaku města.¹⁸ Ta ve stručnosti praví, že koncem listopadu 1517 se majitel brandýského panství Konrád (III.) Krajíř z Krajku († 1542) po překonání nemoci vypravil s chotí, rozenou Meziříčskou z Lomnice, a sestrou Johankou Krajířovou na procházku z Brandýsa nad Labem až k Čelákovícím, kde se jali odpočívat pod mohutným dubem. Když místní měšťané přišli pozdravit svého pána, byli vyzváni, ať vyřknou své přání, mají-li nějaké. Ti využili dobrého rozmaru Krajířova a požádali jej o propuštění z poddanské vázanosti, což on na přimluvu sestry (a dle další verze pověsti též za úplaty věrtelem zlatých) učinil ještě téhož dne vydáním příslušné listiny. Na paměť této události vznikl tehdy též městský znak – po stranách dubu erby Meziříčských z Lomnice a Krajířů z Krajku. Tuto legendu Kasík vyvrací poukázáním na zjevné nepravdy, které obsahuje – Konrád (III.) Krajíř neměl žádnou

¹⁵ SOKA Praha-venkov, AM Čelákovice, neinventarizováno.

¹⁶ TAMTÉŽ.

¹⁷ Vincenz Robert WIDIMSKÝ, *Städtewappen des Österreichischen Kaiserstaates, I. Königreich Böhmen*, Vídeň 1864. Widimský se o znak města Čelákovíc zajímal již minimálně deset let před vydáním tohoto díla, viz Antonín DLASK (Ladislav z Hory), *Něco o Čelákovících*, Lumír 1854, s. 401–402.

¹⁸ František VLASÁK (F. V.), *O vzniku znaku města Čelákovíc*, Naše Polabí 5/1, 1927–1928, s. 14–15.

manželku z rodu Meziříčských z Lomnice, a navíc jejich erbem nebyla dvě černá křídla ve zlatém štítě, ale jedno ve stříbrném.

Po roce 1864: v odborné literatuře se následně tato Widimského úprava (včetně zeleného trávníku v patě štítu) čelákovického znaku tradovala až hluboko do 20. století. Rozpornost podob znaku (krajířský versus prázdný červený štítek) byla zdůvodňována tezí, že původní čelákovický městský znak nesl krajířský erb, který posléze změnili Habsburkové (panovníci a současně skrze královskou komoru od roku 1547 majitelé brandýského panství) na prázdný červený štítek jako trest za účast Arnošta Krajíře († 1555, syn Konráda III.) ve stavovském odboji roku 1547. Kasík tuto tezi odmítá prostým argumentem, že podoba pečetě v 16. století není známa, a tudíž jde o pouhou nepodloženou spekulaci.¹⁹

Oponentura regionálního historika a polemika s ní

Kasíkovy vývody nenechal bez povšimnutí bývalý ředitel Městského muzea v Čelákovicih Jaroslav Špaček, který Kasíkovi některé materiály poskytl, a své výhrady obratem písemně shrnul.²⁰ Opět se přehledně podíváme na dílčí data významná pro historii čelákovického městského znaku.²¹

Rok 1558: listina Ferdinanda I. umožňující Čelákovícím pečetit červeným voskem zmiňuje též skutečnost, že městečko se může v těchto záležitostech řídit obdobnými právy a zvyklostmi jako sousední (tehdy ještě také) městečko Brandýs nad Labem. Špaček z toho vyvozuje, že jelikož Brandýs nad Labem, jak je z pečetí a z privilegia z roku 1670 zřejmé, městský znak již tehdy používal, platí totéž i pro Čelákovice.

¹⁹ Karel TIEFTRUNK, *Odpor stavův českých proti Ferdinandovi I. léta 1547*, Praha 1872, s. 291–292, žádný takový trest uplatněný vůči Arnoštu Krajířovi neuvádí. Jiří JEDLIČKA, *Znak našeho města*, MMČ, rukopis, neinventarizováno, nedatováno, s. 3, konstatuje, že k takovému trestu nebyl žádný důvod, rod Krajířů (ani jejich erb) nebyl vnímán jako bezecný.

²⁰ Jaroslav ŠPAČEK, *K historii čelákovického městského znaku*, 2017, dostupné na <http://celakovicforum.cz/o-celakovicich/z-historie-mesta/> (cit. 25. 5. 2023). Je zde více textů téhož autora, tento je odshora čtvrtý v pořadí. Text byl napsán pro městské noviny Zpravodaj města Čelákovice jako odpověď na v témže periodiku otištěnou zkrácenou verzi Kasíkovy rešerše (Stanislav KASÍK, *Znak a prapor města Čelákovice*, Zpravodaj města Čelákovice, říjen 2017, s. 15–17), který redakce periodika neotiskla z důvodu přílišného rozsahu, a Špaček jej publikoval na webu. Špačkův text je nestrukturovaný, nechronologický a odbíhá od dílčích témat, aby se k nim následně zase vracel (např. legenda o vzniku městského znaku). Je v něm také řada podružných údajů souvisejících s meritem věci jen okrajově (např. zásah hejtmana brandýského panství do svízele čelákovického primase Pavla Ježdíka) či vůbec (např. původní zaměstnání heraldika Stanislava Kasíka). Těmto a pochopitelně také dalším Špačkovým nekorektním vyjádřením na Kasíkovu adresu se věnovat nebudeme a pokusíme se vystihnout pouze Špačkovy podstatné námitky vůči Kasíkovu textu.

²¹ V této části textu je v prvním odstavci u jednotlivých let uvedena Špačkova oponentura vůči Kasíkovým názorům publikovaná na webu (viz pozn. 20), ve druhém odstavci kritický náhled autora tohoto příspěvku (J. Hergesell) na Špačkovy připomínky.

Problematické je nejen to, že případné potvrzení nějaké skutečnosti v roce 1670 neznamená, že tomu tak bylo již v roce 1558, ale hlavně fakt, že žádné konkrétní zpodobnění brandýského městského znaku před rokem 1670 není známo a stejně tak neexistuje žádná listina vydaná Brandýsu nad Labem před tímž rokem zmiňující byť jen slůvkem jeho znak. Třebaže Brandýs nad Labem před vydáním privilegia v uvedeném roce 1670 strategicky argumentoval, že takovou listinou v minulosti disponoval, ale byla posléze ztracena, absence zmínek o znaku ve všech dochovaných potvrzeních privilegií tomu nenasvědčuje. Pečetě naopak Brandýs nad Labem již před rokem 1558 jistě používal, což ale neznamená, že v jejich pečetním poli byl brandýský městský znak.²²

Rok 1603: Špaček uvádí, že vyobrazení čelákovického městského znaku je doloženo již k roku 1603 na kostelním zvonu Pán Ježíš.²³

Domnívám se, že takto přímočará interpretace není podložena. Výmluvný je už fakt, že (shodně s Brandýsem nad Labem) žádná z více než desítky listin privilegií udělených městečku Čelákovice jejich majiteli mezi lety 1511 až 1657 neobsahuje sebemenší zmínku o městském znaku, jak je uvedeno již výše. Navíc vyobrazení na zvonu schází podstatný atribut znaku – štít, do jehož pole by výše popsané symboly byly umístěny. Vynikne to při srovnání s jinou výzdobou zvonu, neboť erby Roudnických z Mydlovaru i Koutských z Kostelce, třebaže též umístěné v kartuších, své štíty očividně mají. Část výzdoby zvonu (erby Roudnických a Koutských, znaky cechů pekařského a řeznického, obraz pečetního pole čelákovické městské pečetě) považuji za zvětšení jejich finančních zásluh na realizaci výroby zvonu, kterou lze připodobnit například k dnešním logům sponzorů při sportovních kláních. Pro čelákovické radní byl logickou volbou právě tento symbol.²⁴

Rok 1662: Špaček polemizuje s Kasíkovým náhledem na menší městskou pečeť, když heraldicky vlevo od kmene dubu spatřuje erb včetně klenotu, nikoliv pouze přilbu s klenotem. Dále Špaček vyjadřuje údiv nad tím, že Kasík popírá existenci znaku před rokem 1680, když souběžně vyzdvihuje mimořádnost „*pečetě s městským znakem*“ z roku 1662.

Špačkova citovaná formulace je zavádějící, neboť Kasík, z pochopitelných důvodů, nikde nemluví o pečetě s městským znakem z roku 1662, ale pouze o městské pečetě z onoho roku. Polemika ohledně podoby symbolu heraldicky vlevo od stromu je poněkud ztížena z důvodu nepřiliš ostrého otisku. Přesto se Kasíkova interpretace

²² Stanislav KASÍK, *Znak města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi*, Studie a zprávy. Historický sborník pražského okolí 8/2, 2020, s. 85–122, zde s. 98–99 (jsou tu zmíněny též Čelákovice).

²³ Je pozoruhodné, že se Kasík o tomto vyobrazení vůbec nezmiňuje – mezi podklady, které Špaček Kasíkovi pro potřeby rešerše poskytl, nebyly ani nákresy zvonu, ani jeho snímek. Za potvrzení této informace děkuji Stanislavu Kasíkovi.

²⁴ Navíc zkratkovitá interpretace obsahu pečetního pole jako městského znaku jistě není vlastní pouze současnosti či nedávné minulosti, ale zřejmě hrála svou roli již v předchozí době a tehdejší čelákovičtí radní mohli tento symbol za městský znak považovat.

jeví jednoznačně přiměřenější skutečnosti. V této souvislosti je možno dodat, že se mi podařilo dohledat ještě starší otisk čelákovické pečeti, konkrétně větší pečeť z roku 1657.²⁵ Ta na sporném místě jednoznačně zobrazuje prázdný štít s přílbou, klenotem a příkrývadly. Jenže fakt, že tento dochovaný otisk větší pečeti je starší než dochovaný otisk malé pečeti pochopitelně není možné považovat za reálnou chronologickou posloupnost jejich vzniku. Obě pečeti i vyobrazení na zvonu jsou významné tím, že sahají dále do minulosti než vyobrazení a popis městského znaku v listině z roku 1680.²⁶

Rok 1680: Špaček cituje formulaci z Leopoldovy listiny o starodávném užívání městské pečeti a znaku a usuzuje, že se Kasík mylí, když uvádí, že znak byl Čelákovícím udělen až touto listinou. Původcem Kasíkova omylu je dle Špačka převzetí této informace ze starší literatury bez hlubšího studia problematiky. Špaček dále konstatuje, že roku 1680 uplynulo již více než 160 let od předpokládaného vzniku čelákovického znaku, což dokládají jak stará pečetidla původem z 16. století, z nichž se dochovaly otisky, tak vyobrazení na zvonu z roku 1603.

Je pozoruhodné, že Špaček nijak nepolemizuje s Kasíkovými postřehy ohledně formulace v listině z roku 1680 (starodávno je značně relativní pojem, dlouhodobě byla užívána pečeť), prostě je důsledně přehlíží. Špačkova identifikace údajného původce Kasíkova omylu je zavádějící, neboť starší literatura vesměs naopak datuje vznik znaku ve shodě se Špačkem do staršího období.²⁷ Vznik znaku před rokem 1520 ve skutečnosti předpokládá pouze legenda vázaná k roku 1517 (viz výše), písemně zaznamenaná ovšem až v polovině 19. století.²⁸ Pečetidla jsou reálně doložena otisky až ve druhé polovině 17. století, třebaže jejich vznik již v 16. století (či spíše ještě dříve) je velmi pravděpodobný. Zobrazení na zvonu není jistým dokladem existence městského znaku (viz výše).

²⁵ SOkA Praha-venkov, AM Čelákovice, Vidimus privilegií města Čelákovice, 1657, neinventarizováno, dostupné na <https://ebadatelna.soapraha.cz/a/1708/10> (cit. 25. 5. 2023).

²⁶ Dochoval se také stříbrný typář čelákovické rychtářské pečeti z roku 1631, v jehož pečetním poli je horní polovina mužské postavy třímající v pravé ruce palcát. SOkA Praha-venkov, AM Čelákovice, neinventarizováno.

²⁷ S. KASÍK, *O historickém znaku města Čelákovic*, s. 72–84, uvádí a komentuje právě zmínky ze starší (nejen) odborné literatury. V žádné z komentovaných prací se nenachází tvrzení o konstituování znaku až v roce 1680.

²⁸ A. DLASK, *Něco o Čelákovících*, s. 382, pověsti věnoval půl věty, datoval ji do roku 1511 a hlavní roli v ní vyhradil Johance Krajířové z Krajku. Podrobně pověst zaznamenal (v podobě výše uvedené) Antonín FERLES, *Paměti královského komorního města Čelakovic*, MMČ, Sběrka MMČ, inv. č. H 16844, rukopis, 1865, s. 64–66. Špaček sice uvádí, že tak Ferles učinil také již roku 1856, nicméně žádnou zmínku o pověsti se mi v textu – Antonín FERLES, *Sepsání památností města Čelakovic nad Labem*, 1856, rukopis opsaný Janem Kamarádem v roce 1857 do první čelákovické městské kroniky (publikována: Jaroslav ŠPAČEK (ed.), *Kronika města Čelákovice I. 1857–1939*, Čelákovice 2006) – nalézt nepodařilo. Možná měl Špaček na mysli jiný Ferlesův text, Špaček totiž neuvádí (až na výjimky) literaturu a odkazy, což je ovšem vzhledem k tomu, že jeho text měl být publikován ve Zpravodaji města Čelákovice, pochopitelné.

Rok 1724: Špaček konstatuje, že Kasík opominul důležitý fakt, že v listině Karla VI. je na vyobrazení čelákovického městského znaku v prázdném červeném poli štítu naznačeno kosmé dělení (podobně jako v erbu Krajířů z Krajků), a připomíná, že také červeno-stříbrná/bílá příkrývadla byla součástí jejich erbu, což jsou indicie možného původního zpodobnění krajířského erbu v čelákovickém znaku.

K tomu je třeba uvést, že příkrývadla v červeném a stříbrném/bílém provedení zdobila erby celé řady šlechtických rodů, vesměs všech, jejichž štít se honosil právě červeno-stříbrným/bílým provedením (namátkou rody z Cimburka, Lobkowiczové, z Martinic, Kounicové, z Rožmberka či z Říčan). Špaček přechází mlčením odlišnost klenotu na štítu (černá křídla) s klenotem erbu Krajířů (červeno-stříbrná/bílá kosmo dělená křídla). Špaček také mylně interpretuje vyobrazení v této listině, neboť ve skutečnosti je v prázdném červeném štítu naznačeno úzké kosmé břevno (nikoliv kosmé dělení pole štítu),²⁹ které nemá s Krajíři žádnou spojitost (kosmé břevno, ale širší a zlaté/žluté v modrém poli měl v erbu např. rod Thunů). Především ale popisy v obou listinách hovoří naprosto jednoznačně – pole červeného štítu je prázdné. Popis je koneckonců důležitější než vyobrazení, neboť to vždy odráží individuální um a manýry autora. Na okraj dodejme, že při podobně důkladném pohledu na starší listinu z roku 1680 lze spatřit pro změnu polcení pole téhož štítu, ale v tomto případě z toho Špaček žádné indicie nevyvozuje.

Rok 1864: Špaček hájí jak autora kompendia Widimského (šlo jistě o neúmyslnou chybu při prepisování poznámek), tak hodnověrnost aspoň části legendy o vzniku znaku Čelákovic (pověst může mít částečně reálný základ, o čemž se při jiných příležitostech několikrát osobně přesvědčil).

Špaček nebere v potaz, jak dalekosáhlé následky mělo Widimského svévolné počínání při sestavování kompendia komunální heraldiky. Zdaleka se nejedná jen o čelákovický znak, ztotožněním obrazu v pečetním poli se znakem města Widimsky minimálně (spolu)zapříčinil absurdní situaci, kdy celá řada českých měst má dodnes ve znaku českého lva³⁰ (např. Tachov, Nový Bydžov, Kynšperk nad Ohří, Karlštejn ad.),³¹ čímž je popřeno základní heraldické pravidlo o jedinečnosti erbu či znaku (pečete se lišily opisem na okraji, ten se však ve znacích nenachází), a tím znemožněna jednoznačná identifikace jeho nositele. Také Widimského „libůstka“ umísťování zeleného trávníku do paty štítu změnila podobu mnoha znaků a některá města jej pak ve svém znaku používají dodnes (např. Nymburk). Obecně lze sice souhlasit s tím, že

²⁹ Autor vyobrazení v listině z roku 1724 by navíc musel vědět, že Krajířové byli v letech 1502–1547 majiteli Čelákovic a že jejich erb byl součástí „původního“ čelákovického městského „znaku“, údajně změněného po roce 1547.

³⁰ V červeném štítě stříbrný korunovaný dvouocasý lev se zlatou zbrojí.

³¹ Stanislav KASÍK, *O historickém znaku města Turnova – II. část*, 2017, dostupné na <http://www.heraldika-terminologie.cz/stranka-o-historickem-znaku-mesta-turnova-ii-cast-842> (cit. 25. 5. 2023).

v některých legendách může být skryto pravdivé jádro, ale platí-li to i pro tu o vzniku znaku Čelákovic, není ničím podloženo.

Ještě by bylo možno polemizovat i s některými Špačkovými dalšími sděleními. Například s tím, že poddanská města „... si do svého znaku dávala erb vrchnosti sama...“, neboť lze pochybovat o tom, že by tak činila zcela bez vědomí vrchnosti. Nebo když Špaček v závěru připomíná, že Čelákovice nebyly nikdy „klasickým“ královským městem, jako třeba namátkou Kolín či Nymburk, ale pouze vrchnostenským městem náležejícím od roku 1547 ke královské komoře, takže „... lze těžko připustit, že štít s červeným prázdným polem by měl evokovat erb českého krále...“ (což je jednou z přiznaně spekulativních Kasíkových interpretací významu tohoto štítu).³² K tomu je možno podotknout, že stejně tak sousední Brandýs nad Labem nikdy nebyl „klasickým“ královským městem, přesto se v jeho městském znaku český lev nachází (a to dokonce v nemodifikované podobě nekorespondující s listinou Leopolda I. z roku 1670, dle níž nemá být lev znázorněn ve skoku, ale má stát na obou zadních nohách).³³

Závěr

Pokusíme-li se závěrem shrnout výše uvedené, je možné identifikovat problematickost Špačkovy oponentní argumentace. Ten, ačkoliv tak nečiní výslovně, klade rovnítko mezi obraz pečetního pole městské pečete a řádně konstituovaný znak města (viz jeho formulace o čelákovické pečetě s městským znakem z roku 1662 či o existenci brandýského znaku doloženého pečetěmi před rokem 1670). Vzhledem k tomu, že Kasík ve svém textu opakovaně upozorňuje na toto mylné zjednodušení, lze Špačkův přístup k této problematice (naprostá absence byť jen zmínky o ní, neřku-li případné argumentace proti ní) bez nadsázky označit za její naprosté přehlížení.

Špaček se pokusil shromáždit indicie mající podepřít jeho názor o existenci čelákovického městského znaku před rokem 1680 a také o původním vyobrazení erbu Krajířů z Krajku v tomto znaku. Ačkoliv nikde v textu neuvádí jejich přehledný výčet, pokusili jsme se je výše shrnout: o celá staletí mladší legenda obsahující zjevné výmysly, heraldické kompendium autora svévolně zasahujícího do podoby celé plejády znaků českých měst, nepodložená interpretace formulace v listině Ferdinanda I. z roku 1558, městská pečeť z roku 1662, rozostřené (na fotografii) a schématické (na kresbě) zobrazení na zvonu z roku 1603, jemuž schází podstatný atribut znaku, doslovná interpretace formulace v listině Leopolda I. z roku 1680 a mylně interpretované zobrazení v listině Karla VI. z roku 1724. Navzdory jejich relativně vysokému počtu dle mého mínění tyto indicie neobstojí. V neposlední

³² S. KASÍK, *O historickém znaku města Čelákovic*, s. 88.

³³ S. KASÍK, *Znak města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi*, s. 100–101. Vznikem souměstí a spojením znaků obou měst do jednoho je tento nový znak jedinečným a naplňuje tak základní heraldické pravidlo.

řadě je třeba vzít v potaz ještě absenci jakékoliv zmínky o čelákovickém městském znaku ve všech dochovaných potvrzeních privilegií až do roku 1680, absenci informací o jeho barvách a tinkturách až do téhož roku a neexistenci předchozího bezbarvého provedení umístěného ve štítě.

Přiměřenější historické skutečnosti než Špačkovy vývody, ač pochopitelně obtížně zcela doložitelný a tudíž jen hypotetický, se mi jeví Kasíkův názor o původním zobrazení erbu rodu z Cách (staropražský patricijský rod vlastníci Čelákovice na úplném konci 14. a začátkem 15. století) v pečetním poli čelákovické městské pečeti.³⁴ Konkrétně zobrazení jejich prostého štítu³⁵ heraldicky vpravo od kmene dubu a přilby s klenotem na jeho opačné straně, jak to prezentuje dochovaná čelákovická menší městská pečeť z roku 1662. Později, když éru rodu z Cách v Čelákovících dávno přikryl prach zapomnění, mohlo dojít k dezinterpretaci symbolu heraldicky vlevo od stromu a z pouhé přilby s klenotem se vyvinul erb s prázdným štítkem, přilbou a klenotem, prezentovaný na dochované čelákovické větší městské pečetě z roku 1657.

Na úplný závěr tedy shrňme základní zásadní informace o čelákovickém městském znaku. Čelákovice, vysazené ve druhé polovině 13. století jižně od raně středověkého osídlení zdejšího prostoru, lze nejpozději od druhé poloviny 14. století označit za městečko. Pečetění je zde doloženo roku 1558 listinou císaře Ferdinanda I., ale jistě sahá hlouběji do minulosti, snad až k přelomu 14. a 15. století, kdy majiteli Čelákovíc byl staropražský rod z Cách, jehož na dvě části rozložený erb se patrně dostal do pečetního pole čelákovické městské pečeti. Ovšem konkrétní podoba městských pečeti – větší i menší – je známa až z druhé poloviny 17. století (z let 1657, respektive 1662). Ještě starší, z roku 1603, je vyobrazení pečetního pole čelákovické městské pečeti na nedochovaném zvonu Pán Ježíš. Právě toto zobrazení na zvonu pravděpodobně posloužilo roku 1680 jako předloha pro ztvárnění podoby čelákovického městského znaku v listině císaře Leopolda I. Čelákovický městský znak se tedy vyvinul z čelákovické městské pečeti v roce 1680. Ve druhé polovině 19. století došlo k nepodložené změně podoby tohoto znaku, kdy byl prázdný červený štítek heraldicky vlevo od kmene dubu nahrazen erbem Krajířů z Krajku a do paty štítu přidán zelený trávník. Tato nevyžádaná úprava znaku se udržela v odborné literatuře hluboko do 20. století. Současná podoba znaku města Čelákovíc realizovaná Stanislavem Kasíkem v roce 2013 opět souzní s císařskými listinami z let 1680 a 1724.

³⁴ S. KASÍK, *O historickém znaku města Čelákovíc*, s. 86–87.

³⁵ V této souvislosti není až tak podstatné, zda jejich erb znázorňoval křídla či medvědí tlapy (nepanuje v tomto ohledu mezi badateli shoda). I kdyby šlo o tlapy, není složité si představit, že v pozdější době byl tento symbol v malé pečetě z důvodu výrazné podobnosti interpretován jako křídla. Ostatně náhled, že štít heraldicky vpravo od dubu mohl náležet rodu z Cách, nepopírá ani Špaček.

ZPRÁVY

Průzkum říčanských sklepů

MARTIN HŮRKA – MARTIN ŠKÁBA

Úvod

V Říčanech realizují pozoruhodný projekt, kterým se snaží přinést pohled na historii města a městské zástavby pro většinu zájemců o historii trošku netradiční optikou, byť pro památkáře a stavební historiky se jedná o základ jejich počínání. Cílem je nahlédnout historickou podobu (nadzemního) města prostřednictvím dochovaných sklepů (podzemí). Výchoziskem je pak představa, že nadzemní konstrukce domů jsou (ve většině případů) mladší než prostory dochované pod zemí (sklepy, základy budov). Předpokládá se, že sklepy a suterény, tamní zdivo nebo stavební prvky, které se v nich nacházejí, měly v historii větší šanci na přežití při přestavbách než nadzemní konstrukce (nemusí to však platit vždy, sklepy bývaly do staveb vkládány i dodatečně a i v relativně nedávné době). Dalším pozitivním faktorem obdobně zaměřeného výzkumu je přístup k pramenům (sklepní zdiva bývají většinou dobře přístupná a lze na nich číst informace potřebné ke zkoumání metodami stavebně-historického průzkumu).

Původcem nápadu i vlastním realizátorem je jeden z autorů tohoto článku Martin Škába. Tento říčanský rodák, vzděláním stavební inženýr, který se dnes věnuje zcela jiné profesi, si i tak uchoval celoživotní zálibu v historii a architektuře. Na nápad zareagovalo kladně Oblastní muzeum Praha-východ a Muzeum Říčany. V současnosti Martin Škába prozkoumal přibližně 20 říčanských sklepů. Své poznatky prozatím publikuje prostřednictvím seriálu v městském zpravodaji *Říčanský kurýr*, později plánuje uveřejnit svá zjištění knižně.

Rádi bychom dosavadní stav průzkumu společně shrnuli a nová zjištění zasadili do širšího srovnávacího kontextu dalších dvou měst s odlišným vývojem i statusem ve východním zázemí Prahy – s Brandýsem nad Labem a Českým Brodem.

Český Brod

Pod českobrodským náměstím a přilehlými domy se dochovala řada (v některých případech i gotických) podzemních prostor.¹ V devadesátých letech 20. století byly navíc vyklizeny do té doby zasucené a zasypané sklepní prostory pod čp. 1 a čp. 12, aby mohly být zpřístupněny veřejnosti (objednat se na prohlídku je možné v místním infocentru). Kromě výše uvedených sklepních systémů přístupných v rámci prohlídek nemá veřejnost do ostatních českobrodských sklepů přístup, neboť se jedná o sklepy soukromých vlastníků.

¹ Za postřehy k českobrodskému podzemí bychom zde rádi poděkovali především PhDr. Vladimíru Mrvíkovi, Ph.D., historikovi Podlipanského muzea v Českém Brodě.

Sama stará radnice čp. 1, kudy se do českobrodského podzemí vstupuje, je považována za nejstarší známou radniční budovu v českém poddanském městě.² V Českém Brodě se dochovaly stopy středověku nejen ve sklepeních, ale rovněž v nadzemních stavbách městských domů, dále prostřednictvím chrámu sv. Gotharda nebo hradeb vymezujících opevněný prostor města. O středověké podobě zdejšího osídlení referují i nedávné objevy, např. upřesnění umístění českobrodské tvrze při severozápadním rohu opevněného městského areálu, po níž dnes na povrchu není ani památka.³

Ze tří srovnávaných měst byl Český Brod jediným hrazeným městem. Právním městem se stal určitě již ve druhé polovině 13. století. Původně trhová osada umístěná na důležité obchodní trase vedoucí z Prahy do východních oblastí, tzv. Trstenické stezce, náležela k majetkům pražských biskupů, kteří pochopitelně měli zájem na rozvoji této první „zastávky“ za Prahou (v době pohusitské se Brod stal městem královským).⁴ Tomuto opevněnému gotickému městu se další dvě srovnávané lokality (Brandýs a Říčany) svým postavením rovnat nemohly – samy se městy staly až v novověku či době relativně nedávné. Původně ve 14. století zmiňovaná středověká tržní osada (*villa forensis*) Brandýs byla povýšena Rudolfem II. roku 1581⁵ na poddanské (komorní) město. U Říčan pozorujeme podobný časový a typový vstup do dějin jako v případě Brandýsa. Rovněž i zde se ve druhé polovině 13. století zformovala středověká tržní osada, která se později přetvořila v městečko. Roku 1575⁶ dosáhli Řičanští péčí rodu Smiřických u císaře Maxmiliána II. práva pečetit zeleným voskem a užívat městský znak a současně jim bylo potvrzeno starší právo na výroční i týdenní trhy. Předpokládáme tedy existenci poddanského městečka již před tímto datem. Avšak i v období po třicetileté válce můžeme Říčany až do 19. století stále považovat jen za „pouhé“ městečko. Fakt, že Český Brod byl ze tří srovnávaných měst jediným skutečným gotickým městem, dokládá i existence předměstí již ve 2. polovině 13. století.⁷ Ve středo-

² Vladimír Jakub MRVÍK, *Dějiny královského města Český Brod*, Český Brod 2021, s. 49 s odkazem na starší práce: Miloš DVOŘÁK, *Historická topografie města Českého Brodu (I.)*, Práce muzea v Kolíně 2, 1982, s. 59 a Karel KIBIC, *Historické radnice*, Praha 1988, s. 18–25.

³ Vladimír Jakub MRVÍK, *Historická topografie města Českého Brodu (VII)*, Archivní prameny Kolínska 16, 2016, s. 83–87.

⁴ Miloš DVOŘÁK, *Českobrodská privilegia císaře Zikmunda z r. 1437*, Archivní prameny Kolínska, 1996, s. 3–10.

⁵ Dochováno ve vícero zdrojích, např. Státní oblastní archiv v Praze, Velkostatek Brandýs nad Labem, inv. č. 5931, Urbář panství Brandýs nad Labem, 1651, fol. 134.

⁶ Státní okresní archiv Praha-venkov se sídlem v Dobřichovicích, Archiv města Říčany, inv. č. 1, Císař Maxmilián II. uděluje měšťanům městečka Říčany právo pečetit zeleným voskem, právo městského znaku a povoluje trhy, 3. září 1575, dostupné online na: <https://ebadatelna.soapraha.cz/a/988/1> (cit. 26. 9. 2023).

⁷ Jan Bedřich NOVÁK (ed.), *Formulář biskupa Tobiáše z Bechyně (1279–1296)*, Praha 1903, s. 124n, č. 156.

věském Českém Brodě je doloženo 20 masných krámů.⁸ V Českém Brodě je tedy možné již ve 14. nebo na počátku 15. století očekávat přítomnost řady gotických (jedno zda později přestavěných, zničených nebo zasypaných či naopak dodnes dochovaných) sklepních prostor na poměrně rozlehlé ploše zahrnující nejen vnitřní ohrazené město, ale i před hradbami stojící předměstí.

Pro poznání historické zástavby města jsou podstatné i ikonografické a mapové podklady. V případě Brodu je k dispozici řada vedut města z 18. a 19. století i unikátní kresby českobrodského rodáka premonstráta Huga Václava Seykory (1793–1856), které jsou k nalezení ve sbírkách Královské kanonie premonstrátů na Strahově. Jsou mezi nimi pohledy jak na různá českobrodská zákoutí, tak i do interiérů některých objektů.⁹ Na těchto kresbách je rozpoznatelná ještě řada měšťanských domů s gotickou štítovou stavební tradicí i parcelací. Tu lze na mapách číst v podstatě dodnes.

Brandýs nad Labem

Za zlatou éru Brandýsa je právem považována doba rudolfínská, což platí i o architektuře. Krátce po polovině 16. století se po zkáze způsobené požáry dostala renezanční architektura i na náměstí. Vznikaly zde náročnější kamenné patrové domy (Bohuslav Balbín po třicetileté válce o Brandýsu hovoří jako o někdejších „*neobyčejném, znamenitě kamenem vystavěném*“ městě)¹⁰.

Jejich průčelím patrně ve velkých úsecích nově dominovala klenutá podloubí. Tento prvek je písemně doložen pro severovýchodní řadu domů. Kamenné podloubí nesené sloupy čnělo již roku 1544 před tehdy novým domem, dnešní čp. 17 na konci náměstí (respektive již na počátku dnešní ulice Petra Jilemnického), roku 1556 je uváděno u nedalekého domu Vlachovského,¹¹ který této uliční řadě na náměstí vévodil. Fasády ve směru do náměstí alespoň u některých z nich zdobila renezanční sgrafita. Dokládá to nedávný nález ze základů a sklepení aktuálně rekonstruovaného domu čp. 98 na jihozápadní straně náměstí. Při průzkumu tohoto domu byly na několika místech odhaleny druhotně použité kameny, které měly omítku s „psaníčky“ ještě na sobě.¹² Renezanční (a možná i pozdně gotická) zdíva v sobě chová i sousední dům čp. 97.

⁸ V. J. MRVÍK, *Dějiny královského města Český Brod*, s. 27.

⁹ Např. V. J. MRVÍK, *Dějiny královského města Český Brod*, s. 93, 126, 131 či barevná příloha.

¹⁰ „*Boleslaviae Brundusium conjunctum est, olim cum arce regia Civitas insignis, egregie lapide extructa...*“ Bohuslav BALBÍN, *Epitome rerum Bohemicarum, seu Historiae Boleslaviensis, liber VI, caput XIII*, Praha 1673, [svazek 2], s. 55.

¹¹ Justin Václav PRÁŠEK, *Brandýs nad Labem. Město, panství i okres, díl 1*, Brandýs nad Labem 1908, s. 217.

¹² Eva VYLETOVÁ, *Pozdně renesanční dům čp. 98 v Brandýse nad Labem*, Průzkumy památek 20/2, 2013, s. 105 či výsledky archeologického výzkumu prováděného Ústavem archeologické památkové péče středních Čech v letech 2020–2021 pod vedením archeologa Mgr. Lukáše Balouna.

Ve druhé polovině 16. století se opakovaně objevují narážky na (popravdě nepříliš úspěšné) snahy o dláždění náměstí a ulic. Záměr městská rada přijala roku 1560. O sedmnáct let později však nebyla vydlážděna ještě ani polovina plochy náměstí.¹³ Stopy renezanční nacházíme i na jihovýchodní řadě domů na náměstí, jak dokládá např. hlavní budova čp. 62.¹⁴ U sousedního čp. 61 jsou zase ke spatření rozlehlé části ve skále tesané sklepy (pod zadním křídlem a počínající zahradou).¹⁵ V tomto domě došlo roku 1993 k nečekanému objevu zachovaného raně barokního malovaného stropu (snad z doby po roce 1642).¹⁶ Ve skále tesané sklepy, které ovšem nelze časově zařadit, se v okolí nacházejí i jinde. Některé již zanikly, např. ve skále tesaná chodba navazující na sklep s valenou klenbou při bývalém čp. 102 v ulici Karla Tájka vybíhající z náměstí.¹⁷ Relikty renezančních zdív byly zachyceny i v severovýchodní řadě domů na náměstí (s protažením do ulice Petra Jilemnického).¹⁸

Do tehdy nově zbudované ulice vedoucí z náměstí ke kostelu Obrácení sv. Pavla (dnešní ul. F. X. Procházky) byly roku 1579 přesunuty řeznické masné krámy.¹⁹ Jednotlivé kotce můžeme spatřit ještě na mapě stabilního katastru (na mapě z roku 1842 jich lze napočítat celkem 12).²⁰ Architektura renezančního období byla krutě narušena třicetiletou válkou (město bylo plánovitě destruováno vojsky generála Banéra v letech 1639–1640, obdobně jako předměstí Staré Boleslavi) i pozdějšími rozsáhlými požáry (nejvíce devastující nastaly roku 1827 a 1837). Relikty renezanční byly ovšem nalezeny i na fasádě bývalé katovny (čp. 213). Na základě tohoto nálezu byla realizována současná sgrafitová podoba fasády tohoto objektu.

Relikty staré, již přinejmenším pozdně gotické stavební tradice jsou doloženy i při středověké cestě z Prahy k labskému brodu v lokalitě Hrádek (součást Brandýsa od roku 1559), přesněji v místech zvaném Nižší Hrádek při cestě nad kostelem sv. Vavřince (čp. 152). Rovněž do nedávna stojící hlavní budova sousedního dvora (čp. 153) vykazovala archaické stavební rysy. Byť byla postavena patrně až po třicetileté válce, obsahovala hodnotně dochované trojdílné „byty“ s černými kuchyněmi s krby.²¹

¹³ J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem. Město, panství i okres*, s. 216n.

¹⁴ Dobroslav LÍBAL – Radoslav PENNIGER, *Brandýs nad Labem. Stavebně historický průzkum*, prosinec 1971 (strojopis uložený v Národním památkovém ústavu, Územní odborné pracoviště středních Čech v Praze).

¹⁵ Martin HŮRKA, *Skrytá místa Brandýsa a Boleslavi. Ve skále tesané sklepy u domu čp. 61*, Městské listy Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi, 2022, únor, s. 14.

¹⁶ Pavel KROUPA, *Průzkum části domu č. p. 61 v Brandýse n. Labem*, Památky středních Čech 8/1, 1994, 63–65.

¹⁷ D. LÍBAL – R. PENNIGER, *Brandýs nad Labem. Stavebně historický průzkum*.

¹⁸ TAMTÉŽ.

¹⁹ J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem. Město, panství i okres*, s. 210.

²⁰ Český úřad zeměměřický a katastrální, Císařské povinné otisky stabilního katastru, Brandýs nad Labem (1842), list č. 458-1/5 (dostupné online: https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?type=cioc&idrastru=B2_a_6C_458-1_5, cit. 24-03-2023).

²¹ Jiří ŠKABRADA, *Dům jako sestava trojdílných bytů (K možností typologického uspořádání středověkého domu)*, Průzkumy památek 5/1, 1998, s. 33–42.

Brandýs na rozdíl od Českého Brodu i Říčany nedisponoval středověkým kostelem přímo na náměstí, nýbrž využíval služeb chrámu sv. Vavřince (již ve 14. století opakovaně zmiňován jakožto brandýský farní kostel), který se však fyzicky nacházel v intravilánu k Brandýsu přiléhající obci Hrádek (samostatné až do roku 1559).

Říčany

Všechna tři studovaná města/městečka (Brandýs nad Labem, Český Brod i Říčany) fatálně postihla třicetiletá válka. Říčany se z prožitých hrůz a všudypřítomné devastace vzmáhaly neméně těžce. O restauraci poměrů můžeme hovořit snad až opravdu kolem přelomu 17. a 18. století (roku 1707 byla v Říčanech obnovena fara s místním samostatným farářem, při této příležitosti je zde napočítáno na 224 obyvatel).²² Tehdejší podobu nám unikátně zachycuje schematická mapa (jedna z nejstarších map venkovských obcí v Čechách) zhotovená patrně někdy v letech 1715–1717.²³

Do určité míry schematicky sestavená mapa je vyhotovena technikou perspektivního pohledu. Základní podstatu charakteru zástavby městečka postihuje dobře. Vidíme na ní jasně zříceninu hradu, dva dominantní objekty na náměstí (radnici a faru), dále pak přízemní domky měšťanů se štítovou orientací do náměstí a s kolmo na dům orientovanými stodolami v zadních částech parcel. Hustá zástavba je kromě náměstí identifikovatelná již jen po obou stranách ulice Široká. Dále již nalezneme jen jednotlivé objekty (např. mlýn u Mlýnského rybníka).

Odras historického vývoje zástavby se dodnes v terénu zrcadlí. Nejstarší část Říčany se nachází na náměstí a v jeho těsném okolí při ulici Široká, dále pak v prostoru mezi hradem a náměstím (ulice Na Hradě). Z mladší doby pak pochází ulice 17. listopadu, Podskalí a Rooseveltova. Začneme v prostoru náměstí, kde vyjma výjimečného středověkého sklepa při domě čp. 60 se v řadě případů setkáme s novodobými skleníky z 19. století, které odrážejí období úspěšného rozvoje města po polovině uvedeného století, kdy se v Říčanech s koncem feudalismu objevuje sídlo soudního okresu (za první republiky se na určitý čas přidalo i sídlo politického okresu). Městečko v nových podmínkách oproštěných od panské správy umí využít nabyté svobody a v rámci regionu posiluje centrální funkce (ve školské, církevní, soudní i správní oblasti). Na náměstí se bourají staré přízemní domky a budují se nové měšťanské reprezentativní patrové domy, které se v řadě případů dochovaly dodnes (byť občas s výraznými úpravami). Tyto domy byly většinou budovány i s novými skleníky. Trochu stranou, ve svahu pod náměstím, rostly od 18. století budované podskalské domky méně movitých měšťanů. Podskalské domky mají často odpovídající (a pro tuto část města typické) malé sklíčky. Pozorovatelný je shodný charakter těchto podskalských sklepních prostor – výklenky, charakter vstupu, vyzdívka, světlá výška, zapuštění do svahu.

²² Gustav TRNKA, *Město Říčany v minulosti i přítomnosti*, Říčany 1913, s. 243n.

²³ SOkA Praha-venkov, inv. č. 57, Mapa Říčany a Radošovic, 1715–1717, dostupné online na: <https://ebadatelna.soapraha.cz/a/983/1> (cit. 26. 9. 2023).

Zatím nejstarší sklep byl shledán pod domem čp. 60. Patřil původně k domu, který zde stál ještě před třicetiletou letou válkou. Můžeme se toho dovozovat dle depotu mincí nalezeného kolem přelomu osmdesátých a devadesátých let 20. století.²⁴ Sklep je pod úrovní stávajícího novodobého sklepa, přičemž je třeba mít v patrnosti, že při okrajové části náměstí (tj. při průčelí domů) byl terén ve středověku mírně níže.

Podle průzkumu Martina Škáby stálo v Říčanech jen málo současných sklepů již v 18. století. Potenciálně snad jen sklep domu čp. 70 (budova fary) a části sklepení pod budovou staré radnice čp. 83. Tyto sklepy zároveň náleží mezi ty větší. Pod budovou fary činí maximální půdorysné rozměry hlavní místnosti kolem 4,5 × 4,5 m, u staré radnice nalezneme sklep o rozměrech cca 4,8 × 4,9 m. Dům čp. 44²⁵ (tzv. bývalé myto) sice doprovází místní legenda o velkém stáří objektu a historicky můžeme jeho počátky vysledovat skutečně v 18. století, avšak rozsáhlé (vnitřní) části objektu včetně sklepů jsou novodobé. Sklepy existující ještě před koncem 18. století lze dle dosavadního postupu výzkumu nalézt již jen v Široké ulici. Situace v okolí říčanského hradu²⁶ není zcela jasná. Při čp. 119 stával dle pamětníků před několika desítkami let volně stojící sklípek (snad částečně nadzemní). Sklípek byl velmi pravděpodobně nevalného stáří, parcela příslušného domu se nachází v místě bývalého mohutného hradního příkopu.²⁷ Nejzajímavěji se dosud jeví buď velký (rovněž však velice pravděpodobně novověký) sklep hned v sousedství ruiny donjonu někdejšího hradu nebo sklípek zbudovaný (rovněž v novověku) v blízkosti severozápadního nároží čp. 124 s patrně situačním využitím zdi někdejšího hradního příkopu: „*Jde o valeně zaklenutou prostoru lichoběžného půdorysu s příčně vloženým vstupním schodištěm na jižní straně. Klenba, jižní i schodišťová zeď novověkého stáří jsou provedeny z lomového relativně drobného kamene. Od toho se poněkud odlišuje šikmo vedená severní zeď vyzděná ze spořádaně kladeného rozměrnějšího lomového kamene, k níž je valená klenba sklípku přizděna bez klenebního čela, které naopak je na jižní straně vyvinuto. Směr severní zdi nekoresponduje s půdorysem domu a tato zjevně nijak nesouvisí s jeho konstrukcemi. S největší pravděpodobností ji lze považovat za středověkou. Na základě rozboru celkových souvislostí, výsledků geofyzikálního výzkumu i dalších pozorování by se nejspíše mohlo jednat o eskarpovou obezdívku příkopu před čelem vnitřního hradu.*“²⁸

²⁴ Martin HŮRKA – Andrea NĚMCOVÁ, *Archeologické výzkumy Oblastního muzea Praha-východ*, p. o., Středočeský vlastivědný sborník 37, 2019, s. 142–145.

²⁵ K domu čp. 44 a jeho renovaci v letech 1993–1994 viz Pavel KROUPA, *O adaptaci domu čp. 44 v Říčanech u Prahy (o vztahu historické a moderní architektury)*, Památky středních Čech 10/1, 1996, s. 50–52.

²⁶ K hradu samotnému viz souhrnně i se seznamem další literatury: Jan BOUKAL, *Příběh říčanského hradu*, Říčany 2021.

²⁷ Tomáš DURDÍK – Jiří ÚLOVEC, *Říčany hrad. Stavebně historický průzkum*, Praha 1998, kopie nepublikovaného rukopisu uložená v Muzeu Říčany, s. 69.

²⁸ TAMTÉŽ, s. 66n.

Na náměstí samotném máme spíše domy se zachovanými sklepeními, které byly postaveny až kolem poloviny 19. století. Mnohdy disponují více místnostmi, ale velikost jednotlivých prostor nepřesahuje $3,5 \times 3,0$ m. Z novodobější výstavby (blíží se konci 19. století) patří mezi největší zachovaný sklep tzv. lednice u domu čp. 59 s rozměry $3,9 \times 6,7$ m a s hloubkou kolem 4 m.

Pokud se podíváme do Podskalí, pak i zde nalezneme několik domů s kořeny ve druhé polovině 18. století. Rozměry sklepů jsou převážně obdélníkové a nepřesahují $2,3 \times 3,0$ m. Mnohdy jsou spíše menší. Světlá výška bývá dosti nízká, kolem 150–170 cm. Není neobvyklé, když nalezneme malinký sklípek o rozměrech kolem $1,5$ m $\times$ $1,8$ m a výškou méně než 1,5 m.

Pokud bychom měli charakterizovat daná sklepení v Říčanech, je možné říci, že jsou jednopatrová. Z dosavadního průzkumu vychází, že se zatím neobjevil sklep, který by měl více podlaží (jako je např. v městech proslavených systémem sklepení jako Mělník, Turnov, Tábor a jinde), což souvisí nejen s odlišným historickým vývojem zdejšího osídlení, ale také s geologickým podložím (břidlice). Velikost říčanských sklepení na jedné straně může odrážet důležitost a velikost domu, neplatí to však bezvýtku. Určujícím je také účel, ke kterému bylo sklepení zřízeno (např. jako chladírna řeznického provozu). Svou roli hraje i doba vzniku sklepení. Jeden z největších zachovaných sklepů najdeme v Široké ulici. Leží při domě čp. 24, který byl postavený snad kolem roku 1850. Rozměry hlavní místnosti tamního sklepení jsou kolem 5×5 m.

Konstrukce stěn říčanských sklepů bývá hlavně z kamene (místní říčanská břidlice – obdobná, jakou vidíme na zřícenině zdejšího hradu), v určitém množství z cihel. Stropy bývají tímto kamenem jednoduše valeně klenuty. Tu a tam natrefíme na výklenky ve zdi, tzv. niky. U domů postavených ve druhé polovině 19. století či v době mladší je mnohdy alespoň část stěn z kamene, nejčastěji vnější nosné zdi (např. směrem do náměstí nebo do ulice) a zbytek z cihel.

Ke studiu archiválií vztahujících se k domům, které měl Martin Škába možnost navštívit a jejichž majitelé souhlasili s fotografickou dokumentací sklepů a také s dalším pátráním (např. v archivu stavebního úřadu), je potřeba zmínit, že se málokdy zachovaly plány domů a tedy i sklepů z 19. století. Můžeme tak vycházet pouze z prohlídek sklepů a z porovnávání půdorysných rozměrů domů se starými mapami (nejčastěji s mapou stabilního katastru z roku 1841). Stavební archiv občas „poskytl“ krásnou raritu – našlo se i stavební povolení z roku 1859, to je pak velká cennost nejen pro majitele daného domu.

LITERATURA A VÝSTAVY

RECENZE

Jan KRÁLÍK (ed.), Alena Králíková. Zasuté vzpomínky,

Lázně Toušeň 2023, 240 s., bez ISBN.

RNDr. Jan Králík, CSc., jedinečným způsobem připravil při příležitosti nedožitých stých narozenin své maminky vydání publikace *Alena Králíková. Zasuté vzpomínky*. Jedná se o dílo sestavené „ze zvukových záznamů zachycených v letech 2012–2013, z útržků vzpomínek, z torz deníků, dopisů a dokumentů“.

Osobou paní Aleny Králíkové, rozené Čamkové (1923–2016), se propojily dva významné rody spojené s prvorepublikovým lázeňstvím – rod Králíků (majitelé toušeňských lázní) a Čamků, potažmo Jordů (majitelé lázní a hospodářského dvora Houštka u nedaleké Staré Boleslavi). Kniha nám umožňuje velice otevřený vhled do života lázní i jmenovaných rodin, a to z úhlu pohledu ženy, která se po přivdání do rodiny Králíků (1943) musela chtít nechtě potýkat s těžkostmi doby jak v období druhé světové války, tak v jiném, a možná i komplikovanějším smyslu i následně po komunistickém převratu v únoru 1948. Svou platnost mají i dojmy a vzpomínky ze třicátých let 20. století, byť tehdy autorka byla ještě dítětem a svět dětskými očima pochopitelně i vnímala. Při rekonstrukci tohoto období pomáhají ale i další rodinné dokumenty nebo dopisy.

Kniha je svým charakterem určena především čtenářům z okruhu širší rodiny, přátelům a známým z Toušene a regionu, obsahuje však i pohledy s širší platností nebo údaje, které mohou zaujmout i čtenáře nezainteresovaného pouze na místním dění (např. válečné tréninkové pobyty pozdějšího světově proslulého atleta Emila Zátopky v toušeňských lázních nebo osobní dopady průběhu znárodnění po únoru 1948). Předáván je sice subjektivní pohled, ale zato pohled nebojácný a otevřený, bez bázně před kontroverzními tématy či beze strachu z odhalování i nepříjemných okamžiků rodinné i profesní historie jednotlivých členů rodiny. Kromě osobních témat narazíme i na postřehy a popisy míst (včetně např. regionálních zvyklostí), ve kterých autorka žila nebo z nichž pocházela, tj. zejména z Hanácka, Houštky, dívčího penzionátu ve Svojšicích nebo z Toušene. Představování jsou jeden po druhém jak členové rodiny, tak i rodinní známí či v závěru publikace profesní kolegové (domácí i zahraniční) manžela MUDr. Vojmíra Králíka, pracovníka Balneologického ústavu v Praze. Zmíněny jsou též významné cesty, výlety, návštěvy nebo dovolené.

Editor a současně syn autorky vzpomínek využil i poznatků, projevů a textů dalších osob. Pokud jimi doplňuje vlastní autorčin text, odlišuje je modrou barvou (a přidává identifikaci autorů). Krátké promluvy (přímé řeči) jsou rovněž vyznačeny, a to kurzívou a uvozovkami. Jako výtečné se jeví doplnění letopočtů či dat u osob a podstatných událostí nebo jejich upřesnění, pokud je editor znal nebo mohl

zjistit (uváděny drobnějším písmem v úrovni horního indexu). V případě nejasností a nemožnosti (či nedostatku času) dohledat upřesňující údaje, ponechává editor původní autorčina neurčitá vyjádření (např. „*prý na Července hrál ochotnické divadlo*“ apod.). V případě existence dvou (či dokonce tří) verzí náhledu na jednu událost, tak jak se tyto verze v rodině tradovaly (jak je tedy autorka od různých osob slyšela), editor ony verze v publikaci ponechává v úplnosti a v pluralitě.

Text doprovázejí fotografie s popiskami především z archivu rodiny, které velmi pomáhají zhmotnit obsah sdělení textu. Ke konci knihy nalezneme báseň Martina Petišky a na dvou stranách přehledný životopis autorky.

Přestože je publikace založena na osobních vzpomínkách autorky, nadto zachycených, sestavených a uspořádaných do logického celku druhou osobou (editorem), je cenným příspěvkem v žánru regionální vzpomínkové literatury. V knize uvedené údaje a popisy situací se zdají být vyprávěny se snahou o co nejvěrnější postžení dané skutečnosti, což se mi na několika místech podařilo bezděky ověřit i z jiných zdrojů (např. v podkapitole *Kozovazy a Zátopenk* nás autorka zpravuje o způsobech a okolnostech obstarávání mouky v kozovazském mlýně v době druhé světové války, což dobře koresponduje s údaji, které jsem zjistil kolem roku 2010 při akci zachycování vzpomínek několika pamětníků v obcích Vyšehořovice a Kozovazy). Editor ke knize přistoupil se snahou zachovat informace z prostředí autorčina života, které by se jinak brzy ztratily a zanikly. Mohu vzpomenout jinou nedávnou regionální vzpomínkovou publikaci, knihu Josefa Říhy *Vzpomínky na dětská léta 1943–1951* (vydána roku 2016 v Deštném), jejíž jádro je postaveno na vzpomínkách ze života v obcích Šestajovice a Jirny v době okupace a v prvních poválečných letech. Zde však autor čtenáře někdy záměrně a zcela nesmyslně mate znejasňováním situací a nedopovězením nebo jen opatrným naznačením místních mezilidských vztahů (už jen fakt, že namísto názvu „Šestajovice“ čteme „Šejovice“ a namísto „Jirny“ vidíme „Jilmy“, čtenáře hned zpočátku znejistí, co je či není v knize „pravda“). Byť je na zadní straně obálky uvedeno, že se jedná o román, je kniha Josefa Říhy psána jako vzpomínková publikace chronologicky popisující příhody a situace z období dětství a raného dospívání. U publikace autorky Aleny Králíkové a editora Jana Králíka nás žádné matení nečeká. Můžeme se těšit na otevřenou výpověď ze života v lázeňském prostředí od třicátých let po konec šedesátých let 20. století.

Zprávu o této nové knize pokládám za důležitou i s ohledem na fakt, že záměrem editora zjevně nebylo knihu vydat primárně pro širší publikum, ale zejména pro lidi, kteří maminku znali. Lze tudíž čekat, že kniha nebude snadno dostupná ve veřejných knihovnách (vyjma několika málo obecních i muzejních knihoven v polabském regionu v blízkosti Toušeně), o možnosti koupě ani nemluvě.

Martin Hůrka

ANOTACE

**Jan ŘEHOUNEK – Josef ŠŤASTNÝ a pamětníci,
Sedm set let obce na říčce Doubravce. Straky 1323–2023,
Nymburk, Kaplanka Nymburk 2023,
128 s., obr. v textu, ISBN 978-80-87523-35-3.**

Dne 2. září 2023 byla v obci Straky v okrese Nymburk, při příležitosti oslav výročí obce, slavnostně představena veřejnosti nová publikace *Sedm set let obce na říčce Doubravce. Straky 1323–2023*, jejímiž autory jsou známý nymburský patriot, fotograf, spisovatel a nakladatel Jan Řehounek (* 1950), dlouholetý starosta obce Straky Josef Šťastný (* 1948) a pamětníci. Publikace pojednává populární formou o obci Straky od nejstarší známé písemné zmínky do současnosti, přičemž nejvíce pozornosti věnuje 20. a 21. století. Kromě dějin obce se zabývá místními památkami, obecní samosprávou, spolkovou činností, školstvím, kulturou a významnými osobnostmi spojenými s obcí, jako je např. akademický malíř Jan Dědina (1870–1855), rodák ze Strak, a jiní. Text doplňují kvalitní barevné a černobílé fotografie a soupis literatury a pramenů. Publikace není opatřena poznámkovým aparátem. Autoři čerpali především z obecních kronik, regionální literatury, vyprávění pamětníků a internetových zdrojů. Populárně pojatá publikace, která nemá ambice vědecké práce, je určena širšímu okruhu čtenářů.

Podrobněji je třeba se zmínit o nejstarší známé písemné zmínce o Strakách. V publikaci je správně uvedeno, že nejstarší známá písemná zmínka se vztahuje k roku 1324, kdy je v Tzv. jindřichohradeckém zlomku kvaternu zemských desk půhoných z let 1316–1325 zmíněn Bartoš mladý z Valečova a ze Strak („*Bartoss iuuenis de waleczowa et de Strak*“) (s. 8). Následně je v publikaci uvedeno: „*V dalších pramenech je uváděn letopočet 1323, zřejmě vycházející z díla Augusta Sedláčka Hradý, zámky a tvrze království Českého, který píše: „Roku 1323 připomínají se Bartoš mladý z Valečova, jenž měl ves Straky.“ Historik August Sedláček byl v interpretaci českých dějin natolik významná autorita, že se není čemu divit, že i kronikáři ve Strakách se přidrželi roku 1323.*“ (Tamtéž). Na základě letopočtu 1323 Straky také slavily sedmisté výročí obce.

Na doplnění přidávám jako exkurz formálně upravenou rešerši k nejstarší známé písemné zmínce o Strakách v okrese Nymburk, kterou jsem vypracoval pro obec Straky v roce 2022.

Nejstarší známá písemná zmínka o Strakách, okres Nymburk, z roku 1324

Nejstarší známou písemnou zmínkou o Strakách, okres Nymburk, je zmínka v Tzv. jindřichohradeckém zlomku kvaternu zemských desk půhoných z let 1316–1325, kde

je k roku 1324 zmíněn Bartoš mladý z Valečova a ze Strak („*Bartoss iuuenis de waleczowa et de Strak*“).¹ Stejnou písemnou zmínku o Strakách (s odkazem na edici historického pramene, ale bez kritického prověření datace) nesprávně datoval do roku 1323 August Sedláček: „*Roku 1323 připomínají se Bartoš mladý z Valečova, jenž měl ves Straky, [...]*“.² Zřejmě stejnou písemnou zmínku o Strakách (bez udání informačního zdroje) správně datoval do roku 1324 Jan Hellich: „*R. 1324. připomíná se Bartoš z Valečova a ze Strak.*“³ Dále následovalo pravděpodobně pouhé „opisování“ chybné datace do roku 1323 vlivem Augusta Sedláčka. František Mikolášek (bez udání informačního zdroje) uvádí: „*Straky připomínají se r. 1323., kdy patřily vladykovi Bartoši z Valečova.*“⁴ Autoři „*Poděbradska*“ (bez udání informačního zdroje) uvádějí: „*Straky připomínají se r. 1323, kdy patřily vladykovi Bartoši z Valečova.*“⁵ Antonín Profous a Jan Svoboda (s odkazem na edici historického pramene, ale bez kritického prověření datace) uvádějí: „*1323 Bartoss iuuenis de Waleczowa et de Strak, [...]*“.⁶ František Forst (bez udání informačního zdroje) o Strakách uvádí: „*Vladycká ves, připomínaná roku 1323, [...]*“.⁷

Igor Votoupal

¹ Knihovna Národního muzea v Praze, sign. VIII B 14: Tzv. jindřichohradecký zlomek kvaternu zemských desk půhoných, pag. 22; dostupné na http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NMP___VIII_B_14___00GHAVC-cs (4. 9. 2023); František DVORSKÝ – Josef EMLER (eds.), *Reliquiae tabularum terrae citationum vetustissimae. Nejstarší zbytky desk zemských půhoných. Dle originálu pergamenového, jenž se chová v hraběcím archivu Černínském v Hradci Jindřichově*, Praha 1868, č. 378 (s. 72); dostupné na <https://sources.cms.flu.cas.cz/src/index.php?s=v&cat=7&bookid=203> (4. 9. 2023).

² August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze království Českého. Díl desátý. Bolešlavsko*, Praha 1895, s. 116; dostupné na <https://kramerius5.nkp.cz/uuid/uuid:8f897ae0-7b63-11e7-8b50-001018b5eb5c> (4. 9. 2023).

³ Jan HELLICH, *Straky*, Věstník. Rozhledy historické, topografické, statistické, národopisné, školské po Poděbradsku a sousedních okresech 3, 1900, s. 74.

⁴ František MIKOLÁŠEK, *Staré paměti osad soudního okresu Nymburského*, Nymburk 1901, s. 56.

⁵ *Poděbradsko. Obraz minulosti i přítomnosti. Díl III. Část druhá. Místopis okresu Nymburského. Práce učitelstva a přátel*, Nymburk 1912, s. 848.

⁶ Antonín PROFOUS – Jan SVOBODA, *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. Díl IV. S–Ž*, Praha 1957, s. 182.

⁷ František FORST – Adolf NĚMEČEK – Václav TUMPACH, *Okresní archiv v Nymburce. Městské archivy v Lysé nad Labem a v Sadské. Průvodce po fondech a sbírkách*, Praha 1958, s. 110.

Jaroslav ČVANČARA – Vlastislav JANÍK (eds.),
Deníky parašutistů z bojů na západní frontě 2. světové války,
Praha – Brandýs nad Labem – Stará Boleslav,
Centrum české historie, o. p. s. – Oblastní muzeum Praha-východ, p. o.,
2022, 235 s., ISBN 978-80-88162-23-0, 978-80-906303-9-0.

V roce 2022 vyšla pod hlavičkou Českého centra historie a Oblastního muzea Praha-východ v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi publikace, která láká už svým názvem *Deníky parašutistů z bojů na západní frontě 2. světové války*. Vydání knihy připravili odborníci na téma druhé světové války, kteří mají na svém kontě nejednu publikaci. Úvodní text napsal Jindřich Marek, ediční práce se chopila dvojice Jaroslav Čvančara a Vlastislav Janík.

Jedná se o další střípek do nepřeberné a stále se rozrůstající mozaiky titulů ke druhé světové válce a boji proti nacismu. Přitažlivost tak spočívá nejen v tom, že jde o deníky, které jsou obecně čtenářsky vyhledávané a oblíbené, ale také pro jedinečnost materiálů. Jde o zápisky parašutistů vycvičených za účelem vyslání z Anglie na území Protektorátu Čechy a Morava. Každý z mužů zvolil jiný styl psaní, čímž se vytváří velmi zajímavý obraz. Na rozdíl od dosavadní knižní (i další odborné) produkce nabízí kniha jiný pohled na hrdinství skrze lidské povahy, charaktery a všední život parašutistů – například na jejich cestu z okupovaného Česko-Slovenska (nebo později už Protektorátu) do Anglie, průběh výcviku nebo zcela všední zážitky ze zázemí válečné Anglie.

Kniha je kromě prologu rozdělena na pět kapitol, z nichž každá je věnovaná jednomu z vojáků (Jan Kubiš, Adolf Opálka, Jaroslav Švarc, Jan Zemek a Václav Málek). Všichni z této pětky prošli speciálním výcvikem pro zvláštní úkoly, čtyři z nich byli odesláni k jejich splnění do Protektorátu, pouze Václav Málek se zúčastnil bojů u přístavu Dunkerque. Tři z nich zahynuli v chrámu sv. Cyrila a Metoděje v Resslově ulici v Praze, zbylí dva přežili (Václav Málek a Jan Zemek) a mohli tak předat svědectví po skončení války. V úvodu každé kapitoly se nacházejí stručné informace o autorovi deníku, případně komentář k archivnímu materiálu, který je v kapitole představen. Čtenář nalezne v publikaci fotografie zmíněných osob, ale i citovaných dokumentů. Kniha neobsahuje poznámkový aparát ani delší úvodní studii s odkazem na literaturu a je určena spíše širší čtenářské obci.

Martin Dolejský

**Matěj KRATOCHVÍL, *Vy havíři umouněný, co vy z toho máte...*
Výzkum hornických písní na Kladensku v letech 1953–1959
*v kontextu dobové vědy a politiky,***

Praha, Etnologický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i.,
2022, 104 s., ISBN 978-80-88081-32-6.

Výzkum kultury neelitních vrstev obyvatelstva v raném novověku a novověku se u nás v osmdesátých a devadesátých letech 19. století stal doménou nového oboru – národopisu. Ve stejném období se zkoumaná vesnická kultura ocitla v mezní situaci, která často připomínala její zánik nebo transformaci ve specifickou kulturu dělnickou a hornickou. Tehdejší národopis zkoumal hmotnou, duchovní a sociální kulturu obyvatel (především těch vesnických) a etabloval se jako vědecká disciplína koncem 19. století. V meziválečném období vznikla zvláštní disciplína nazývaná dodnes etnografie dělnictva, pro niž je ale nejdůležitější období let 1945 až 1989. I přes značnou ideologizaci vědeckého prostředí a snahu o vymezení proti předchozím přístupům se paradoxně až v této době vytvořilo mimořádně produktivní prostředí pro výzkum dělnictva.

Zde se dostáváme k tématu představované knihy. Její autor, etnomuzikolog Matěj Kratochvíl, zde na etnografickém výzkumu z padesátých let minulého století na Kladensku poukazuje na tehdejší vědecké přístupy i na dobový kontext a prosazování tématu v rámci poúnorové politiky a vědy. Ze zdánlivě okrajového oboru etnomuzikologie se autorovi podařilo představit velice živý (a nutno dodat, že i čtivý) obraz tehdejší vědy. Ukazuje to na příkladu publikace *Kladensko. Život a kultura lidu v průmyslové oblasti*, která vyšla v roce 1959 a byla na svoji dobu velmi ambiciózní. Jednalo se o výstup, který završoval dlouholetý terénní výzkum probíhající od roku 1953. Jak uvádí autor: „*Bylo to dílo představující nová témata, nové výzkumné metody a také novou vědeckou instituci a její tým. Byla výsledkem několikaleté práce mnoha vědkyň a vědců, jak zkušených badatelů, tak nastupující generace, která na tomto projektu získávala ostruhy. Zároveň vznikala ve vypjaté době, v níž politická ideologie silně ovlivňovala všechny oblasti života.*“

Kratochvílova nová kniha ale není pouhou „knihou o knize“ nebo pomyslným druhým dílem, obsahuje výběr písní, které byly na Kladensku v padesátých letech zaznamenány, ale nedostaly se do výsledné publikace z roku 1959. V jednotlivých kapitolách charakterizuje, jak se politická kontrola prolínala s osobními zájmy zainteresovaných osob a limity institucí. Zájem je namířen i na to, co hudba hornických komunit na Kladensku v padesátých letech sdělovala a co bylo naopak sdělováno při její interpretaci vědeckými pracovníky. Pokouší se popsat jejich systém a vysvětlit jejich motivace, které nemusely být vždy jen politického rázu.

Za jednu z nejzajímavějších tezí nové publikace považuji tu, že badatelé padesátých let 20. století přes urputnou snahu bojovat proti staré idealizaci lidové kultury vytvořili idealizaci novou. Tato teze má i univerzální přesah – na tento přístup lze

narazit v různých dobách i zemích. Na práci hudebních folkloristů v Československu v padesátých letech se tento vztah pouze ukazuje v explicitní podobě. Nová kniha Matěje Kratochvíla, ač věnovaná Kladensku, není typickou regionální literaturou a popravdě ani takové ambice nemá. Autorovi se na příkladu jednoho regionálního výzkumu podařilo vytvořit působivý obraz stavu vědy v padesátých letech minulého století, přinést množství zajímavých poznatků i obecně platných tezí. Uvítat lze i to, že i když kniha vyšla v omezeném nákladu 200 výtisků, je dostupná online společně s dobovými ukázkami nahrávek s dělnickým zpěvem a vyprávěním.

Martin Dolejský

Martin GROMAN, *Kriegel. Voják a lékař komunismu*,
 Praha, Paseka – Ústav pro studium totalitních režimů 2023,
 576 s. a 32 s. obrazové přílohy, ISBN 978-80-7637-379-2,
 978-80-7516-023-2.

Posledních pár let se stále častěji objevují na pultech knihkupectví objemné svazky odborných historických biografií osobností spjatých s režimem panujícím před rokem 1989. Tento trend lze pouze vítat a podporovat. Souvisí s přehodnocováním naší nedávné minulosti i se snahou objektivně zhodnotit minulý režim a roli vybraných osobností v něm. Ať už to jsou straničtí ideologové Gustav Bareš⁸ nebo Ladislav Štoll,⁹ ve své době vlivný, mocný, ale později spíše vysmívaný Zdeněk Nejedlý¹⁰ či Gustáv Husák,¹¹ muž, který se stal pro mnohé symbolem normalizace, ale jehož cesta životem byla velmi spletitá.

Do tohoto trendu zapadá nedávno vydaná kniha historika a novináře Martina Gromana (1976), která se věnuje Františku Krieglovi (1908–1979). M. Groman je znám svými aktivitami ve Společnosti Ferdinanda Peroutky, ale dlouhodobě se zabývá i tématem komunistických intelektuálů. Ostatně před pár lety vydal kratší biografii o komunistickém novináři Stanislavu Budínovi.¹² Osudům československého lékaře a politika Františka Kriegla se věnuje dlouhodobě a publikoval o jeho životě několik kratších textů, věnoval se mu na rozhlasových vlnách, je členem poroty Ceny Františka Kriegla. Jeho nová kniha je ale mnohonásobně rozsáhlejší než předchozí „budínovská“. Autor se v úvodu přímo hlásí k výše citovaným publikacím Jiřího Křesťana a Michala Macháčka a snaží se o objektivní zachycení života a prostředí rozporuplné postavy československé politiky, která je většinově vnímána skrze události pražského jara a vypjatých okamžiků srpna 1968 a následujících týdnů.

Kniha je členěna tradičně, a tedy přísně chronologicky, přičemž rozsah jednotlivých kapitol do značné míry závisí na množství a přístupnosti relevantních zdrojů. Logicky je potom nejvíc prostoru věnováno období Krieglova působení v politice v šedesátých letech minulého století, o poznání hůře jsou na tom první kapitoly. O mládí hlavního protagonisty je toho známo žalostně málo a on sám nepatřil k těm, kteří by se svěřovali papíru. A pokud, tak jen stručně a velmi zřídka. Stejně je to pro období jeho studia medicíny v meziválečném Československu, kdy se sblížil s politikou Komunistické strany Československa, což stvrdil tím, že se stal jejím

⁸ Jiří KNAPÍK, *Kdo spoutal naši kulturu. Portrét stalinisty Gustava Bareše*, Přerov 2000.

⁹ Vojtěch ČURDA, *Ladislav Štoll. Příběh komunistického ideologa a formování československé kultury ve 20. století*, Praha 2022.

¹⁰ Jiří KŘEŠŤAN, *Zdeněk Nejedlý. Politik a vědec v osamění*, Praha – Litomyšl 2012.

¹¹ Michal MACHÁČEK, *Gustáv Husák*, Praha 2017.

¹² Martin GROMAN, *Stanislav Budín. Komunistička bez legitimace*, Praha 2015.

členem. Autor se i z toho mála pokouší sestavit ucelený obraz mladého muže, který přichází z území dnešní Ukrajiny do svobodného Československa.

Řadu nových informací jistě přinesou kapitoly věnované Krieglově účasti ve španělské občanské válce, kde bojoval v řadách interbrigadistů, ale také po vítězství fašistů ve Španělsku na asijské frontě, kde prožil druhou světovou válku. Po návratu do vlasti šel cestou stranického funkcionáře, který působil například i v pražském kraji, kde se seznámil s Antonínem Novotným, v té době tajemníkem pražského kraje Komunistické strany Československa. Kriegel se velmi často dostával do sporů, které souvisely s jeho tvrdohlavostí a individualismem, což byla v dobovém slovníku nadávka. Ve všech kritikách ovšem zaznívalo, že i přes ideologické nedostatky jde o velice dobrého organizátora a poctivého pracovníka. Medicína byla pro Kriegla opravdu vším a v pozdějších letech ji vnímal jako protiváhu prohnílé politiky. Současně pro něj byla i cestou k pomoci sociálně slabším, cestou k službě společnosti.

Na nové publikaci lze ocenit, že autor se z F. Kriegla nesnaží učinit světce, ale zmiňuje i jeho stinné stránky a negativa (např. jeho aktivní účast při vzniku Lidových milicí v roce 1948). Je to jen důkaz toho, že šlo o člověka z masa a kostí, který se nějak vyvíjel, a idea, které většinu života věřil, pro něj byla vším. Kriegel byl skutečně vojákem a lékařem komunismu, jak zní podtitul knihy. Komunismu sloužil, ale když zjistil, že je nemocný, snažil se ho vyléčit. V závěru života přišla silná deziluze. Ocenění si jistě zaslouží i rozsáhlá pramenná základna, ze které autor čerpal, a to včetně ruských archivů, soukromých sbírek rodiny či hůře dostupných publikací ze španělského prostředí.

Potenciál v oslovení široké čtenářské veřejnosti je velký. A to jak z důvodu výběru tématu, které je podpořeno i popkulturním ztvárněním v posledních letech, tak především z důvodů srozumitelnosti a čtivosti. Čtenáře neruší ani rozsáhlý poznámkový aparát umístěný na konec hlavního textu. Součástí publikace je i obrazová příloha.

Martin Dolejský

VÝSTAVY

Brandýské skvosty – krajinomalba: obraz, kresba, grafika,
Oblastní muzeum Praha-východ, Brandýs nad Labem – Stara Boleslav,
24. 2. – 23. 4. 2023.

V přízemních prostorách Oblastního muzea Praha-východ proběhla v letošním roce výstava, která byla věnována krajinomalbě. Tato neprávem opomíjená disciplína není jen o zachycování krajiny, ale i o tom jak, člověk krajinu přetváří. Tento dynamický vývoj krajiny zachycovali umělci, jimž říkáme krajináři. Jejich práce přiblížila tato výstava, která prezentovala hlavně díla z výtvarné sbírky muzea, doplněné o obrazy ze soukromých sbírek.

Samotná výstava byla rozčleněna do třech samostatných celků, což bylo způsobeno členitostí výstavního prostoru. První část se nacházela v průjezdu muzea, kde byl na šesti panelech stručně nastíněn vývoj krajinomalby. V koncertním sále byl pro návštěvníky připraven výbor významných českých krajinářů, který byl doplněn o jeden obraz rakouského malíře z 19. století. Návštěvníci si zde mohli prohlédnout díla Václava Navrátila, jenž vytvořil alpský altánek na zámku v Jirnech, Karla Liebschera a jeho nádherný pohled na město Brandýs nad Labem či klasiky krajinářské malby Antonína Chittusiho a Julia Mařáka. Dále zde byly vystaveny krajinomalby tří Mařákových žáků – Ferdinanda Engelmüllera, Aloise Kalivody a Otakara Lebedy. V neposlední řadě byl představen mistr českého a francouzského impresionismu Václav Radimský.

Do výstavního sálu byl umístěn výbor našich nejlepších regionálních krajinářů. Jednalo se hlavně o Josefa Olexu, který byl žákem Ferdinanda Engelmüllera a Otakara Nejedlého. Dále zde byla instalována díla Františka Xavera Procházky a Čenka Choděry. Ve vitrinách byly vystaveny fotografie, archiválie, osobní věci malířů a knihy, které vyšly k některým vystaveným umělcům.

Celkově byl koncept výstavy velmi zdařilý, což dosvědčil i zájem veřejnosti a ohlasy návštěvníků. Samozřejmě je vždy co zlepšovat. Konkrétně by se jednalo o širší zastoupení regionálních umělců a o doplnění tohoto mužského světa o ženský element.

Milan Pátra

Seznam autorů příspěvků

prof. PhDr. Václav MATOUŠEK, CSc.
Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií,
Katedra historických věd

Mgr. Michal ŠRUBAŘ
Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta,
Knihovna geografie

Mgr. Robert Radim NOVOTNÝ
Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno

PhDr. Martin DOLEJSKÝ
Památník národního písemnictví

Jan HERGESELL
Městské muzeum v Čelákovících

Mgr. Martin HŮRKA
Oblastní muzeum Praha-východ

Ing. Martin ŠKÁBA
Říčany

Mgr. Igor VOTOUPAL
Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Nymburk
se sídlem v Lysé nad Labem

PhDr. Milan PÁTRA
Oblastní muzeum Praha-východ

Pokyny pro autory příspěvků

Sborník přináší poznatky k historii pražského okolí, které je vymezeno územím dnešních okresů Praha-východ, Praha-západ (včetně tzv. Velké Prahy mimo historická pražská města), Kladno a Nymburk. Ve sborníku lze po dohodě publikovat i texty s územním přesahem nebo vymezené jinak než teritoriálně. Sborník sestává z částí studie, materiály, zprávy, literatura a výstavy, studie podléhají recenznímu řízení. Přijímány jsou příspěvky ze všech historických věd. Uveřejněné příspěvky jsou honorovány.

Termíny a způsob odevzdávání příspěvků

Sborník vychází 2× ročně. Uzávěrka prvního čísla je 31. prosince, uzávěrka druhého čísla 31. května. Rukopisy se zasílají v elektronické podobě na e-mailovou adresu: karin.patrova@soapraha.cz, nebo poštou na adresu: Státní okresní archiv Praha-západ, Pražská 728, 252 29 Dobřichovice. Příspěvky lze rovněž po domluvě předat jinému členu redakční rady. Odevzdané příspěvky a poskytnuté podklady se vrací zpět jen na základě vyžádání autora. Redakce žádá autory o uvedení doručovací adresy.

Požadavky vůči autorům příspěvků

Rozsah příspěvku do rubrik studie by neměl přesáhnout 70 normostran (1800 znaků včetně mezer na normostranu), u materiálů 30 normostran, u recenzí 6 normostran, u anotací 2 normostrany a u zpráv 10 normostran. Součástí příspěvku do rubrik studie nebo materiály je povinně krátký abstrakt postihující cíl (příp. výsledek) práce a seznam klíčových slov. Překlad do cizího jazyka zajišťuje redakce. Svolení k publikování, je-li ho zapotřebí (především u reprodukcí), si obstarávají zásadně autoři příspěvků. Tato svolení je třeba dodat do redakce společně s příspěvkem. Texty se předávají ve formátu doc, docx, rtf příp. odt, veškeré netextové části příspěvku (obrázky, tabulky, grafy apod.) v samostatných souborech. Obrazové přílohy se předávají v nejvyšší dostupné kvalitě (v minimální velikosti 800 × 1200 bodů, maximálně však 3000 × 4000 bodů), ve formátu JPG, případně TIFF. U obrazových příloh musí být přesně uveden zdroj a krátký popis. Konečný výběr obrazového materiálu je na uvážení redakce.

Způsob citací v poznámkovém aparátu

Při citacích v poznámkovém aparátu se postupuje podle vzoru Českého časopisu historického, případně na základě dohody redakce s autorem (např. u archeologických textů) dle jiného vzoru. Poznámkový aparát se standardně umísťuje na konci strany. Citace z archivního materiálu musí být co nejpřesnější, uvádí se vždy název a místo archivu, název fondu či sbírky a bližší určení (signatura, číslo knihy, inventární číslo, folio).

Ukázky citací:

Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 1985, s. 250.

Karel MALÝ, *Der böhmische Beitrag zum Modell des europäischen Absolutismus*, in: Gerhard Köbler – Hermann Nehlsen (Hg.), *Wirkungen europäischer Rechtskultur*, München 1997, s. 695–705.

Karel DOSKOČIL (ed.), *Berní rula, 2. Popis Čech r. 1654*, Praha 1954.

Pavel BĚLINA, *Teoretické kořeny a státní praxe osvěcenského absolutismu v habsburské monarchii*, *Československý časopis historický* 29, 1981, s. 879–905.

P. BĚLINA, *Teoretické kořeny a státní praxe*, s. 890. (opakovaná citace) TAMTÉŽ, s. 172 (odkaz k titulu citovanému v předchozí citaci).

V případě opakované citace téhož časopisu, edice, fondu apod. je vhodné uvádět jen jejich zkratku, ta však musí být uvedena v závorce již při první citaci.

Další pokyny

Zkratky a zkratková slova v hlavním textu příspěvku se rozepisují. V hlavním textu příspěvku není dovoleno užívat jakýkoliv způsob grafického zvýrazňování vyjma tučného písma u nadpisů a kurzívy (podtrhávání, velikost písma, prokládání znaků apod.).

Studie a zprávy

Historický sborník pražského okolí

ročník 11/2

2023

Vydali:

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno,
Severní 3127, 272 04 Kladno, e-mail: soka-kladno@soapraha.cz

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem,
Zámecká 6/13, p. s. 11, 289 22 Lysá nad Labem, e-mail: soka-nymburk@soapraha.cz

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-venkov se sídlem v Dobřichovicích,
Pražská 728, 252 29 Dobřichovice, e-mail: soka-praha.venkov@soapraha.cz;

Oblastní muzeum Praha-východ,
Masarykovo nám. 97, 250 01 Brandýs nad Labem – Stará Boleslav,
e-mail: info@ompv.cz;

Regionální muzeum v Jílovém u Prahy,
Masarykovo náměstí 16, 254 01 Jílové u Prahy, e-mail: info@muzeumjilove.cz;

Městské muzeum v Čelákovcích,
Na Hrádku 464, 250 88 Čelákovice, e-mail: info@celmuz.cz.

Vědecká rada:

PhDr. Daniel Doležal, Ph.D.; doc. PhDr. Martin Franc, Ph.D.; Mgr. Jan Hrdina, Ph.D.;
Mgr. Jan Kypta, Ph.D.; PhDr. Karin Pátrová, Ph.D.; Mgr. Veronika Stachurová Kucrová, Ph.D.;
PhDr. Robert Šimůnek, Ph.D., DSc.

Výkonná redakce:

Mgr. Jana Cingrová; Jan Hergesell; Mgr. Martin Hůrka;
PhDr. Karin Pátrová, Ph.D. (vedoucí redaktorka); Mgr. Veronika Stachurová Kucrová, Ph.D.;
PhDr. Jaroslav Šulc; Mgr. Igor Votoupal.

Překlady: Ing. Mgr. Michaela Buchtelová.

Časopis vychází 2x ročně, distribuci zajišťují vydavatelé.

Grafická úprava a tisk: ASTRON print, s. r. o., 2023.

Náklad: 500 ks.

Rok vydání: 2023.

ISSN 1805-3874
evidenční číslo MK ČR: E 23730

Přehled dosud vydaných ročníků časopisu Studie a zprávy.

Historický sborník pražského okolí

(studie a materiály)

Ročník 1/2011

STUDIE: Gregorovičová Eva, Z Florencie do Brandýsa. Příchod toskánských Habsburků na brandýské panství; Šejbl Jan, Exotika z Černošic. Cestovatel a spisovatel A. V. Novák; Tůmová Petra, Sídliště Odolena Voda 1952–1964. Socialistický realismus a organizace výstavby sídlištních celků; Šoukal Jiří, Chataření a chalupaření v období 50. a 60. let; Topinka Jiří, K počátkům těžby železné rudy v Nučicích; Šámál Martin, Vznik Velké Zbraslavi; Michálek Ivan, Vývoj farní struktury chlumínského děkanátu v době předhusitské a husitské; Boubín Jiří, Samosprávný okres smíchovský v díle Rudolfa Wunše;

MATERIÁLY: Koblasa Pavel, Tachlovické panství v držení rakouských císařů; Krákora Tomáš, Soupis archivních pramenů ke studiu dějin Židů ve Statním okresním archivu Praha-západ.

Ročník 2/2012

STUDIE: Pátrová Karin, Panenské Břežany – jedno z hospodářských center kláštera sv. Jiří na Pražském hradě; Šmíd Petr, Sexuální delikty před městským hrdelním soudem v Brandýse nad Labem na přelomu 17. a 18. století; Kucrová Veronika, Přírodní prostor Libře a okolí v raném novověku (lokální mikrosonda); Císařová Smítková Alena, Zbraslavsko v matričních zápisech z let 1651–1800. Demografická sonda se zřetelem k obci Lahovice; Kovaříková Lenka, Regulace vodních toků na brandýském panství ve vzájemné korespondenci Leopolda II. a Alessandra Manettiho; Hůrka Martin, Vyšehořovice a voda. Nerealizovaná stavba mlýna, neznámý rybník a obecné vodní poměry v historii obce; Pinkerová Helena, Proměna tradiční velkoobchůzky v obci Nová Ves u Prahy od čtyřicátých let 20. století do počátku 21. století;

MATERIÁLY: Plavec Michal, Francouzští vzduchoplavci během Jubilejní výstavy v roce 1891. Několik poznámek k přistání balonů v dnešním okrese Praha-východ; Kuprová Renata, Podoba rustikální zástavby panství Škvorec v 18. století; Špaček Jaroslav, Náhrobní kámen Filipa Rotcimera ve Staré Boleslavi; Loch Jan, Z heraldiky lesních a hospodářských úředníků panství Brandýs nad Labem na přelomu 16. a 17. století.

Ročník 3/2013

STUDIE: Oulík Jan, Znaky donátorů na obrazech svatováclavského cyklu v bazilice sv. Václava ve Staré Boleslavi; Zborníková Tereza, Epitafní oltáře Smiřických v Kostelci nad Černými lesy; Hůrka Martin, Veřejný notář a klerik Budislav Havlův z Vyšehořovic (* před cca 1310 – † 1368); Šimek Jan, Náklady na činnost říčanského hrdelního soudu v letech 1667–1757; Hůrka Martin, Delikt „Religionsstörung“ na panstvích Kounice a Kostelec nad Černými lesy od osmdesátých let 18. století do poloviny 19. století; Jirák Matouš, Jubilejní památníky knížete Jana II. z Lichtenštejna v revírech Lesního úřadu Nové dvory; Gregorovičová Eva, Životní kruh. Rodinné události toskánské linie habsbursko-lotrinského rodu na panství Brandýs nad Labem v letech 1861–1866; Pátra Milan, Spolková sociálně-zdravotní péče na příkladu okresu Brandýs nad Labem v letech 1939–1945; Plavec Michal, Letecká bitva o Bílé sobotě 1945. Nové pohledy z českých i zahraničních archivů;

MATERIÁLY: Jásek Jaroslav, Káranská vodárna slouží sto let; Králík Jan, Ke kořenům hudebního rodu Bendů; Janík Vlastislav, Příběh rodiny Baumanovy; Koblasa Pavel, Vinořské panství v majetku Černínů z Chudenic.

Ročník 4/2014

STUDIE: Žilková Markéta, Nástěnné malby kostelů farnosti Říčany u Prahy; Pátrová Karin, Pod ochranou svatých. Patroni sakrálních míst i profánních řemesel v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi; Sládeček Petr, Mezi barokem a českou novorenesancí. Přestavba kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klecanech; Šimek Rudolf, Barokní vodní mlýny v Chotči, Mnichovicích a Středoklukách; Mrvík Vladimír Jakub, Odhad statku Komorce z roku 1586 jako pramen pro poznání hospodářského zázemí nižší šlechty v raném novověku; Kucrová Veronika, Vývoj panství Dolní Břežany ve středověku a raném novověku; Kyselová Eva, Viktor Šulc – režisér národných divadel?;

MATERIÁLY: Hůrka Martin, Dva nové prameny k podobě románsko-gotického kostela sv. Martina ve Vyšehořovicích; Hůrka Martin, Pískovcové hřbitovní náhrobky na širším Čelákovicku z 19. a 20. století; Janík Vlastislav, Příběh rodiny Starých; Plavec Michal, Sovětští letci proti turbínám z Ruzyně; Stříbrná Anežka, František Štverák, farář ve Chvalech, odpůrce a vězeň nacismu i komunismu.

Ročník 5/2015

STUDIE: Čechura Jaroslav – Smitková Kateřina, Třicátnice. Sexuální chování žen „středního věku“ na Třeboňsku a Mělnicku v první polovině 18. století; Vrchotická Hana, Zločin a trest ve školních lavicích. Mravy žáků obecných škol z pohledu poznámek ve třídních výkazech na území školních okresů Karlín a Brandýs nad Labem v letech 1850–1927; Zámečník Roman, Americká krajinářská tvorba ve středních Čechách: letní sídlo Františka Schnöblinga ve Strančicích; Fišerová Hana, Marie Fischerová-Kvěchová jako významná osobnost města Černošice; Bárta Milan, Nástin organizace a činnosti Vlajky na Kladensku 1939–1943; Kmoch Pavel, Novodobé komunální znaky a vlajky v okrese Praha-východ; Gregorovičová Eva, Po stopách Ludvíka Salvátora Toskánského v Čechách. Archivní, ikonografické a knihovní prameny k arcivévodovu životu a dílu v paměťových a kulturních institucích v Praze;

MATERIÁLY: Mrvík Vladimír Jakub – Psota Jan ml., Neznámý hamfestní dvůr (čp. 5) v Limuzích – příspěvek k poznání sociálních a rodinných vazeb lokálních elit v raném novověku; Hůrka Martin, Stav kounického panství v zimě 1635–1636. Edice pramene k třicetileté válce; Dolejský Martin, Život a odbojová činnost Václava Grafnettera.

Ročník 6/2016

STUDIE: Mrvík Vladimír Jakub, Barokní škapulířové bratrstvo v Českém Brodě a analýza jeho členů; Burantová Anna – Vrchotická Hana, Lepší malá pomoc nežli velká nemoc. Zdravotní stav žáků a prevence vzniku infekčních chorob na obecných školách ve školních okresech Karlín a Brandýs nad Labem v letech 1886–1927; Jirák Matouš, Jubilejní památníky knížete Jana II. z Lichtenštejna a císařská výsadba na Černokostelecku; Hudeček Karel, Architekt Konstantin Sax (1874–1927) a jeho dílo v Čelákovcích a okolí (1. část); Líbal Patrik, Senohraby – letovisko mezi Itálií a Švýcarskem aneb pláně, role, kaňony; Ottomanská Stanislava – Steinová Šárka, Josef Miniberger – projektant soukromých zahrad širokého pražského okolí;

MATERIÁLY: Waage Vladimír, Okrašlovací spolky v okolí Prahy; Hůrka Martin, Náboženská výuka ve věznicích počátku 19. století na příkladu register vězeňského kaplana z let 1820–1822; Dolejský Martin, Retribuce v okrese Brandýs nad Labem v oficiálních dokumentech; Dolejský Martin, Květnové volby roku 1946 v okrese Brandýs nad Labem.

Ročník 7/1

STUDIE: Mrvík Vladimír Jakub, Socio-ekonomická a topografická analýza barokních Čelákovic; Psota Jan, Dějiny neznámého svobodnického dvora v Břežanech II; Hudeček Karel, Architekt Konstantin Sax (1874–1927) a jeho dílo v Čelákovících a okolí (dokončení); Dolejský Martin, Životní osudy levicového politika Karla Mestka (1907–1994);

MATERIÁLY: Tihelka Erik, Skalní výklenky U Kamenného stolu ve Vionoři – pozůstatky po chovu včel?; Dolejský Martin, Socha Antonína Švehly v Čelákovících.

Ročník 7/2

STUDIE: Fabini Pavel, K volební praxi na Smíchovsku na přelomu 19. a 20. století; Matějček Petr, „Akce zámky“. Dětské ozdravovny zřízené v Olešovicích, Kamenici, Lojovicích, ve Štíříně a v Ládví mezi lety 1945–1947; Pátrová Karin, Vražda u Větrušic v roce 1674 a postih kriminality na církevních statcích severně od Prahy; Stachurová Kucrová Veronika – Vizner Jan – Vondrová Hana, Zaniklá sídla Hornopožárského polesí;

MATERIÁLY: Hůrka Martin, Rukopisné přípisky v Kalendáři historickém Daniela Adama z Veleslavína uloženém v Muzeu Říčany; Buchtele Pavel, Legionáři okresu Praha-západ v bitvě u Zborova.

Ročník 8/1

STUDIE: Mrvík Vladimír Jakub, Z rytířů sedláky – ze sedláků rytíři. Obec Třebovle (okres Kolín) a místní nižší šlechta v raném novověku; Svoboda Stanislav, Nymburské a dolnoslezské hřbitovy, komparace modelových lokalit v období novověku; Pátra Milan, Prostituce za první republiky v Brandýse nad Labem;

MATERIÁLY: Dolejský Martin, „*Jsem dychtiv činů.*“ Vzpomínky Karla Nekováře na květnové povstání roku 1945 v Praze; Votoupal Igor, Archivní fond Rodinný archiv Brzorádů, Nymburk, 1778–1872.

Ročník 8/2

STUDIE: Pátrová Karin, Živnostenská společenstva bývalého okresu Jílové (1860–1947); Dolejský Martin, Komunistická strana Československa v okrese Brandýs nad Labem (1921–1938) – 1. část; Kasík Stanislav, Znak města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi;

MATERIÁLY: Hůrka Martin, K hospodářským vazbám Vykáně na brístevský vrchnostenský dvůr ve středověku.

Ročník 9/1

STUDIE: Novotný Robert Radim, Německé menšinové školy v Kladně; Dolejský Martin, Komunistická strana Československa v okrese Brandýs nad Labem (1921–1938) – 2. část; Chmelenský Jiří – Šejbl Martin, Elektrárenský svaz středočeských okresů v Praze na příkladu distribuční trafostanice v Nedvězí.

Ročník 9/2

STUDIE: Hendrychová Zuzana – Vichta Jiří, Poddanský seznam panství Brandýs nad Labem z roku 1700 a jeho restaurování; Mrvík Vladimír Jakub, Vybavení domácností v královském městě Český Brod v době baroka a jejich sociální stratifikace;

MATERIÁLY: Plavec Michal, První vzlety letadel těžších vzduchu na Nymbursku (1910–1911); Plevová Anna, Příspěvek Olgy Barvířové k archeologickému poznání Jílovska.

Ročník 10/1

STUDIE: Boukal Jan, Páni z Říčan do roku 1420. Studie k počátkům rodu erbu trojlistu; Svoboda Stanislav, Středočeská a dolnorakouská hřbitovní kultura na příkladu vývoje hřbitovů coby specifických fenoménů historické krajiny;

MATERIÁLY: Dolejský Martin, Protinacistický odboj komunistů v Čelákovících v letech 1939–1945; Pátro Milan, Sádrové odlitky zvonů ve Výtvarné sbírce Oblastního muzea Praha-východ.

Ročník 10/2

STUDIE: Šulc Jaroslav, Městečko Brandýs nad Labem kolem poloviny 16. století ve světle nejstarší městské pamětní knihy a urbáře z roku 1553; Mrvík Vladimír Jakub, Snahy (nejen) knížecího rodu Lichtenštejnů o těžbu stříbra ve Stříbrné Skalici; Matoušek Václav, (Nejen) „lesní město“ Kersko. Vznik a prvá dvě desetiletí existence rekreačních vilo-chatových kolonií ve středním Polabí;

MATERIÁLY: Ptáček Vojtěch, Ovocnictví na Jílovsku ve 20. století.

Ročník 11/1

STUDIE: Županič Jan, Pozdněkarlovská šlechta; Jonová Jitka, Jednání o kardinálském klobouku pro arcibiskupa Huyna z pohledu diplomacie Svatého stolce; Pátrová Karin, Pobyt Karla I. v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi a jeho reflexe v regionálních pramenech;

MATERIÁLY: Koblasa Pavel, Brandýské panství v rukou posledního rakouského císaře a českého krále; Jetmarová Markéta, „Pořádek musí být“ (IV. spisová manipulace ve fondu Velkostatek Brandýs nad Labem).

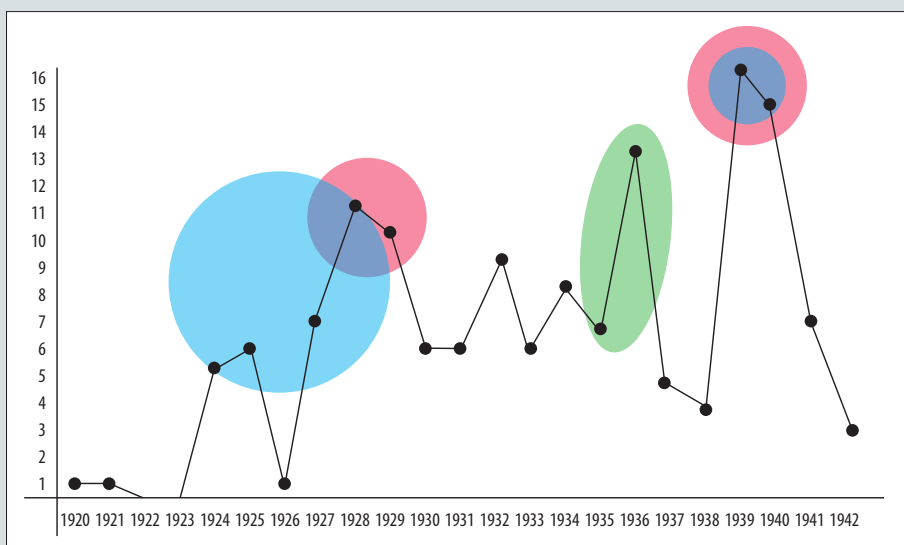
Časopisy lze zakoupit u některého z vydavatelů: Státní okresní archiv Praha-venkov se sídlem v Dobřichovicích; Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem; Státní okresní archiv Kladno; Oblastní muzeum Praha-východ; Regionální muzeum v Jílovém u Prahy; Městské muzeum v Čelákovících.

Obrazová příloha ke studii Václava Matouška – Michala Šrubaře Dobřichovice neobyčejné i obyčejné. Vývoj letoviska mezi lety 1920–1941

Rozsah původní elitní brunšovské villegiatury z 2. poloviny 19. století (vyznačeno červeně)

Císařský otisk stabilního katastru, list VI, Dobřichovice (Dobrzichowitz) 1840,
Český úřad zeměměřický a katastrální, grafická úprava Jan Matoušek

Vývoj počtu dokončených staveb v letech 1920–1942 podle jejich typologie

Modře zvýrazněna období výstavby velkých vil, červeně výstavba menších vilek,
zeleně období nejintenzivnější výstavby chat

Grafická úprava Jan Matoušek

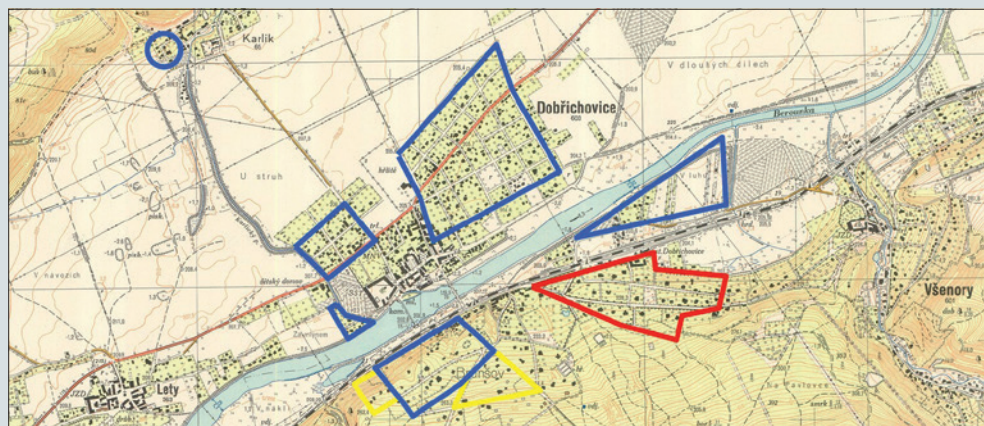
Obrazová příloha ke studii Václava Matouška – Michala Šrubaře Dobřichovice neobyčejné i obyčejné. Vývoj letoviska mezi lety 1920–1941

Stavební vývoj rekreačních objektů (mimopražských majitelů) v Dobřichovicích od 70. let 19. století do 40. let 20. století

Červené linie: původní elitní villegiatura 19. století, modré linie: období 1918–1936,
žluté linie: 1937–1942

Císařský otisk stabilního katastru, list VI, Dobřichovice (Dobrzichowitz) 1840,
Český úřad zeměměřický a katastrální, grafická úprava Jan Matoušek

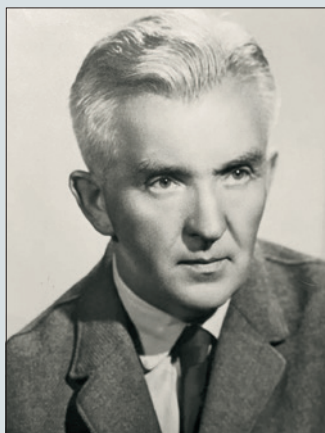

Stavební vývoj rekreačních objektů (mimopražských majitelů) od 70. let 19. století do 40. let 20. století v Dobřichovicích a Karlíku

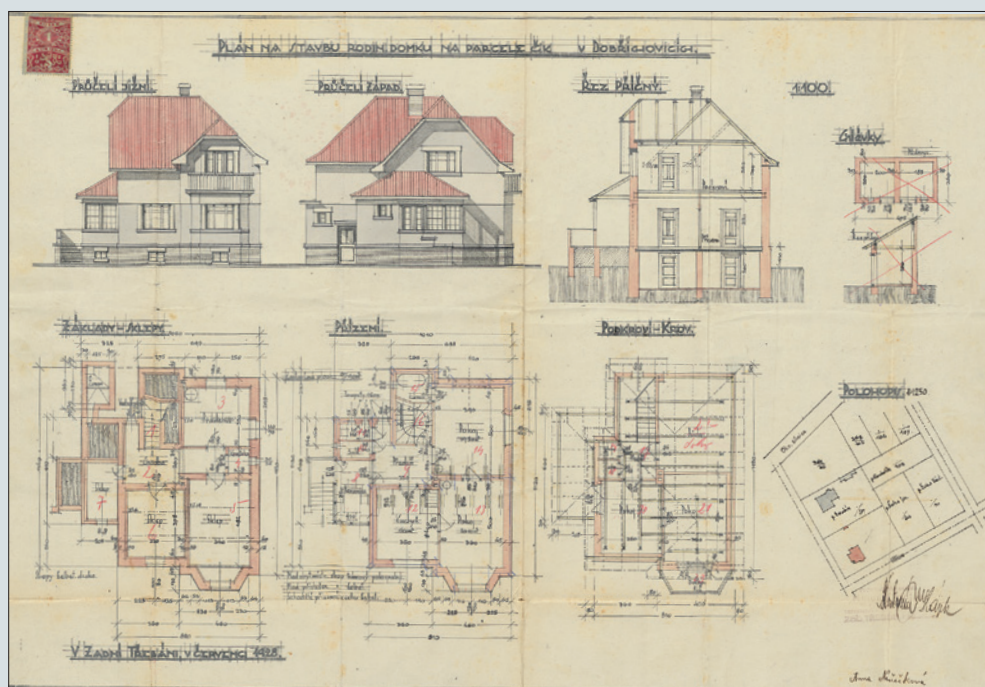
Červené linie: původní elitní villegiatura 19. století, modré linie: období 1918–1936,
žluté linie: 1937–1942

Základní mapa 1:10000, list M-33-77-B-a-3 z roku 1956, grafická úprava Jan Matoušek

**Obrazová příloha ke studii Václava Matouška – Michala Šrubaře
Dobřichovice neobyčejné i obyčejné. Vývoj letoviska mezi lety 1920–1941**

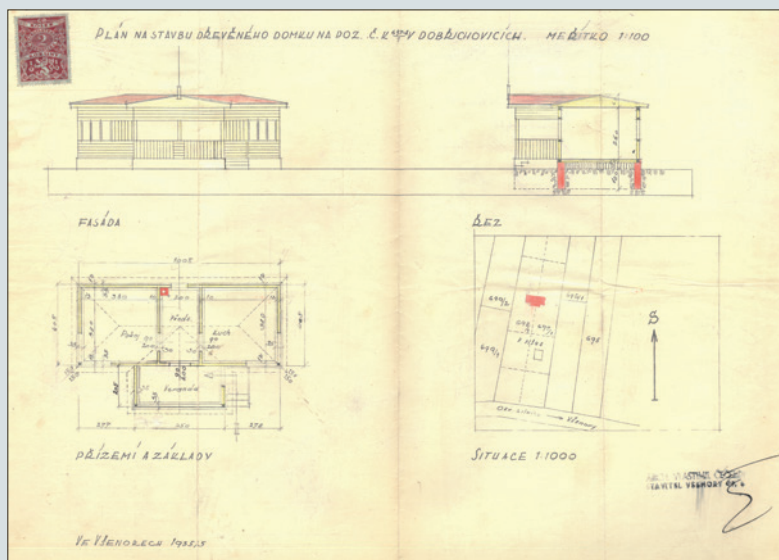
**Stavatel Vlastimil Čechelín ze Všenor (1908–1967),
autor několika vil a chat v Dobřichovicích**
Soukromý archiv T. Vyskočila

Vilka čp. 319 Anny Němečkové z Dobřichovic (?)

Postavil ji v roce 1928 A. Hájek ze Zadní Třebaně,
od roku 1930 je uvedena jako majitelka Josefa Křížová z Karlína.
SOKA Praha-venkov, BS Smíchov, kar. 21

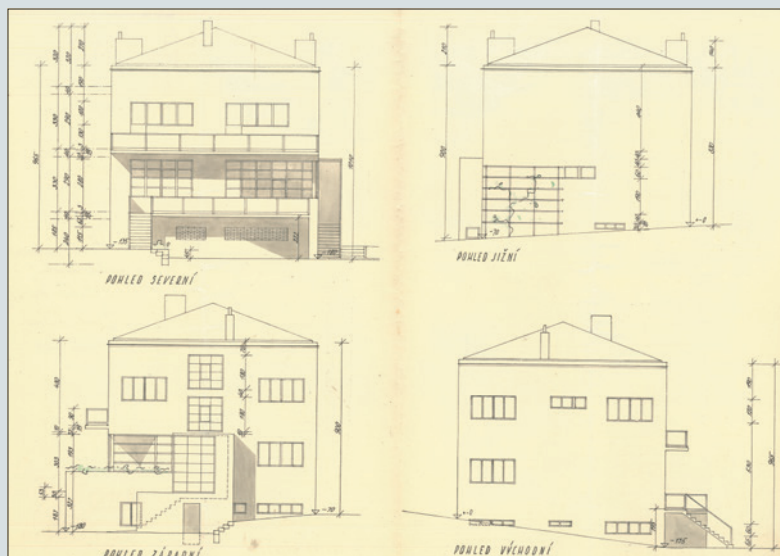
**Obrazová příloha ke studii Václava Matouška – Michala Šrubaře
Dobřichovice neobyčejné i obyčejné. Vývoj letoviska mezi lety 1920–1941**

Chata čp. 493 Jaroslava Hniličky z Prahy II

V letech 1935–1936 ji postavil V. Čechelín ze Všenor.

SOKA Praha-venkov, BS Smíchov, kar. 25

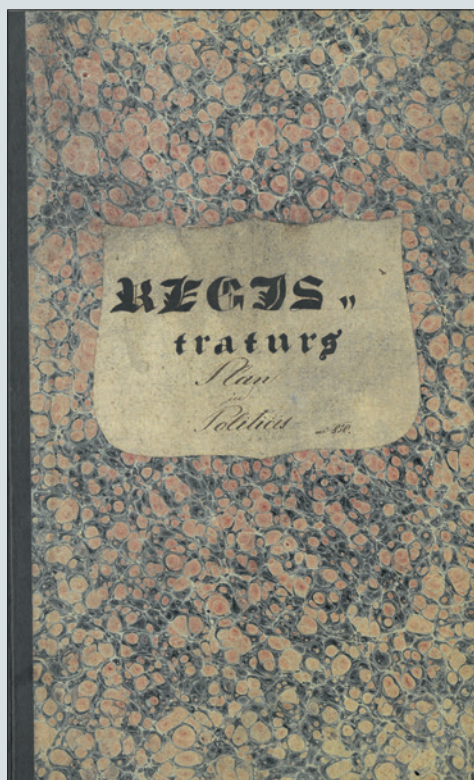
Vila čp. 390 Jarmily Štěpničkové z Prahy II

Stavbu dokončenou v roce 1933 projektovali Lev Krča a Stanislav Tobek.

Postavila ji firma Hulan a Boubín, Dobřichovice.

SOKA Praha-venkov, BS Smíchov, kar. 23

Obrazová příloha k článku Roberta Radima Novotného Státní okresní archiv Kladno a jeho předchůdci

Historien - Einleitung	
1.	Dominiere
2.	Dominierewirtschaft
3.	Rechtum
4.	Lexen und Dreden
5.	Magistrats - Organisation
6.	Verfahren
7.	Schulen und Studien
8.	Spiele und Bräunendel
9.	Stiftungen
10.	Polizei
11.	Wohnstätten, Jungfrauen und Töpfe
12.	Politische Handlungen
13.	Constitutionale
14.	Dominiere - Militäre
15.	Comerale
16.	Comerale
17.	Verfahren in Gegenständen und Studien

Manipulační schéma slánské městské registratury z roku 1830
SOKA Kladno, Archiv města Slaný

Obrazová příloha k článku Roberta Radima Novotného Státní okresní archiv Kladno a jeho předchůdci

 ARCHIV ZEMĚ ČESKÉ

Č. s. 7674. V PRAZE dne 26. října 1937.

Výzkum archivu domáckoh.-
městský archiv ve Slaném.
Dr. Antonín Haas.

Ka

Městskému řádu

v Slaném.

Zemský archivní koncipista Dr. Antonín Haas, který
dne 5. listopadu t. r. buď účinně fungoval u okresního soudu v Sla-
ném, byl zároveň pověřen ředitelstvím Archivu země České, aby v tamním
městském archivu podnikl výzkum pro seznam publikací „Sbírky České“
a to pro léta 1614-1620 a aby při této příležitosti zjistil též even-
tuelní papírové, ohrožené v tomto archivu.

Ředitelství Archivu země České žádá proto sdvo-
řiti, aby panu Dr. Antonínu Haasovi byl laskavě povolen přístup do ar-
chivu městského k uvedenému účelu.

Ředitel archivu země České,
Antonín Haas
vrchní zemský archivní rada.

 ARCHIV ZEMĚ ČESKÉ

Č. s. 6841. V PRAZE dne 20. listopadu 1935.

Výpůjčování archiválií.
Archiv města Slaného; listiny
o zárukách za císařské dluhy.

Ka

Přílohy: 1.

P. T.

Radě města Slaného

ve Slaném.

Ředitelství archivu země České žádá sdvořiti,
aby ke studiu pana Dra Josefa Dobiáše, f. profesora uni-
versity Karlovy v Praze, byly do zemského archivu za ob-
vyklých podmínek výpůjčních, záruk bezpečnostních lank-
ně zapůjčeny orig. listiny, týkající se záruk královských
měst za císaře Rudolfa z let 1607 a násled., uložené v měst-
ském archivu slanském.

Zapůjčené listiny nřevzme osobně prof. Dr. Dobiáš
který je také osobně odevzdá v archivu země České. Vzdáva-
jící dík za laskavou ochotu, ředitelství archivu země České
přikládá zároveň revers na výpůjčené listiny.

Ředitel archivu země České :
Antonín Haas
vrchní zemský archivní rada.

**Spolupráce Městského archivu Slaný s Archivem země České –
výzkum tehdejšího koncipisty PhDr. Antonína Haase
a zápůjčka archiválií PhDr. Josefem Dobiášem**
SOKA Kladno, Okresní a městský archiv Slaný, u AM Slaný spis sign. 1-7/1458

Obrazová příloha k článku Roberta Radima Novotného
Státní okresní archiv Kladno a jeho předchůdci

2. únor 1936

Krajské osvětové ústředí pro severozápadní Čechy na Kladně a okresní osvětové sbory
v Kladně, v Křivoklátě, v Rakovníku a ve Slaném.

Obecním úřadům a obec. kronikářům.

Ministerstvo vnitra a ministerstvo školství a národní osvěty oznamují výsledky revise obecních kronik, které v mnohých obcích docela nejsou ještě vedeny a v jiných jsou vedeny způsobem nevyhovujícím. Uvedenými ministerstvy bylo uloženo tyto závady odstraniti a proto pořádati

v sobotu a v neděli ve dnech 1. a 2. února 1936 v budově YMCY
kronikářský kurs na Kladně.

PROGRAM:

SOBOTA
začátek o 14. h.

- I. 1. Zahájení kursu předsedou OOS. na Kladně, J. Ryšavý, šk. inspektor.
2. Výklad zákona a novel o obec. kronikách. JUC. B. Šefl, st. osv. ref.
- II. a) ČÁST THEORETICKÁ:
1. Praehistorie oblasti Kladensko – Rakovnicko – Slánské. Dr. Žofka, profesor r. gymnasia.
2. Průmyslový vývoj revíru Kladensko – Rakovnicko – Slánského. Ing. Čapek, vrch. báňský insp. v. v.

NEDELE
začátek o 8. h.

3. Historický vývoj oblasti. J. Vašata, archivář města Kladna.
b) ČÁST PRAKTICKÁ:
1. Praktické vedení obec. kronik a tradice selská. Bohuslav, st. osv. ref.
2. Praktické vedení obec. kronik a tradice průmyslová. F. Záleský, důlní, kronikář a autor knihy »Rozdělov«.

- III. 1. Přednáška spisovatelky M. Majerové: »Kladensko v očích spisovatele«.
V sobotu večer v 8 hod.
2. Výstavka vzorných kronik a dokumentů průmyslového vývoje oblasti.
3. Exkurse do kladenského archivu a muzea.

Vyzýváme obecní úřady, aby obeslaly tento kurs obecním kronikářem, kterému uhradí cestné do Kladna a zpět.

Částečnou úhradu stravného a nocležného obstará pořadatelstvo. Připojenou přihlášku vyplňte, odstihněte a zašlete st. osvětovému referentu B. Šeflovi na Kladně! Obratem!

Doporučuje okresní úřad.

ZA KRAJSKÉ OSVĚTOVÉ ÚSTŘEDÍ V Kladně:

MUDr. Zd. Foustka,
místopředseda.

JUC. B. Šefl,
jednatel.

Pozvánka na kronikářský kurs v Kladně v únoru 1936

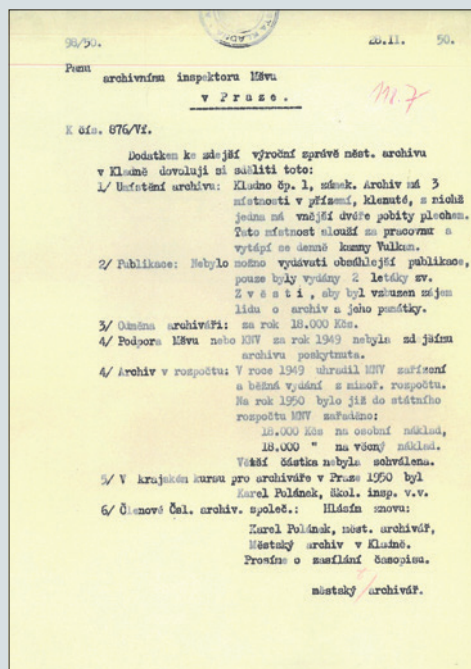
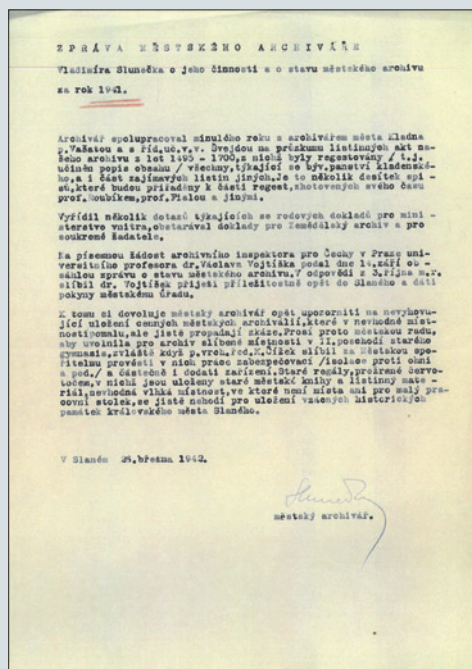
SOka Kladno, Okresní a městský archiv Slaný, u AM Slaný spis sign. 1-7/1458

**Obrazová příloha k článku Roberta Radima Novotného
Státní okresní archiv Kladno a jeho předchůdci**

**Pobočka Okresního archivu Kralupy nad Vltavou
byla v polovině 50. let 20. století umístěna
v zadní části prvního poschodí velvarské radnice
SOka Kladno, Archiv města Velvary**

Obrazová příloha k článku Roberta Radima Novotného Státní okresní archiv Kladno a jeho předchůdci

Zprávy o činnosti slánského (za rok 1941) a kladenského (1949) městského archivu

SOKA Kladno, Okresní a městský archiv Slaný, agenda z let 1934–1948;
Státní okresní archiv Kladno, spisová skupina 3 z let 1948–1951

**Obrazová příloha k článku Roberta Radima Novotného
Státní okresní archiv Kladno a jeho předchůdci**

**Fotografie účastníků krajského archivního kursu,
pořádaného koncem února 1950 v Praze**

V horních řadách lze poznat J. Wolffa z Unhoště (heraldicky druhý zprava, částečně z profilu), K. Polánka z Kladna (heraldicky třetí zprava, níže ve třetí řadě zdola) a V. Slunečka ze Slaného, který se postavil na druhou stranu, zdánlivě přímo pod tabulku s orientačním číslem 5 (heraldicky osmý zleva).

SOKA Kladno, Okresní a městský archiv Slaný, agenda z let 1949–1951

**Obrazová příloha k článku Roberta Radima Novotného
Státní okresní archiv Kladno a jeho předchůdci**

**Levé (východní) křídlo kladenského zámku,
v jehož přízemí byly od roku 1934 pracovna a depozitář
městského archivu**

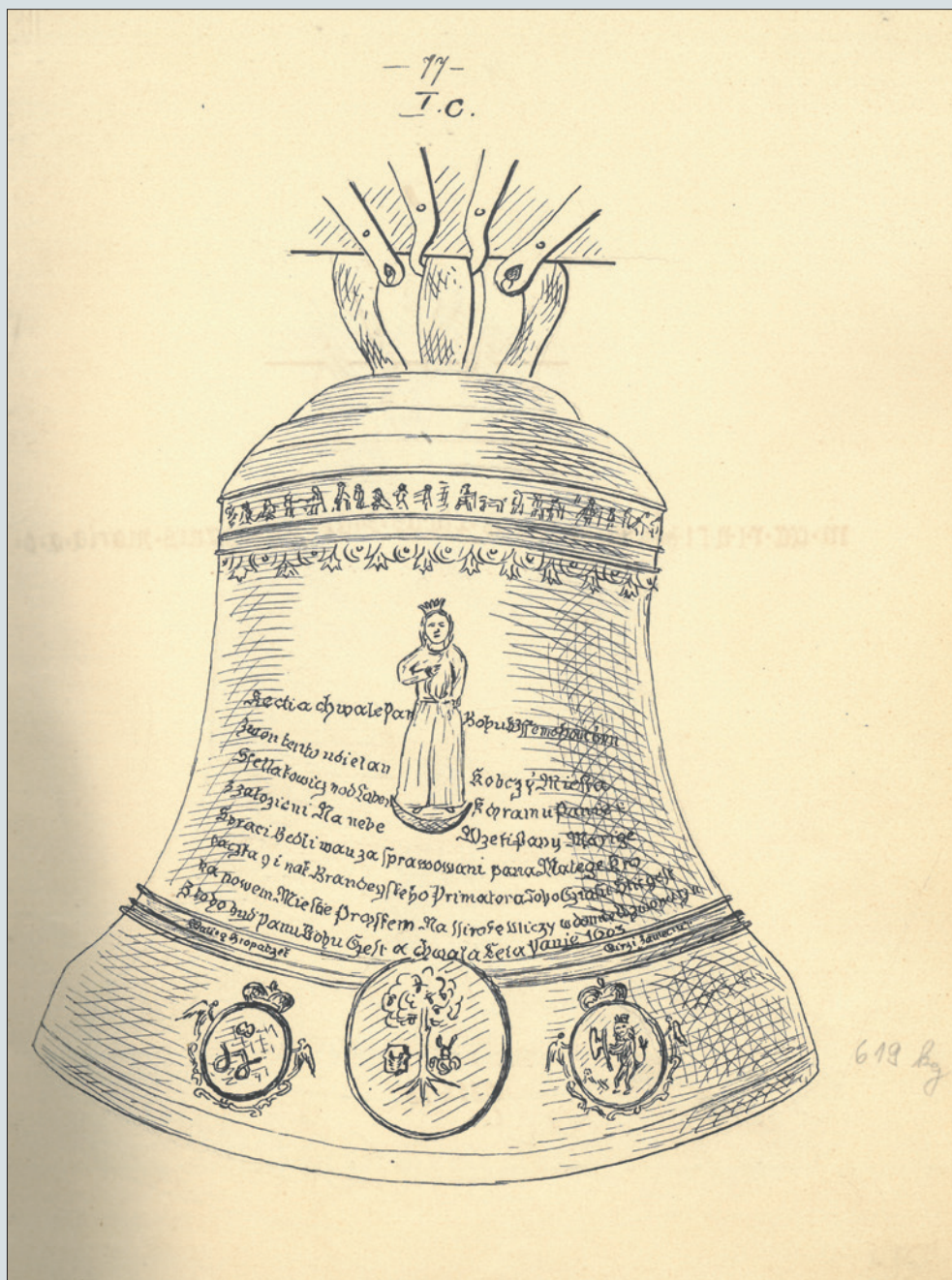
SOkA Kladno, Státní okresní archiv Kladno, kniha návštěv městského archivu 1949–1958

**Obrazová příloha k článku Jana Hergesella
Zvon Pán Ježíš a polemiky o znaku města Čelákovic**

Zvon Pán Ježíš z roku 1603, zrekvírovaný pro válečné účely v roce 1917
Městské muzeum v Čelákovících, inv. č. H 38956, foto Václav Vildt,
Brandýs nad Labem, 1917

Obrazová příloha k článku Jana Hergesella
Zvon Pán Ježíš a polemiky o znaku města Čelákovic

Nákres zvonu Pán Ježíš autora Bohumila Ferlese z roku 1904

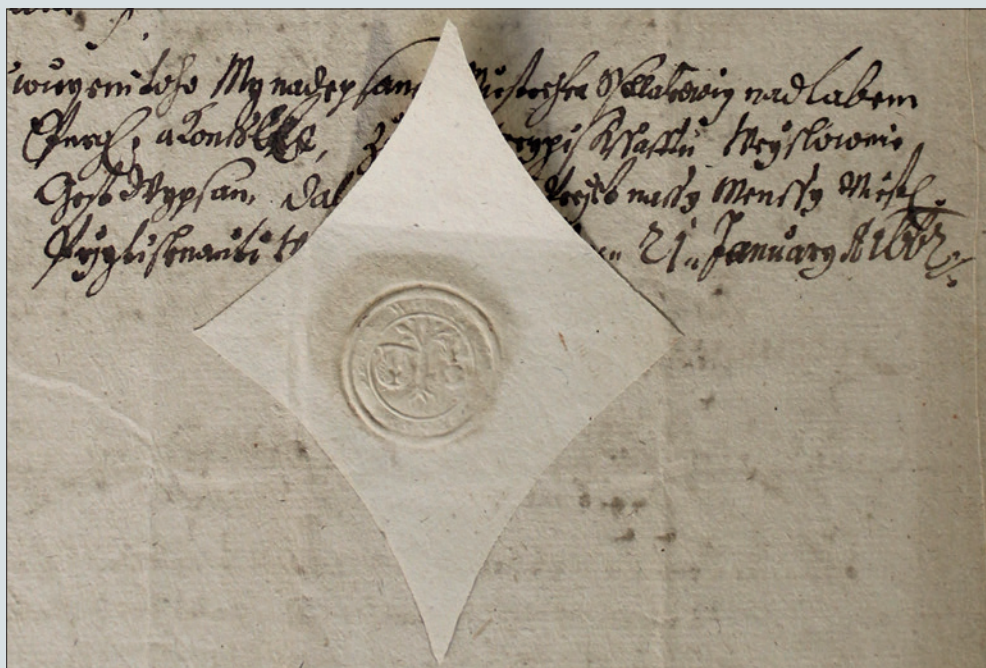
Městské muzeum v Čelákovících, inv. č. H 16842, Bohumil Ferles, Antonína Ferlesa
Paměti královského komorního města Čelakovic nad Labem, 1904, rukopis, s. 77

Obrazová příloha k článku Jana Hergesella
Zvon Pán Ježíš a polemiky o znaku města Čelákovic

Čelákovická větší městská pečeť na listině vydané 23. 7. 1657

SOKA Praha-venkov, AM Čelákovice, Vidimus privilegií města Čelákovice

Čelákovická menší městská pečeť na listině vydané 21. 1. 1662

Městské muzeum v Čelákovících, inv. č. H 16857,
výpis kšaftu čelákovického mlynáře Jana Antoše

**Obrazová příloha k článku Jana Hergesella
Zvon Pán Ježíš a polemiky o znaku města Čelákovic**

Znak města Čelákovic v listině císaře Leopolda I. vydané 15. 5. 1680, výřez
SOKA Praha-venkov, AM Čelákovice

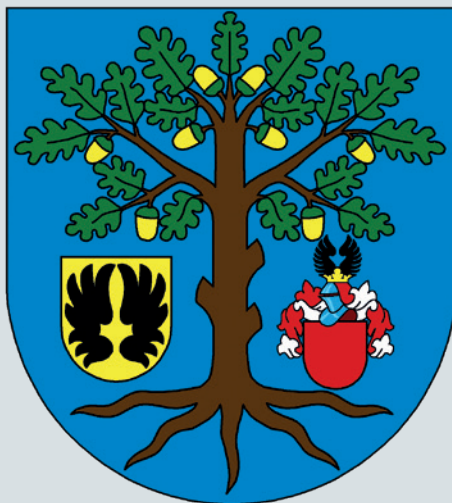
Znak města Čelákovic v listině císaře Karla VI. vydané 30. 9. 1724, výřez
SOKA Praha-venkov, AM Čelákovice

Obrazová příloha k článku Jana Hergesella
Zvon Pán Ježíš a polemiky o znaku města Čelákovic

Titulní list rukopisu Bohumila Ferlese z roku 1904 s vyobrazením znaku města Čelákovic s krajířským štítem heraldicky vlevo od kmene dubu

Městské muzeum v Čelákovcích, inv. č. H 16842, Bohumil Ferles, Antonína Ferlesa
Paměti královského komorního města Čelákovic nad Labem, 1904, rukopis, titulní list

Současná podoba znaku města Čelákovic
Městský úřad Čelákovice, autor Stanislav Kasík, 2013